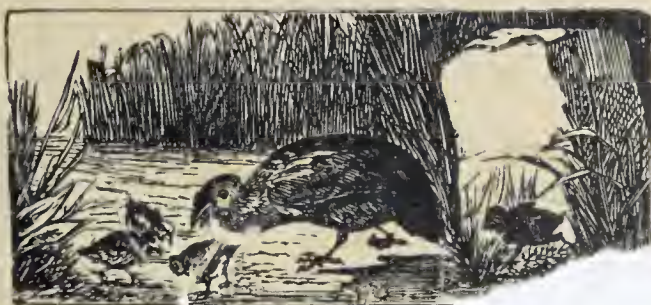

Живий Скот на Фармі

— I —

ЩО КОЖДОМУ ФАРМЕРОВИ ТРЕБА ЗНАТИ
ДО УСПІШНОГО ФАРМЕРОВАННЯ В КАНАДІ?

47 ОБРАЗКІВ

Живий Скот на Фармі

— Г —

ЩО КОЖДОМУ ФАРМЕРОВИ ТРЕБА ЗНАТИ
ДО УСПІШНОГО ФАРМЕРОВАННЯ В КАНАДІ?

47 ОБРАЗКІВ

ЦІНА 25 ЦЕНТІВ.

Головний Склад:
UKRAINSKA KNYHARNIA

600 Main St.

Winnipeg, Man.

J. BODNAR
615 UPPER MIDDLE ROAD
COOKSVILLE
ONT.

Про огородину.

КАПУСТА.

Росте дико в деяких місцевостях Європи, саме побіля моря; тут з моря вона має доволі потрібної вогкості; а через те і напца городня, викохана з дикої, красше розводить ся на місци низшому та вогкійшому. Висіваєть ся вона в росадниках звичайно тижнів за два або й за три до прикінчєня виморозків. Щоб росада хутше сходила, насіне треба поперед у воді годин на пять, потім держати між мокрими повстинками, а скоро пустять ся паростки, зараз висівати у купі з піском. Розсадник треба захищати протів приморозків тільки наніч, а в день хіба тоді, коли буде так холодно, що і вода замерзати ме. Але всеж що дня раненько треба доглядати, чи не зашкодив розсаді холод; коли побачимо, що вона справді трохи побита, зараз треба, ще до сходу сонця, покропити її що найхолоднішою водою, — се дуже її запоможе і вона відійде. Як тільки приморозки минуть ся, і на розсаді буде вже листа три або чотири, її треба висадити на грядки, не менш як на три четверті віддалски корінь від коріня, щоб опісля головки дуже не тисли ся та не перебивали рости одна одній. Щоб опісля корінь гилєстїйший став, самий кінчик його перед висадкою треба відірвати. Скоро росада висадить ся, зараз її треба добре полити та потім і далі поливати що ранку або вєчера, аж поки вона зовсім не прийметь ся, до сьогож часу ще треба її захищати чим у спеку, бо спочатку, поки росада даbre не прийметь ся, вона сама мало ще висисає з землі і через те іноді зовсім занепадаєть ся. З самою ж капустою клопоту, нже не богато; треба тільки часом обгортати її землею, щоб вона краще держала ся та годувала ся, та потім, що разу зламувати пожовклїй лист, щоб він не заступав сонця тому, що зістаєть ся. Як капуста дворічна то треба ще погадати про насіня другого року. На насіне треба зіставляти головки що найкрасші, тугїйші, та білїйші, зломати з них листя, та й заховати самі обголені качани з корінем на зиму в льох або куди інде, деб їм нічо не зашкодило: на другий же рік, коли вєзняні приморозки минуть ся, їх треба висадити на місце просторе, поперед замочивши трохи коріне, щоб воно хутше приймало ся. Коли вже виростуть стручки, то насіне треба брати з самих красших, в котрих

вони завжди гарнійше. Як же трафить ся, що стручки ще не достигли, а тут вже заморозки нахопили ся, то їх треба чим захистити: чи рогожами, напихаючи їх над рослиною, чи чим ще тепліїшим; колиж вони тільки трохи не виспіли, тоді красше зовсім їх з стеблом позрізувати та, повязавши у пучечки, поскладати в яке тепле місце: тут вони собі гарненько сами доспеють. Опріч простої капусти добре ще розводити на продаж червону, котра має темно-червоний, або червоно-синий лист. Розводить ся вона так само як і проста, тільки землю для неї треба піддобрювати не товарячим гноєм, а кінським, щоб земля була тепліїша. Від шкідливих вітрів грядки треба захищати а з навсоня нехай ogrівають ся та освічують ся добре, — тоді і буде добра червона капуста, з котрої з продажі можна мати багато більше користи, ніж з простої.

ОГІРКИ.

Так само як і родичі їх — кавун, гарбуз та диня — привезені до нас з дуже теплих південних країв, а через те красше розводять ся ма місци сухому, теплому, та соняшному; з північного боку їх треба від холодних вітрів захищати. Висівають ся вони звичайно тоді, коли, вже приморозки минуть ся, себто тільки з початку червня, але як і в самому місяці трафляють ся ранішні приморозки, котрі зовсім побивають як насіне, так і молоде зіле, то красше висівати їх аж до кінця червня що тижня, щоб діло певнійше було, щоб праця марно не пішла. А щоб їх швидше мати, то можна висівати і ранійше, тижнів на два або і на три, попереду — у ящики, а далі вже висажувати на рядки, то вони, коли на продаж, то більше і користи дадуть. Чи так, чи инакше, а всеж таки треба насіне, поки назубить ся, та вже потім засівати, а землю укрити чималенько гноєм, тоді насіню тепліїше у землі буде і йому не будуть дошкулювати дразливі приморозки; але сей гній, скоро насіне пічне сходити, зараз треба пообгортати, бо коли зіле буде у першу пору без цвіту, воно зараз змарніє. Саму огудину теж треба з початку від холоду захищати, укриваючи її, коли треба, найпаче на ніч, соломою чи чим иншим.

Так отже треба добре памятати, що огірок дуже кволий чужоземець і що від холоду треба берегти його яко мога, а не так як се поводить ся: нічого, що треба не роблять, а потім, як померзне, нарікають ьна холоди, саміж себе ніколи не винуватять.

Коли огудина стане чималенька, так, приміром у четверть аршина, тоді її треба розстелити гарненько здовж грядки, щоб вона опісля не переплутала ся дуже з иншою, та щоб більше освічувала ся, — тоді вона і рости ме гаразд. Але дуже добре ще ось що робити: становити місцями, у поперек грядок із гіля, ніби то жертки, и на сих шертках розстеляти огудину, тоді вона добре буде освічуватись із всіх боків, а самі огірки не будуть лежати домі, то і не псуватись так слимаками, або якими хробаками, котрі вилазять з землі і допадають ся до них; а до того ще — тоді їх і красше буде зняти. Опріч поленя, треба ще у засуху поливати, а щоб земля біля

коріня дуже не висихала, її треба часом до коріня підгортати; тоді і вся огудина красше рости ме.

На насіне треба брати саму найкрасшу огудину і на ній зоставити близше до коріня, тільки два або три більших та красних огірків, а останні пообривати; тоді ті огірки стануть ще красні, то і насіне з них буде гарнійше. Такі насінники зіставляють на огудини аж доти, поки вони зовсім не пожовкнуть та поморщать ся; тепер з сих жовтяків вибирають насіне, просушують його тай ховають у торбинку.

ДИНЯ.

Доглядаєть ся так само, як і огірок, бо й вона має потребу в такому ж теплому та захищеному від холодного вітру місці. Тільки се місце треба ще красше скопати, ніж на огірки, так трохи не в пів ярда завглубшки, щоб корінь, котрому треба викохати такий здоровий овоч, вільно собі розпускав ся. У засуху треба поливати, а коли земля буде дуже мокра, тоді під самі дині треба щось підстеляти, щоб вони від мокрої землі не загнивали ся. На насіне треба зіставляти самі найкрасні дині, а останні обривати, щоб вони не відтягували від них соку до себе, тоді в насінниках ліпше насіне буде. На засів красше брати насіне не старійше пяти літ і не молодше двох літ. Щоби сама огудина не розростала ся та більше цвіту мала, то добре у перші часи, поки вона не зацвила ще, відривти від неї самі кінчики; теж саме треба робити і на усіх більших гильочках.

ГАРБУЗ.

Доглядаєть ся так само, тільки йому ще більш ніж дині добре обривати самі кінчики огудини: тоді гарбузине не буде дуже розростатись, а замість того стане міцнійше і більш мати ме доброго цвіту. Без сьогож воно звичайно так розвиваєть ся, що вже не знає куди і сунутись; зустріне приміром тин, то й через його його перелазить, а самого гарбуза на такій огудини иноді зовсім не побачиш. На сасів добре брати таке насіне, котре полежало вже років два або три.

Кожий знає, що гарбузові квітки, так само як і квітки огіркові, кавунові та динячі, — не всі однакові; з одних родить овоч, а з других ніколи; такі квітки звичайно звуть ся пустоцвітом, бо вони начеб то зовсім дурно цвітуть. Отже не треба покладати, щоб сей пустоцвіт спарвді був нікчемний; в середині його завжди вбачаємо багато жовтого пилу, а сей пил дуже потрібний рослині, бо довідались гаразд, що коли він не перелетить до тих родючих квіток, з котрих виходить звичайно овоч, то овочу зовсім не буде. Долітаєж він туди або з вітром, або з усякими комахами, на приклад з метеликами та пчолами, котрі те й роблять, що, невгаваючи перелітають з одної квітки на другу, та своїм волохатим тілом що разу і той пил з пустоцвіта захоплюють а на другій квітці обтрушують його з себе. Але мо

же трапитись, що сей пил ніяк не долетить до родючої квітки: чи вітрів не буде, чи буде так мокро, що пил замокне дуже, та вже і не зніметь ся в гору, чи комаство не навертати меть ся до пустоцвіту, от тоді овочні квітки і не вродять. То щоб такого не стало ся, дуже буде добре самому про се потурбуватись; коли пустоцвіт зовсім виспіє, коли в ньому буде дуже багато вже того пилу, — треба тільки зрізати його та обтрусити над овочними квітками, от воно діло і певнійше буде. Тількож се робити треба не в саму спеку, а вже тоді-коли вона чимало спаде, або до обіда ще, бо у саму спеку все таке сухе, що і той пил не пристане добре до овочної квітки та й здмухнеть ся потім геть. У мокру годину теж саме не треба сього робити, бо тоді той пил не відстає добре з свого місця, то і не натрусить ся на овочну квітку.

СОНЯШНИК.

Теж має потребу в дуже добрій землі, та й не дивно, коли згадати, яку то величезну стебелину треба йому вигодувати, а нарешті покрити ще такою шапкою, що в ній містить ся кількасот малесеньких квіточок; — от коли земля буде добра, то з сих квіточок буде потім і здоровійше насінє. Частанько трапляється, що на одному соняшникови віростає декілька шапок, то тоді треба зіставити тільки одну більшу, чи ту що з верху бадиллини, а останні відрізати геть, бо з них ніколи доброго насіння не буде, і вони тільки даремне годуватимуть ся. Як же їх відрізати, тоді той сік, що мав їх дурно годувати, піде вже на користь здоровійшої шапки. Соняшникове насінє садить ся звичайно у ямочки на два інчі завглибшки, та одно від другого не менш як на ярд, щоб потім соняшники самі себе не глушили, а щоб діло певнійше було, то в кождую ямочку треба вкидати не по одному насіню а по два зіставляючи опісля той соняшник, котрий красшійшов, а другий геть симакнувши. Місце йому потрібне саме соняшне, бо не дурнож він і соняшником зветь ся; йому справді сонце так до вподоби, що коли придивитись до нього, то побачимо, що він тільки те й знає, що повертає свою шапку поза сонцем, та все на нього дивить ся. Дуже добре садити його не тільки в городі, а і в полі. де з нього можна мати далеко більше користи, ніж з якої пашні. Добре теж розводити його і проміж горохом, та фасолею, котрим він стане опісля за добру тичину.

МАК.

Хоч воно правду кажуть: »сім рік мак не родив, а голоду не було«, але і про мак треба побалакати: з нього і молока смачного можна натерти, або хоч маковий пиріжок, та шулики з маком, — теж, здається, не погана річ.

Так само як соняшник, мак має потребу в добре обробленій землі; тим то треба обробляти її ще з осені, а з весни тільки перекопати, от вона і буд енушка. Як мак перевезений до нас з теплих

країв, то йому теж потрібне місце соняшне та тепле, а ранішніх приморозків він так боїть ся, що дуже часто зовсім від них занапащається. Через те звичайно його висівають тільки з початку мая, коли шкідливі ранішні приморозки зовсім вже минуть ся.

Насіне починає сходити днів через десять; коли мак підійметь ся на два цалі, його треба прополоти, щоб ніякий бурян йому не шкодив; щоб же він і сам себе не глушив, то треба висміжувати залишій молодничок його так, щоб він був потім один від одного не менше як на 6 цалів, — тоді і вся рослина буде красша, а через те і маківки здоровійші будуть, та і більше їх буде, — на добрій стебеліні маківок з десять. Не годить ся збирати мак незабаром після дощу, а вже тоді, коли маківки будуть зовсім сухі, бо як після дощу, то вогке насіне ще потім і понівечить ся. Але всеж як насіне коли не буває зразу сухе, то його попереду треба добре висунити, а потім висунати в торбинки. Щоб же мати на засів добрійше насіне, треба ще заздалегідь обрати які здоровійші маківки, а останні обірвати так, щоб на кожній стебеліні зоствала ся тільки одна маківка, от з неї і буде добре насіне. Не годить ся разом засівати і біле і сине насіне, бо запримітили, що тоді виростають маківки зовсім невеличкі та й насіне буде аби-яке.

МІСЯЧНА РЕДЬКА.

Висівати треба її зараз, як тільки ранішні приморозки минуть ся а далі ще три тижні, та так аж до Маковія, — тоді мати мем її ціліське літо, бо тоді тільки одну вибереш, а друга вже і поспівати ме. Висівати її красше на землі пухкій та соняшній; а щоб скорійше сходила, то насіне треба попереду на скільки годин намочити, а тим висіяти разом з піском. Цвите вона тогож року. Щоб мати на засів добре насіне, треба обрати декілька ранішніх (ще весняних) рослин і висадити їх на просторійше місце, щоб були оддалеки не менш, як на пів ярда, — тоді на волі вони і цвисть муть добре; або можна zostавити обрані і на томуж місці, тільки інші треба навкруги вирвати, аби тим вільнійше було. Догляд за нею звичайний, але у засуху треба поливати, не лінуючись.

БУРАК.

Насіне буракове має таку тверду шкурку, що, насіяне просто, не сходить дуже довго, то через се треба попереду на скільки днів намочити його, переміняючи що дня воду, потім класти у яку посудину та все перегортати його там, щоб не запліснявіло, і такечки робити доти, аж поки воно не пустить з себе паростків, тоді з сими паростками і висівати, одно від одного, приміром, на пів цалів; коли зійде густійше, то злишне зіле треба висмикнути геть, щоб буракам не було потім, як виростуть дуже тісно. Для сьогож саме, себ то, щоб їм вільнійше було потім розростатись, землю треба ще заздалегідь скопати глибше та пухкійше, а у літку разів зо три гар-

ненько розбити її проміж зілем, щоб крізь неї більше доступав воздух до самих бураків; а щоб вони захищали ся від спеки, то землю розбиваючи треба що разу підгортати навкруги зіля. Як бурак входить в землю глибоко, і там має собі вогкість навіть у велику засуху, то його поливати зівсім не треба.

Копають бураки ще до приморозків, котрі їм дуже не до вподоби, потім друк з них лист і самі бураки ховають у льох, пересипаючи їх там сухеньким піском.

Бурак — городнина дворічна, себ то в перший рік у нього виростає тільки самий бурак (корінь) з листем і тільки другого року він цвите. Тим то треба в осени погадати і про насіне. До сього треба zostавити що найкрасші гладенькі бураки і, не відтинаючи листя, так і закопати їх в льоху у пісок, а потім весною висадити у яке тепленьке соняшне місце, один від одного далеченько.

РЕДЬКА.

Теж має потребу в землі пухкій, та глибоко скопаній, щоб її корінь вільно собі розростав ся. Насіне треба поперед вимочити, поки не назубить ся, а потім висіяти одно від одного цалів на десять: колиж зійде злишня, її треба висмикнути, щоб не шкодила останній. Поливати треба тільки у велику засуху, коли лист почне вже вянути, а землю навкруги треба часом легенько скопувати та пригортати до коріня. На насіне треба zostавляти коріне саме краще та й заховати його у льох так саме як і бураки, а раненько весною висадити на соняшне місце.

РІПА.

Буває дві породі її: рання і пізня. Першу, що поспіває тижнів через шість, треба засівати ранійше з весни, та потім і далі як і редьку, все висівати тижнів через три або чотири, щоб цілісеньке літо можна було її мати. Пізну, котра поспіває тільки в осени, треба висівати в кінці весни. Як татак і друга висівається ся не густо, бо коли густо посіяти, то вона росте більше стебеліною, а корінь зовсім буде малий. Землі їй треба такоїж, як для бурака та редьки, але насіння її не годить ся мочити; поливати її треба тільки в перші часи, а далі вона й сама проживе. Землю біля неї треба часом розбивати, пропюлювати та ще підгортати, щоб вона краще захищала ся від спеки. Пізню ріпу треба викопувати ще до заморозків, бо їх вона дуже боїть ся, а на насіне zostавляти найкращу, ховаючи в льох. Іноді трапляється, що ріпа, висіяна ранійше, тогож таки року починає і цвисти, але на сей цвіт нема чого вважати, бо з нього доброго насіння ніколи не буде, то краще його зовсім геть з стеблом стягти, щоб він не шкодив самій ріпі висисаючи з неї дурнісінько солодкий її сік.

МОРКВА.

Завжди краще викохується на місці сухому та соняшному. Висівати її треба, скоро земля зовсім відтане; як жеж трафить ся

опізнитись, тоді насіне треба поперед у мокрому піску, щоб воно хутче потім зійшло. Спершу морква росте помалу, а далі так розростається, що вже сама глушить бурян. Тим то тільки з початку треба прополювати та гарненько, бо далі вона й сама не дасть ходу нічому іншому; колиж підійметься на три до чотирьох цалів, тоді злишню треба висмикнути, щоб остання краще розросталася. Доглядають її так само як і інший корінь: ховають на зиму у льох, та пересипають там піском, — тоді вона і смакніша буде, і свій дух довше держати ме. На насіне треба брати корінь такий, котрий не поділяється на двоє, як се іноді трапляється, а весною його висадити, один від одного не менш, як на шість до вісім інчів, а коли вже зацвіте, тоді всі бокові купочки квіточок треба геть зірвати, щоб те насіне, котре буде з останніх, краще було. Коли насіне пожовкне вже, його треба зараз зібрати та висушити. Коли насіне пожовкне вже, його треба зараз зібрати та, висушивши, заховати, колиж воно ще не виспіє, а тут і приморозки нахоплять ся, тоді його разом з стеблом треба зривати та, пов'язавши у пучечки, покласти в тепле місце, там воно й саме виспіє.

ПЕТРУШКА.

Буває дві породи її: одна, яка кохає великий підземний гін (коріньова), і листова, що йде на зілячко. Перша розводить ся на сухому соняшному місці, а друга — на вологому; першу треба поливати зілько у перші часи, а другу — частенько, щоб зіля її ніжніша та запашніша було, а щоб вона і усе літо була погожа, то її треба висівати раз у раз, що місяця. Як насіне петрушки довго не сходить, то його поперед треба підтримати між мокрими ганчірочками або повстинками, поки не назубить ся, а потім вже висіяти разом з піском. В тепліших місцях кореневу краще висівати ще в осени, щоб другого року швидше мати її корінь, а в других — тільки весною, скоро минуть ся приморозки. Теж саме: в тепліших місцях корінь на насіне краще зіставляти в землі, а в холодніших — ховати в льох; розсаджувати ж сі корні-насітники повинно ся не ближче як на шість до вісім цалів віддалеки, щоб з них було потім гарніше насіне.

КРІП.

Росте добре трохи що не скрізь. Насіне його можна висівати зараз, тільки минуть ся ранішні морози, одно від одного на п'ять цалів, поперед вимочивши днів два в воді, котру треба що дня двічі або тричі перемінати, щоб завжди погожа була, або ж, замість цього, можна підтримати його між мокрими повстинками поки не пустить паростків, — таке насіне зійде потім днів через шість; далі треба зіле тільки прополювати, а більше нічого. З того крону, котрий оберемо на насіне, зіле зовсім не треба збирати, бо тоді насіне не буде добре. Бокові квіточки його теж треба зривати, а зіставляти тільки середні, з яких завжди буває краще насіне. Зби-

рати насїне треба в пору, як тільки виспїє, бо воно таке сипуче, що коли хоч трохи опізнитись, мерщій обсиплеть ся, та такого кропу скрізь народить, що він аж обридне.

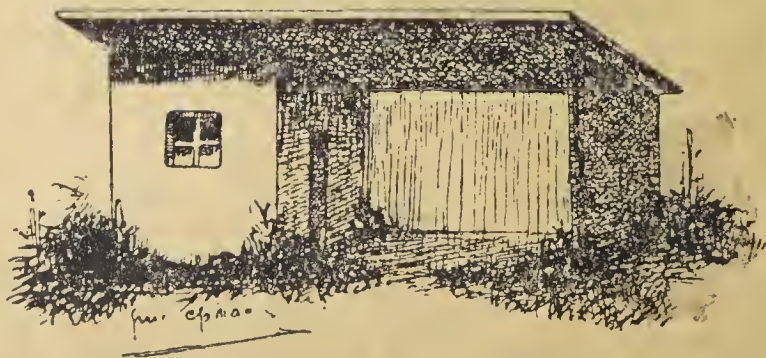

Про домашню птицю

Нема чого казати, що всяка свїйська птиця дуже потрібна людям, та не зо всякої буває однакова користь. Тим часом, як качок, гусей, индиків, голубів розводять найбільш ради доброго, та смачного мяса, курей розводять і за-для мяса й для яєць. А коли взяти на увагу, що кури можуть жити по всіх країнах свїта й не вимагають для себе якихсь особливих умов, як, наприклад, качки чи гуси, що їм треба води, або индики, що дуже боять ся холоду та вохкості, — то зрозумілим стане, чого по господарських зо всьої надвірної птиці найбільше розводять курей.

Дивлячись на те, чого саме господар бажає мати від своїх курей: чи щоб вони давали йому більше й смачнішого мяса, чи щоб вони несли більше яєць, — він і підбирає для свого господарства ту чи иншу породу. А пород сих, особливо курячих, сила є на світі.

Не розглядаючи поки-що окремих пород, скажемо, що всю надвірну птицю поділяють звичайно на два великих гуртки: на їстивну й не сучу. Таким поділом відзначається тому, що одні породи можуть дати переважно добре мясо на їжу людям, а инші — багато несуть ся. Бувають і такі породи, що більш-менш однаково придатні, як на те, так і на друге.

Взірцевий курник.

Головне, що вимагає ся від їстивної птиці, є те, щоб вона швидко зростала, булаб, як то кажуть скороспілою, багатоб важила, щоб було в неї смачне мясо й щоб швидко її можна було вгодувати. Їстивні породи повинні бути спокійної вдачі, щоб їх можна було закидати по тісних помешканях, де-б вони швидко вигодувались та добре нагулювали-б собі сала. Мясо їстивних курей повинно бути соковитим, ніжним на смак, щоб у йому не було дебілої волокнини і щоб скрізь воно рівно проходило салом.

Всі сі здібности є у деяких породах курей, отже їх можна в деякій мірі надати й мало-породистій свійській птиці, коли тільки доглядати та годувати її до путя.

Одначе, яка-б не була їстивна птиця в господарстві, тльки-ж з неї не може бути дуже великої вигоди, коли немає куди тую птицю збувати на продаж. Тим то для фармарів можна радити таку птицю тільки тоді, коли фармарі живуть десь поблизу від великого міста (города), де раз-у-раз можна продавати живу й різану птицю по добрій ціні.

Курка породи Темних Ваєндотів.

Навпаки, для тих що лежать десь далеко від великих міст та містечок, безперечно вигіднійше розводити найбільш несучі породи. Бо яйця можна довгий час зберігати, нічого на те не витрачаючи та й по всіх більших містечках живуть всякі перекупщики (яєшники), що збирають та скуповують яйця на перепродаж. Чимало таких яєшників їздить по фармах за яйцями.

Між породами несучих курей є такі, що зносять силу яєць — більше як 200 на рік. Тоб то одна курка коли полічити по середній ціні — тільки 25 центів тузін яєць, може дти своєму господареві більш 4 доларів за один рік. Звісно, 4 долари — ще невеликі гроші, ну, а вже коли в господарстві буде, скажемо, сотня таких курей, то 400 доларів річно — є добрий додатковий заробіток в господарстві.

II. ПОРОДИ КУРЕЙ.

До породах виключно несучих курей належать такі: гамбурська, італійська, мінорка, іспанська та андалюська. Кури цих породах — в серед

Лянґшани.

ньому — зносять не менш як 150 яєць річно і здебільшого не квокчуть та не сідають на яйця. До несучих курячих порід треба додати й таких, дуже придатних для нашої сторони, курей як французькі — гудани, китайські — кохинхинки та лангшани і плімавт - роки.

Всі ці кури швидко зростають й уже на п'ятому місяці (напр. італійські) починають нести ся, а бувають і такі, що несуть, ся коли їм вийде тільки чотири з половиною місяці.

Далі ми не будемо оповідати про всі прибуткові породи курей, бо їх дуже багато є по світі, а спинимось тільки на таких видатніших породах, що можуть бути особливо корисними по невеликих фармарствах.

Фаверолі.

а) НЕСУЧІ ПОРОДИ КУРЕЙ.

Італійські кури невеликі на зріст, мають червоне обличчя й білі сержки. Ноги в них жовті, а в чорних курей — темні. Піре у них буває всякої масти, тільки не рябе, а одномастне по всьому тілу.

Італійські кури дуже несучі: кожда курка в середньому дає щонайменше 140 яєць, а деяка — то може знести й 200. По теплих помешканнях вони несуть ся всю зиму. Яйця італійських курей невеликі і мають зовсім білу шкаралупу.

Курчата, яких ці кури не висижують сами, бо вони ніколи не квокчуть і не сідають на яйця, — ростуть надзвичайно швидко й вже з 5-го місяця починають нести ся.

Італійські кури дуже терпеливі й невибагливі, отже в зиму не вдержують великого холоду. В літку-ж їх можна не дуже доглядати, бо вони сами уміють собі знайти поживу.

Гамбурські кури є, мабуть чи не найбільш несуча порода: кожна курка, коли її добре доглядати, несе ся мало не цілий рік і иноді дає до 200 — 220 білих, великих яєць. Курчата починають нести ся з 5-6-го місяця й не несуть ся тільки той час, поки линяють.

На вигляд ці кури дуже хороші; з круглими грудьми, великим блискучим пірем, з рожевим гребінем та чепурними невеличкими сержками. По шиї та по плечах лежить густе довге піре, хвіст мають великий та повний. На масть вони бувають всякі — чорні, сріблясто-рябенькі, а иноді — злотисто-рябі. На зріст вони теж не великі: півень важить коло 5 фунтів, а курка — трохи більше, як три. Частійше трапляються чорні гамбурські кури, що дають більші яйця.

Корму влітку їм давати багато не доводить ся, бо вони й самі добре його відшуковують. Тільки сій породі треба простору, і через те, коли гамбурських курей тримають по тісних хлівцях чи кучах, то вони

швидко миршавіють і починають мало нести ся. Тим-то ся порода більш придатна для степової сторони.

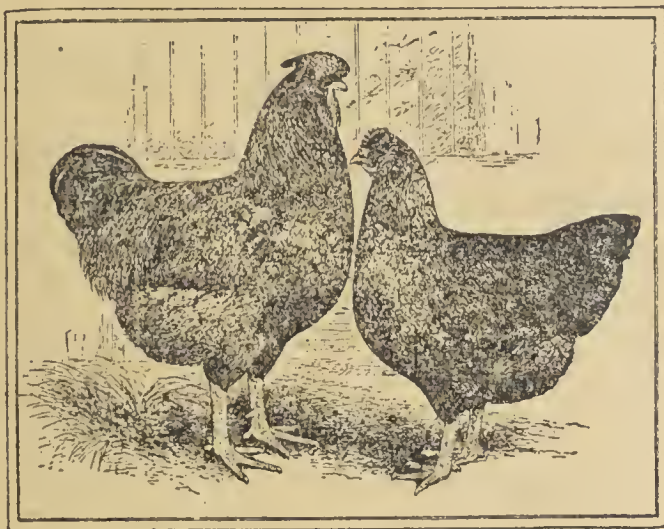
Дуже несучі кури іспанські і особливо з них одна порода — мінорка. Мінорки бувають чорної й білої масти. Піре в них блискуче, а обличчя червоне, аж синювате. На зріст вони теж не дуже великі — фунтів 5—6 ваги, присадкуваті. Курчат не висижують.

Курята швидко зростають, мають добре піре й не дуже тендітні. Яйця мінорки білі, гладенькі, дають їх сі кури до 200 на рік.

Польські або падунські кури дуже скидають ся на гамбурських, тільки відрізняють ся від них тим, що бувають чубаті й мають бороду та бакирі, через те їх ще звуть чубато-бородатими. Ноги вони мають короткі й зовсім голі, сіро-синього кольору. Сами-ж на масть бувають всякі — й білі-сріблясті, й жовті, й жовто-рябі, чорні з kropками на кінці піря, то що.

Чистопородисті польські кури добре несуть ся й не квокчуть. Вони дуже легко хоріють від холоду, слоти, вохкості і через те придатніші для сухої сторони. Крім того, через великі чуби, вони часто хоріють на очі, не добре бачуть і тому не вміють гаразд здобувати самі собі поживи й завчасу помічати небезпеки. От, через такі природні хиби, польських курей мало-де розводять.

Китайські кури — кохинхинки — досить відома порода по наших краях. Вони дуже великі на зріст — півень нерідко важить від 9 до 12

Кохинхіни.

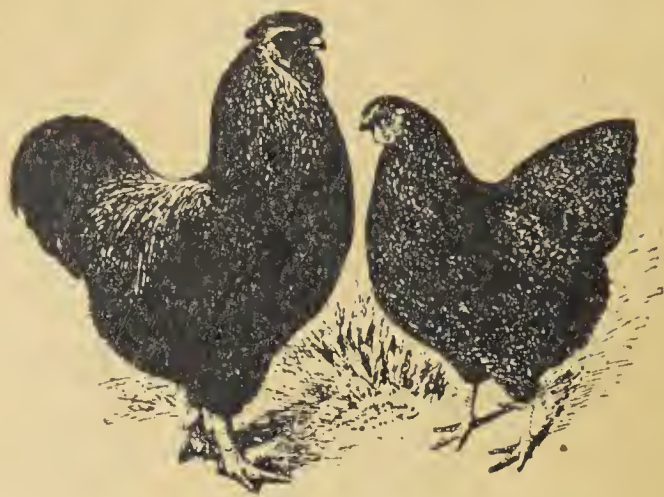
фунтів, а иноді — то й ще більше, курка-ж має ваги від 7 до 9 фунтів. Вони мають багато пухкого, мягенького піря, особливо зі споду. На масть частійше вони бувають жовтуваті або білі, хоча трапляють ся й чорні, зозулясті або мають таке піре, що скидає ся на перепеляче.

Кохинхинки — добрі несучі кури й дають річно коло 200 яєць, та тільки, порівняючи до самих курей, їхні яйця не дуже великі, і мають товсту рудовату шкаралупу.

Кохинхинки квокчуть і добре висижують курчат. Що до сего, то вони кращі за інші породи, бо вони великі, мають пухке піре і через те під них можна підсипати більш яєць, як під курку якої иншої породи. Та тільки водить курчат кохинхинка не довго, — всього тижнів зо два, зо три, — і покидає їх зовсім малими. Правда, курчата швидко зростають, не вимагають пильного за собою догляду і добре перетерплюють холод.

Дорослі кохинхинки швидко гладчають, особливо від мякого корму, і тоді перестають нестись. Та й звичайно, вони краще несуть ся, коли ходять на просторі, а не сидять по кучах. Коли вони старіють, то

починають нестись все пізнійше, тим-то старійших за два роки курей сеї породи не треба зіставляти в господарстві.

Чорні Орпінгтони.

Андалюські кури дуже підхожі до іспанських, відрізняють ся чорним обличчям і синьо-чорними ногами. Піре у них темно-синьоватої масти, темнійше зверху, ніж зі споду. На зріст вони такі-ж, як і мінорки, а несуть ся часто ще краще за мінорок. Яйця їхні великі, білі. Андалюські кури не квокчуть і не висижують курчат.

Курчата швидко вбирають ся в піре і добре зростають; крім того вони не мерзлякуваті і краще пережують зиму, як кури іспанської породи.

б) ІСТИВНІ І НЕСУЧІ ПОРОДИ.

Раніш уже згадувалось, що є такі породи курей, які й добре несуть ся, й бувши великі на зріст, дають багато смачного мяса. Такі породи особливо придатні для господарств, де можна заробляти й продажею яєць і продажею живої птиці.

білі Ваєндоти.

До таких пород належать:

Французькі кури — гудан та кривкер. Обидві сї породи чубаті, на коротких голих ногах. Важать: півень — коло 8 фунт, а курка — 6½ — 7 фунтів.

Курчата сих пород зростають надзвичайно швидко: вже в 4—5 місяців кривкери важать коло 6 фунтів, а вгодовані шестимісячні півники нерідко мають і по 8 фунтів. Обидві сї породи краще зростають і виховують ся, коли пробувають на просторі; одначе-ж вони добре мирять ся з тісними курниками.

Окрім того, що вони дуже придатні на заріз, обидві сі породи добре несуться: кривкери дають коло 120 яєць річно, а гудани, що несуться й зиму — коло 150. Гудани й кривкери добре парують ся з простими

Род Айленд.

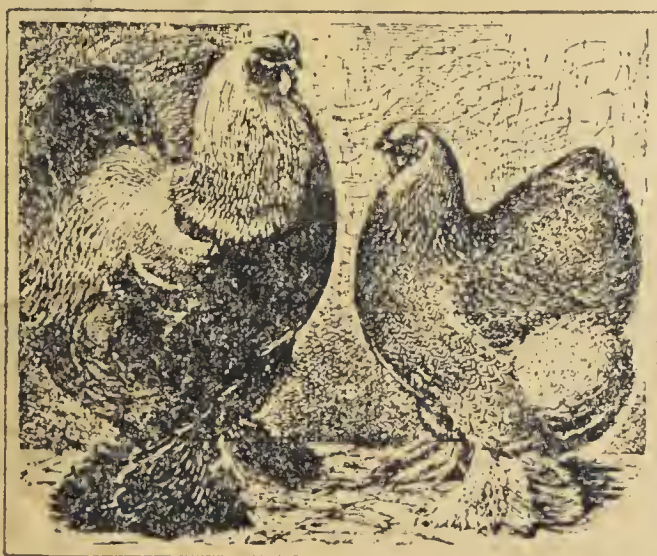
курми і дають гарних, рослих курчат. Тому сі породи здатні на те, щоб зробити кращими безпородистих свійських курей.

Лангшани дуже нагадують собою кохинхиннок і бувають частійше чорної масти. Кури сі дуже великі на зріст і важать коло 8 фунтів, а півні — й до 10 фунтів. Бувають вони з волохатими ногами й голоногі. Голоногі кращі — як для нашої країни.

Звичайно вони зносять річно коло 150 яєць, темновато-жовтого кольору, а іноді — то й з цятинками.

Лангшани висижують курчат, хоча часто пізно починають квокати, й курчата їхні довго бувають голі. М'ясо лангшанів дуже смачне, особливо з півників пяти-шести місяців, коли вони вже важуть більш 5 фунтів. Ся порода дуже придатна для невеликого господарства.

Брама дуже підхожа до кохинхинок. Породи ся особливо придатна для передмістних господарств, бо брами в зимі й скоро на весну ви-

Темні Брамаи.

водять курчат. Вони не боять ся холоду, не вимагають дуже пильного догляду і вміють сами собі вишукувати поживу. Брама — дуже придатна порода до парування з свійськими простими курми.

Плімавт - рок — порода, що дуже нагадує собою лангшанів. Мастю вони скидають ся на зазулю, а ноги мають жовті. Кури сі добре несуть ся, даючи іноді за рік до 170—180 яєць. Одночасно вони й їстівні, бо м'ясо з них смачне й вигодовують ся вони дуже швидко.

Оспріч того, ся порода легко звикає до життя в новій країні, може жити в холодї й у вохкості без великої для себе шкоди. Одно слово, се мабуть, найпридатнійша для наших фермерів порода.

Плімавт - Рок.

Дуже підхожі до плімавт - років та лангшанів ще дві породи курей — ваєндот та орпінгтон, що теж придатні для наших господарств, як і вище згадані породи.

До пород виключно їстівних належать переважно так звані англійські бойцові кури, індійські, малайські, шотландські, то що; та тільки для невеликого фермерського птахівництва навряд чи вони можуть бути дуже придатними, а через те про них окремо оповідати не будемо.

II. ІНША НАДВІРНА ДОМОРОСЛА ПТИЦЯ.

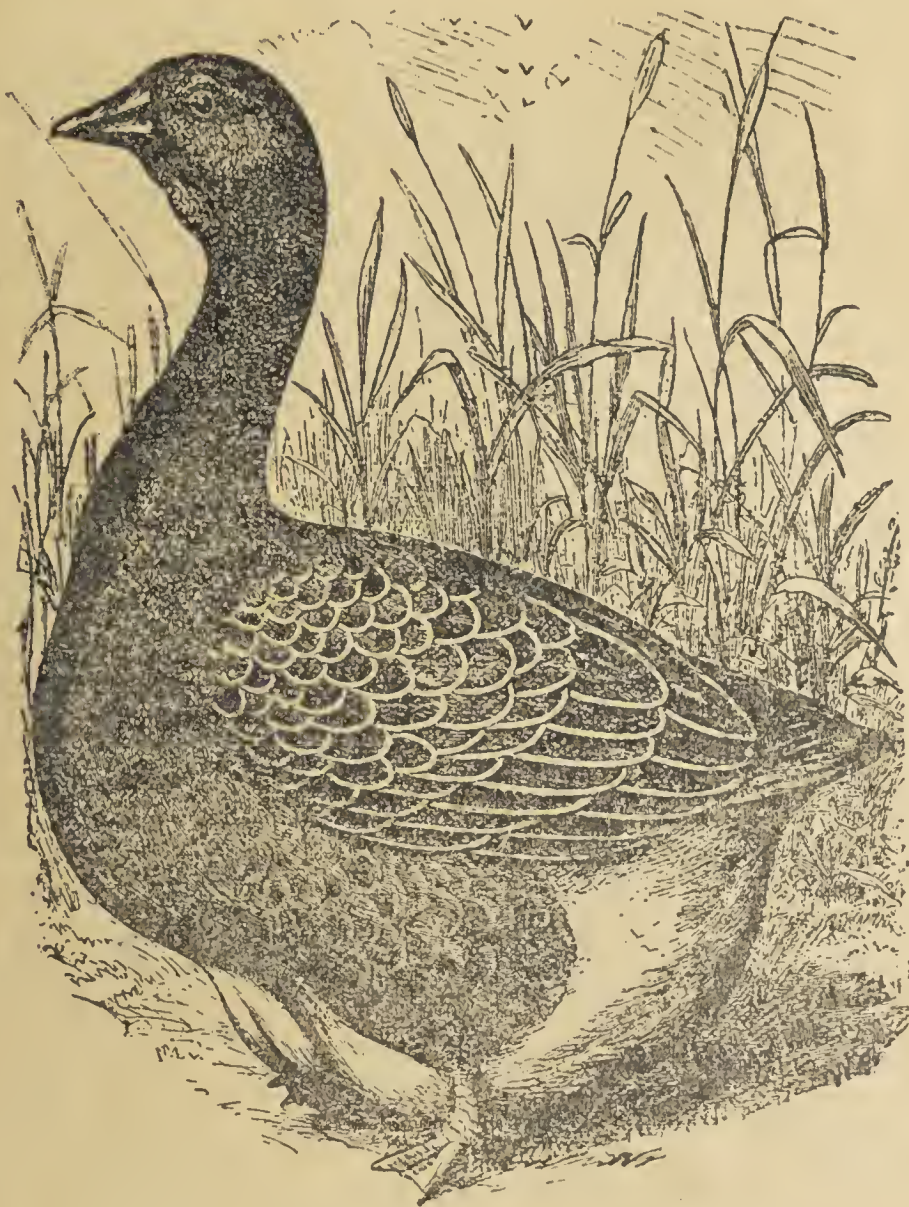
Гуси й качки — так само потрібна домашня птиця, як і кури, хоча їх менше розводять по наших господарствах. Почасті буває се через те, що сю птицю найбільше розводять за-для мяса та піря, а не за-для яєць, частіж і через те, що її можна добре вигохувати тільки по тих околицях де є досить води — ставки, річки, болота. Правда, гуси добре зростають та плодять ся й без води, отже-ж тільки тоді, як для них є добрі пасовища — луки.

З найбільше підходячих гусей зазначимо такі видатніші породи: тулюську, емденську, померанську та китайську.

Тулюські гуси зверху бувають тільки сірої масти, а зі-споду, особливо по задній частині тіла, вкриті зовсім білим пухом; білий так само мають і хвіст. Гуси сї величезні і годовані важать до тридцяти фунтів, то-б то втричі більше, як звичайні, свійські сірі гуси. Тулюські гу-

си добре зростають та викохують ся й по наших краях, тільки вони дуже боять ся холоду.

Гуска починає нести ся досить пізно, і зносить поверх тридцятьох яєць, а як коли — то й до пів сотні. На прикінці весни їй уже кортить сідати на яйця і вона може вилупити зо трудцятеро гусенят; тільки не

Тулуська гуска.

слід підкладати під неї більшого числа яєць. Гусенята дуже кріпкі, добре зростають, вгодовують ся-ж добре тільки тоді, як дійдуть повного зросту. Тулюські гуси дуже придатні до парування з свійськими, простими, від чого буває добрий завод, дуже вигідний для господарства.

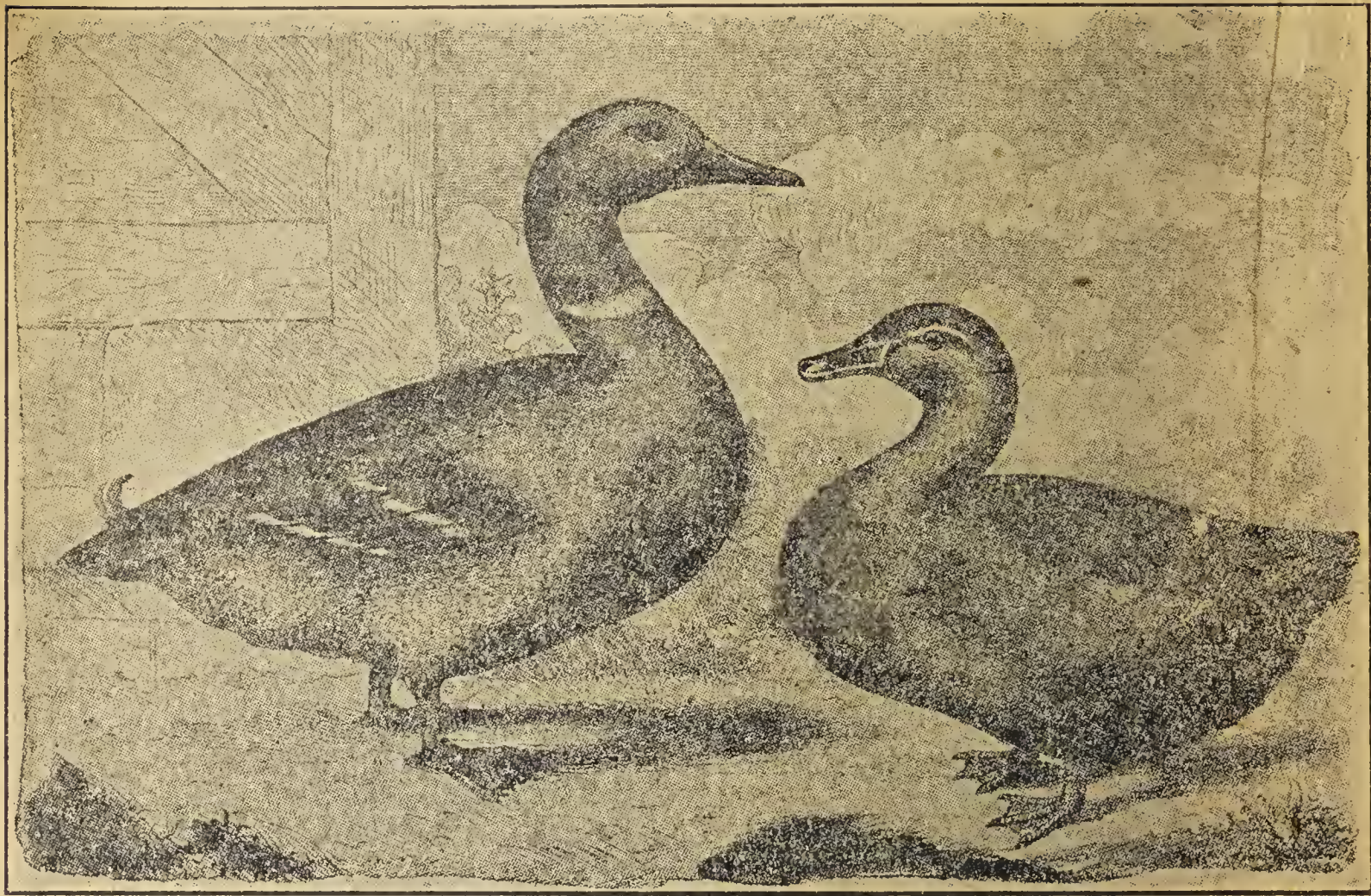
Емденські гуси так само великі, як і тулюські, на масть-же вони зовсім білі з рожевим носом, червоними лапами та блакитними очима. Гуси ці добре викохують ся тільки на озерах, за те вони швидче зростають і більше придатні до годування на заріз, як гуси тулюські. Так само вони краще висижують гусенят і краще їх вивожують.

Померанські гуси підхожі до емденських і зростом і здібностями; відрізняють ся-ж від тих сірою мастю.

Китайські гуси більше скидають ся на лебідя, як на гуску. Відмінною ознакою сих гусей буває гуля на лобі, коло верхньої частини носа. На зріст вони не дуже більші за звичайних свійських, мають смачнійше мясо, дуже чепурні на вигляд, добре несуть ся й не боять ся холодної години. Тим-то їх можна вважати за дуже користну птицю для наших невеликих господарств.

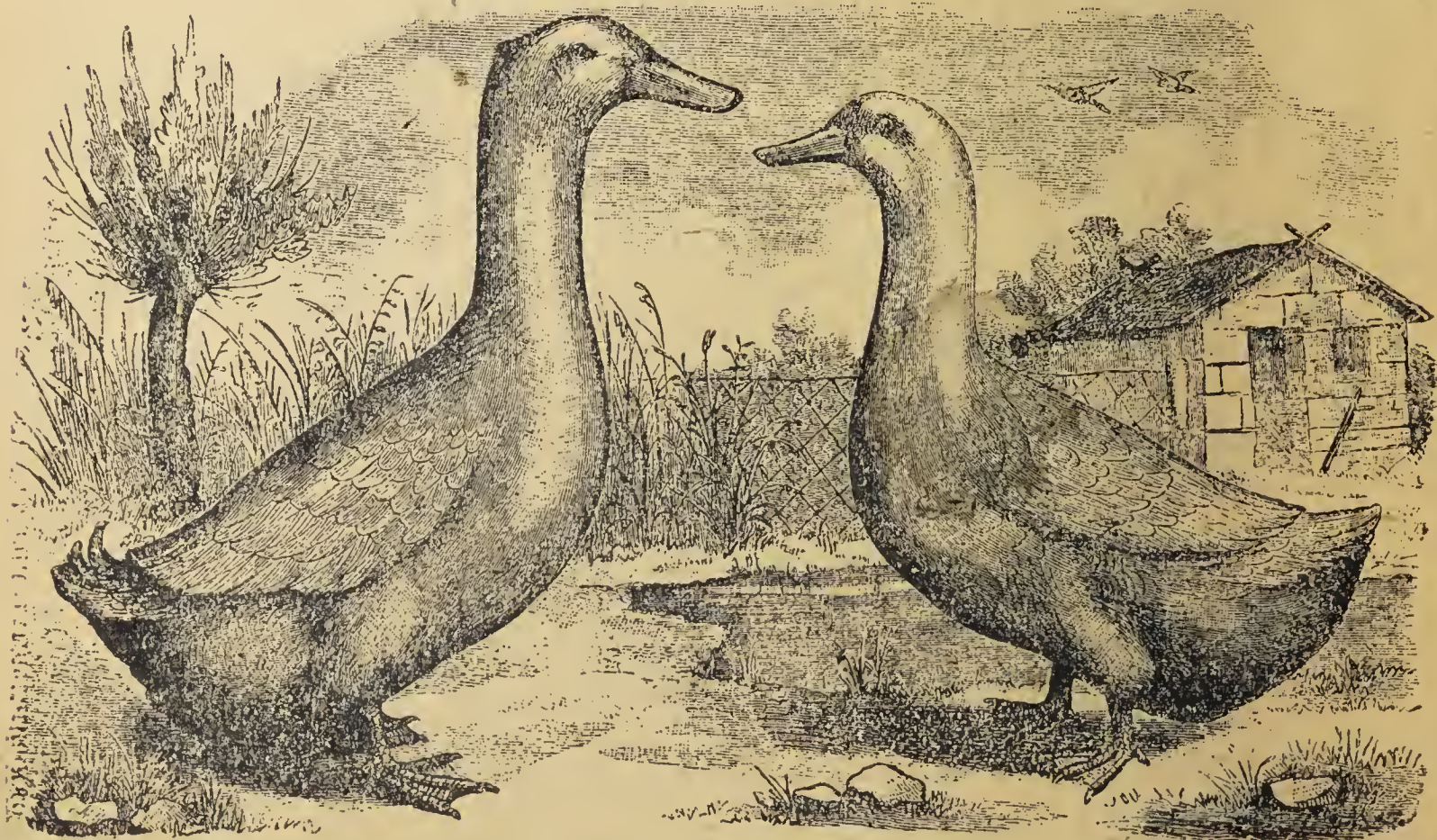
Качахих пород те-ж є дуже багато. Одначе-ж, як ми вже згадували, — качок розводять менче, а де немає води — то часто й зовсім не розводять, а через те ми й розкажемо тільки про найбільше видатні породи сеї птиці: руанську, пекінську, мускуску та ейлесбюрі.

Руанські качки — порода для наших господарств дуже вигідна. На зріст вони величезні: дорослий качур, добре вгодований, важить 10—12 фунтів, то-б то мало не стільки, як свійська проста гуска.

Руанські качки.

На масть руанські качки дуже нагадують диких: сірі і рябуваті з зеленим відблиском. Вони добре несуть ся, особливо по теплих краях,

Пекінські качки.

де качка може знести до дев'ятох десятків білих, великих яєць. Качки сі досить невибагливі, бадьорі й не дуже боять ся різких змін погоди. Качата зростають швидко й уже в чотири і пів місяці руанське вутятко важить коло 6 фунтів і його легко вигодувати на продаж.

Ейлесбюрі — білі на масть і трохи менчі на зріст, як руанські качки. Вони так само добре несуть ся, починаючи нести ся вже з восьмого місяця, зносять такі-ж на вагу яйця, як і руанські качки, і дають їх коло 120 річно.

Качата дуже кріпкі й не потребують великого догляду та якогось особливого корму. Як їстивна птиця, сі качки вважають ся за найкращих, бо мясо їх дуже смачне, вутята вже на другому місяці важать три і пів до чотири фунти.

Так само біле піре мають і пекинські качки. Вони найбільші за всіх інших, ще більші, як руанські. Двохмісячні вутята їхні вже важать 4 до 5 фунтів. Несуть ся вони не гірш за руанських, а яйця їхні ще важчі. Мясо грубійше за мясо попередних пород, хоча все таки добре.

Мускусна качка.

Мускусних качок пізнати по довгому хвості та гулі на носі, що нагадує собою гулю у гусей китайських.

Звуть сю породу мускусною через те, що мясо її має особливий дух, тим часом воно смаковите й буває його чимало, бо вони більші за свійську качку: селезень іноді важить коло 10 фунтів, качка-ж рідко коли буває тяжчою за 7 фунтів.

Качат — сеї породи досить легко виховувати й вони на 4-му місяці стають на зріст такі самі, як і дорослі качки; несуть ся вони добре.

До речі булоб зазначити тут ще кілька пород індиків, що по деяких сторонах можуть давати чималий прибуток, особливо-ж через ту високу ціну, що дають тепер за них по містах.

Тільки, що викохувати індиків — досить клопітна й забарна річ, і сподівати ся успіху від сеї справи можна тільки там, де птахівництво поставлено на певний промисловий ґрунт і де не буває великої слоти та холодних вітрів.

Визначнішою породою індиків треба вважати глинястих (бронзових), що мають багато білого, смачного мяса. Индики глинясті, добре вгодовані, іноді важать більше, як 28 фун., индички — поверх 24 фунтів. Краще несуть ся старі индички, що можуть дати за рік 30 до 40 яєць, на яких сидять залюбки й дуже обережно.

III. ЯК РОЗВОДИТИ ДОМАШНЮ ПТИЦЮ.

Дика птиця весь час живе без усякого догляду людини: вона сама собі мостить кубельце, сама доглядає своїх пташенят, знаходить собі й їм поживу, вибирає найзручніше місце для свого житла. Надвірня-ж, свійська птиця вже не може жити, як дика: її треба доглядати всякого часу їжитя і, чим більш буде на ній господарського ока, тим вона буде кращою, тим більше з неї матиме нагоди господар для себе.

Перше, що повинен зробити господар — се розплодити в господарстві птицю. А щоб мати добрих курчат, гусенят, качат, то що, — треба буває піклуватись про них ще з того часу, поки вони ще й на світ не з'явились: себ-то поки ще їхні зародки лежать в яйцях.

Спосіб розведення птиці буває не однаковий: або, — скажемо так, — природний, коли яйця насижує квочка, або-ж штучний, коли курчата чи там каченята плодять ся без квочки, по особливо - прилагоджених снастях, що звуть ся інкубаторами. В отсі інкубатори, — такі, досить хитро змайстровані скрині, — накладають велике число яєць і, підогріваючи їх нагрітим повітрям або — частійше — теплою водою, утворюють такі умови, ніби тії яйця насижує птиця, і через те по тих скринях починають від теплини вилуплюватись пташенята. Інкубаторів вигадано чимало; бувають вони всяких зразків, та користувати ся з них можна тільки при великому птахівництві, бо хоча вони й дуже вигідні для господарства, отже з ними доводить ся мати чимало клопоту.

От через се ми не будемо докладнійше розповідати про ці штучні способи розведення птиці, а спинимось натову, як слід ходити коло сеї справи при природньому розплодженню доморослої птиці.

Коли самиця починає квокати, треба приготувати їй гніздо та підсипати під неї яєць. Як саме підсипати яйця — чи з шапки, як то звичайно робить ся, чи з підсипка або якого иншого посуду, — звісно, значіння не має ніякого. Треба тільки пильнувати одного: щоб ті яйця були свіжі, великі, добірні. Тим-то такі яйця, що їх хочуть пікладати під квочку, треба переховувати по сухих, не дуже холодних і не дуже теплих помешканях, щоб часом не позасмерджували ся. Яйця слід брати зовсім свіжі, що знесено їх не більше як три тижні тому. Класти під

одну квочку найкраще більш-менш однакові яйця й на величїнь, і на кольор, бо неоднакові, коли їх квочка перевертає під собою, швидче можуть потовкти ся.

Вибираючи яйця під квочку, слід підсипати тільки такі, у яких, дивлячись на світло, добре було видно в середині темне кружало (зародок), а з тупішого боку не буде великої порожнечі.

Під одну квочку — курку не слід підсипати більше 15 яєць, під гуску — не більше 13, під качку — 18, під индикку — 20 до 25; бо коли підсипано яєць за багато, то птиця не зможе усіх їх гаразд затулити своїм пір'єм, частина яєць зістанеться на холоді й зародки можуть завмерти, а з яєць стануть розбовтки (бовтуни).

Гнізда повинні бути чисті, глибокі, досить просторі, а становити їх треба в затишку та в теплі, щоб холодним вітром не заохолоджувати яєць. Треба також пильнувати, щоб у помешканях, де сидять квочки раз-у-раз було чисте повітря.

Годувати квочок треба добрим кормом, даючи їм по-зможі таку поживу, до якої вони вже призвичаїлись раніш, бо від нового корму в них можуть початись проноси й вони або-ж часто вставатимуть з гнізда, або будуть просто каляти в гніздо, а від того, з їхнього сидіння иноді не буває ніякого путя. Индиккам корм треба становити біля самісенького гнізда, бо вони сидять на яйцях дуже міцно й рідко встають на прогулянку.

Кури сидять на яйцях від 19 до 21 днів, а качки, гуси й индички — 28 до 29 днів.

Коли промине половина сего часу, яйця слід знову переглянути на світло, щоб розбовтки відкинути геть. Пізнати їх дуже легко, бо вони бовтають, коли їх повертати в руках, а як дивитись на світло, то вони до половини темні. Так само треба повідбирати й так звані »свіжаки«, тобто яйця без зародків, що зовсім не мають в середині темного кружальця, коли розглядати їх проти світла. Переглядати яйця треба кожного разу дуже обережно, щоб не струхнути часом зародка, бо від того він може загинути.

Коли надходить час, що з яєць повинні вже вилупитись пташенята, слід знову передивити яйця, щоб — коли буде потреба — можна було вчасно допомогти пташеняткам вийти на білий світ, і тим уникнути шкоди для господарства.

Буває так, що вже квочка просиділа належний час, а пташенята й не нагльовують ся. Викидати геть такі яйця ні в якому разі не слід, а треба вибрати їх з гнізда й покласти в глибоку миску з теплою водою (такої теплоти, щоб зовсім вільно можна вдержати руку, зо 30 ст.). Ті яйця, в яких зародки завмерли, і так само розбовтки, будуть плавати тихо, нерухомо, а яйця з живими зародками наче двигтять у воді. Така спроба не тільки не пошкодить яйцям, а — навпаки — пом'якшить їхню шкаралупу і пташеняткам легше буде її продзьобати.

Графляє ся й так, що курча вже й розлупить яйце, а не має сили дужче предовбати шкаралупу. Тим часом плівка присихає курчати до пуху й воно вже не може повернутись у своїй колісці, йому зовсім ніяк продзьобувати дірку далі, а через те воно може завмерти в яйці. То слід обережно облупити частину шкаралупи навколо продзьобаного місця. Облупити слід тільки доти, поки буде суха плівка.

Иноді курча буває дуже кволе й не має сили само пробити собі вихід з яйця, то воно може там і задихнутись без свіжого повітря. В таких разі не годить ся самому розбивати шкаралупки, бо може статись, що пташенята ще рано виходити з яйця й воно від того так само може загинути. Найкраще-ж обережно проткнути яйце голкою, а

би в нього проходило свіже повітря, й чекати, поки курчатко увійде в силу.

Коли малі пташенята вже вилуплять ся з яєць, їх негайно забирають з-під квочки і садовлять в таку скриньку, дно якої вкрито повстю або мякою сукниною, , затуливши її не зовсім щільно, — щоб туди проходило свіже повітря, — становлять на теплу піч.

Годин за шість пташенята зовсім обсохнуть, і їх треба вперше нагодувати, й найкраще перші дні годувати їх посіченими крутими яйцями. Годувати-ж слід що-години.

Саму квочку виймають з гнізда, гніздо гарненько перетрушують і обсыпають перським порошком, щоб там не заводилось курячих вошей, що будуть дуже шкодити пташенятам. Для того-ж ще радять злегенька мастити черево квочці оливою; так само слід помастити й пташенятам голівки та під крильцями, — й тоді їх не обсядуть воші.

Далі вже курчата зістають ся під квочкою, та тільки не годить ся давати під одну квочку більше як 15 курчат, бо їм буде тісно під нею сидіти й частина їх зіставати-ме ся неприкритою тай мерзнути-ме. Поживу квочці слід становити коло самого гнізда, щоб вона могла дзьобати, не злазючи до долу.

Першого тижня курчатам треба давати, крім посіченого яйця, ще пшоняної або рижової молошної каші, а часами — то й посіченого мяса; з третього-ж, четвертого дня слід напувати їх молоком, розведеним водою. Питво давати трошки тепленьке й не дозволяти їм обпиватись, щоб часом вони не занедужали на пронос.

Перші два тижні годують пташенят що-кожних 1½—2 години, а потім разів 10—8 на день, доходячи так поволі до 4-х разів на день, коли вже курчата добре підростуть. Годувати їх треба тільки свіжим кормом, додаючи також і всяких рослин та коріння (капусти, картоплі, моркви). Индикатам січені яйця давати слід тижнів зо-три зряду.

Через кілька день, коли година тепла, ясного дня їх можна випустити на двір, на прогулянку вкупі з квочкою і далі вже слід оберігати їх від хижої птиці — особливо ворон, собак або каютів.

Потім, коли вже виводки звикнуть ходити по дворі, не слід їх випускати на двір дуже зараня, поки на траві лежить ще роса. Надто се слід пам'ятати про индикат, що боять ся вогкості, легко з роси застуджують ся і можуть погинути, особливо, поки ще їм не вийшло двох місяців.

IV. ЯК ГОДУВАТИ ПТИЦЮ.

Дивлючись, на те, для чого саме розводять птицю в господарстві — чи на заріз, чи задля яєць — її й годують відповідною їжою. Тільки-ж попереду, ніж зіставляти птицю на завод, треба відібрати з поміж молодих пташенят таких, що справді будуть вигідними для господарства.

З їх курочок та зайвих півників, що мають якісь хиби, продають а на господарстві зіставляють найкращу птицю — дужу, кремезну, рослу та зо всіма ознаками породи.

Курей, що мляво їдять а коли пють то в них темніє гребінь, не варт зіставляти на господарстві, бо то здебільшого кури слабі й кволі. Дуже легких, сухорлявих та пухких курей, що у них раз-у-раз буває порожнє воло (воло найкраще облапувати в ночі), — невеселих, кволих, з закислими очима, — теж краще попродаати, щоб не мати зайвого клопоту та збитків від негодящої птиці.

Коли курчата вже зовсім зростуть, то їх можна годувати всяким кормом; зерном, городиною, недоїдками людських харчів, то що. Го-

дувати курей треба не менш, як тричі на день. Звісно, в літі, або в осени тоб то коли буває косовиця, возовиця або молотьба, — можна й зовсім не годувати птиці, бо вона й сама собі знайде досить поживи. Тільки в літі треба пильнувати, щоб птиця мала свіжу воду, коли схоче пити. А також треба подбати й про те, щоб на подвір'ю були такі місця, деб вона могла порпатись, то-б то, щоб був пісочок, а ще краще — з дрібними камінчиками. Такі камінчики кури часто ковтають. Раніш гадали, що вони се роблять на те, щоб тими камінцями краще перетирався корм, тепер-же доведено, що камінці потрібні птиці на те, щоб у неї ставали міцніші та твердіші кістки.

Так само в літі доводить ся мало годувати й гусей, що самим собі напасають ся добре на траві. Про качок і казати нічого, що вони сами знайдуть поживу, аби тільки їм була вода.

В осени коли вже на полі не буває корму для птиці, її треба годувати як слід, даючи що раз у стільки корму, щоб вона виїдала його весь до щенту. Часами, крім всякого іншого корму, птиці ще треба підсипати костяної муки з перепалених та тертих кісток або перетертої шкаралупи з яєць, бо без сего у несучої птиці часто бувають м'які яйця (виливки). Отже, коли птицю годують не на заріз, — не слід несучих курей, гусок чи качок обгодовувати так, щоб вони були дуже гладкі бо тоді вони піchnуть менше нести ся, або зовсім перестануть. Особливо се слід пам'ятати про гусок, бо вони, коли дуже ситі, хоч і не кидають зовсім нести ся, то здебільшого несуть такі яйця, що з них не вилуплюють ся гусята (яйця без зародків).

Годувати птицю на заріз треба так: Перш за все слід дбати, щоб ті жолоби чи який інший посуд, куди насипають птиці корм, раз-у-раз був зовсім чистий від усяких недоїдків, що псують і нові корми і одночасно приваблюють усяких ворогів птиці — котів, собак, пацюків.

Вигодовувати птицю звичайно починають зимою, щоб вона саме вгодувала ся під Різдвяні Свята, коли її кожному треба. Курей вигодовують переважно теплуватим м'яким кормом, що дають його найбільше зранку, коли тільки кури прокидають ся. На сей корм годять ся запарені висівки, варена покришена городина, житний печений хліб, то що. Часто все се перемішують до купи, тай розбовтують водою чи сироваткою, щоб стала замішка, не дуже рідка й така, щоб не прилипла до рук. Рідка замішка заліплює курям ніздрі й тим викликає в них нежит, крім того иноді від неї зліплює ся піре й кури, починаючи їх чистити, можуть дістати негарні звички вищипувати й собі, й иншим своїм сусідам піре.

Щоб кури швидче вгодувались та стали важкими й ситими, їм не слід давати волі ходити скрізь по дворі, а краще садити їх в кучі по теплих хижках та не турбувати без потреби. Щоб вгодована птиця мала смачнійше мясо, — радять до корму додавати потроху патоки; тільки не слід підмішувати якогось дуже запашного або гіркого насіння, бо через се мясо стане несмачним і буде неприємно душити. Щоб як найшвидче вгодувати птицю, найкраще давати їй всякої муки: ячмінної, гречаної, пшенишної, житної, вівсяної і кукурузяної. Перед кінцем годівлі радять робити з муки такі галушечки, завбільшки з лісовий оріх, замішуючи водою або молоком, і запихати їх у рота птиці силою. Годувати треба 3—5 разів на добу.

Який час доводить ся витратити на вгодуване курей — дуже залежить від породи самої курки. Істинні породи швидче гладчають і иноді їх можна вгодувати всього за два тижні. Крім того курей ще иноді харацають, щоб вони швидче вгодувались та мали смачнійше мясо. Та

ких виложених півнів звичайно зовуть каплунами, а курей — пулярдами.

Мясо каплунів та пулярдок далеко смачнійше за мясо звичайних курей, а через те й ціна на виложену птицю буває вища. Харашають півнів частійше гсього на прикінці августа й беруть для сего півників на четвертому місяці. Справа се не дуже складна, коли мати хоч невеликий досвід та потрібний до того струмент, одначез, коли се робити недотепно й без приладів, то чимало курей після харашання гине.

Годують гусей подібно до того, як і курей. Найбільш на те придатна всяка м'яка, замішана на воді чи молоці; а иноді — то ще й з салом. Годувати слід як найчастійше, тільки не слід відразу давати по багато. Гуси швидче вгодовують, коли їх держуть не на волі, а по кучах. Тоді гаразд можна вгодувати гуску за 3—4 тижні; тільки треба кожному гуску садити окремо в який коець чи кучу. Тижнів через 2 після початку годування, коли вже гуси сами не хочуть їсти, годить ся їм просто заливати в горло лійкою, на кінець якої натягають гумову дудочку, рідку за мішку з борошна. Крім того радять давати гусям порошку антимонії (коло $\frac{1}{4}$ чайної ложечки що-дня), щоб у них більшала печінка, бо гусяча печінка дорого продаєть ся, а від антимонії вона дуже розбухає й стає иноді разів у 5—6 важчою, як звичайно. Буває, що в гусака, отак годованого, печінка важить більш як фунт.

Що до индиків, то їх, власне, на те тільки й заводять, щоб вони йшли на страву, тим-то й годувати їх починають зразу, як тільки индиків та добре зростуть. Индики добре нагулюють собі сала на просі, яке на прикінці годування їм просто засипають в рота.

Качки-ж на болотах часом стають такі важкі та ситі, що їх нема чого й годувати дома, бо й на найкращому кормі вони без води тільки почнуть спадати з тіла. Тому звичайно в осени їх найбільше вигідно продавати, бо за них дають добру ціну, тим часом як фермера нічого не коштує їхнє годуванє. Колиж доводить ся вигодовувати качок в зиму то на се буває потрібно 2—3—4 тижні. Годувати їх можна й на волі, й по кучах.

Годуючи птицю, слід пильнувати, щоб в тих помешканях, де вона сидить, ніколи не було брудно та щоб завжди було свіже повітрє.

Не слід брати на вгодовуванє птиці дуже кощавої та кволої, бо таку птицю не легко довести до путя.

V. ДОГЛЯД ПТИЦІ.

По тих господарствах, де птахівництво ведеь ся гаразд, для птиці будують особливі птичні та всякі помешканя. Правда, вона може й сама знаходити собі захисток десь у повітці, під стелею, по стайнях та загонах для товару, та тільки породиста птиця без особливих птичень може й померзнути й захоріти. Коли-ж її зіставляти без усякого догляду, то ніяка птиця не зможе дати такої вигоди фермерови, яку вона дає, як що її гаразд доглядати. Крім того, коли птиця мостить ся десь на бантах по тих повітках, де стоїть худоба, то й скотині від того буває шкода; птиця каляє на скотину, і через те у худоби можуть позаводитись усякі хороби на шкірі.

Тим-то для птиці, особливо для курей та индиків, треба мати добрі помешканя — курники. Будувати їх слід так, щоб вони були світлі, з вікнами на сонце, з добре вимазаними вапном стінами. Вони повинні бути просторі, щоб птиця могла там погуляти під холодну чи вохку годину; в них раз-у-раз слід пильнувати чистоти, щоб птиця не занедужала з неохайности на яку хворобу. Двері в курнику повинні бути тільки на одному боці — на сонце, щоб у помешканю не було протягів.

Для курей та индиків в курниках треба поробити сідала— жердки. Поміщувати їх не слід коло вікон та дверей, щоб птиця не застуджувалась від вітру. Жердки треба вішати неоднаково високо — як до якої птиці; так, наприклад, для важких їстивних курей, як от кохинхи, — не слід робити сідала вище, як на півтора ярда від долівки, бо їм тяжко підлітати вище. Одно слово, чим менчий курник — тим нижче треба прилаштовувати сідала. Та й робити їх слід не з дощок, а з круглих дручків, щоб вони були не плоскові, а круглі, завгрубки в руку, щоб кури обхоплювали їх кігтями. Жердки слід обстругувати, бо в них, у корі, піchnуть заводитись кліщі та всякі жучки. Вішати жердки слід не близько одну від другої, щоб курам чи индикам було сидіти не тісно, бо вони будуть битись та падати до долу, що іноді може бути й небезпечним. Не слід також розміщати сідала одно над другим, а треба їх робити в ряд, побіч.

Гнізда найкраще становити в курнику просто долі, щоб курам не треба було у них злітати. Понад гніздами слід робити дашки з дощок, щоб кури, які сидять на сідалах, не каляли в гнізда.

Посуд для годування птиці найкраще робити на зразок ясел, тобто, щоб птиця клювала з них корм крізь штахетки і по змозі менше його розтрушувала без потреби.

На долівці по курниках раз-у-раз повинна бути свіжа, суха й чиста підстиллка; на се придатна вівсяна солома, мох, або найкраще — перетертий торф. Підстиллку кладуть на те, щоб птиця не застудила собі ніг на холодній долівці, та щоб у курнику легко було додержувати чистоту. Крім того, коли птиця часом знесе ся в ночі, то яйце, упавши на м'яку підстиллку, зістане ся ціле.

Як в зимі птиці потрібний захисток від холоду, вітру, вохкості, то що, — так в літі її треба захистити від спеки. Тим-то слід, щоб і в літі були для неї чи курники, чи такі намети, де-б вона могла знаходити собі затінок та прохолоду. Так само й у літі треба пильнувати чистоти: хоч раз що тижня оглядати гнізда та сідала, щоб там не заводилось всякого плюгавства, — треба їх обмивати горячим лугом, а потім мастити керасиною. Слід також пильнувати, щоб птиця мала такі місця, де-б могла порпатись, і щоб у неї раз-у-раз була свіжа вода для пиття.

В літі птиця мало потребує корму, бо вона знаходить сама собі поживу. Ото-ж саме в літі й слід подбати про те, щоб наготовити їй корму на зиму.

На завод, як уже було згадано, зіставляють тільки найкращу птицю. Скільки курей зіставляти на одного когута, — про се певно сказати не можна, бо залежить те від породи курей: для більших курей треба й більшого числа когутів, щоб, наприклад, когут кохинхинський мав всього 8—10 курей, а менчих курей можна зіставляти й далеко більше число на одного когута. Та тільки не слід допускати, щоб когут водив більше як 25—30 курок, бо хоч вони й будуть нести ся, та за те багато яєць буде без зародків. Інші-ж досвідчені фармері запевняють, що одному когутови невеликих пород можна давати аж 50 курей.

Одного гусака буває досить на 4—6 гусок, на одного индика дають 6—8 индичок, на селезня 6—8 качок.

Парувати птицю найкраще тоді, коли вона вже зовсім зросте. В осені-ж, коли птиця починає линяти і мало несе ся, когутів краще держати зовсім окремо від курей, бо вони стають задиракуваті і часто б'ють курей.

Кури починають нести ся як тільки перестають линяти, тоб-то на початку зими. Та тільки в сей час несуть ся вони мляво й через те яйця зберігати на зиму. А щоб яйця аж до зими були свіжі, слід їх перемашувати оливою, якої наливають на сукно й по тім сукні перекочують яйця. Помашені яйця загортають у папір, кожде окремо, складають рядками в коші й перекладають кожний ряд сухою мякою вівсяною соломою, а поверх коші запинають полотном.

Яйця бувають більші й дрібніші, що залежить від породи та віку курей. Великими яйцями вважають такі, що їх на фунт іде не більше як семеро; несуть такі яйця найчастійше старійші кури. Молодші кури несуть дрібні яйця і через те краще такі яйця продавати відразу, не зіставляючи на зиму.

Випродувати різану птицю буває найбільше вигідно на початку зими,, а живих курят — продавати в літі.

VI. ПТИЧІ ХОРОБИ.

На прикінці сеї розвідки вважаємо потрібним коротенько розказати про деякі хвороби, що найчастійше нападають на домашню птицю й чинять велику шкоду птичому господарству, а — деколи — то й зовсім примушують покинути розводити птицю.

Найстрашнійша хвороба, що нападає на всяку надвірню птицю, — зветь ся курячою холерою. Ся пошесть справді страшна й иноді розгоряє ся так, що за кілька день з неї може виздохати вся птиця не тільки в якому одному господарстві, а навіть у всьому селі, чи й по всій околиці.

Виявляє ся хвороба раптом: зовсім дужа птиця відразу стає невесела, перестає їсти, сидить похлюпившись та заплющивши очі, ніби спить; часто вона підгортає голову під крило й зовсім не зважає на все те, що роблять навколо. Піре хорих стовбурчить ся й стирчить на всі боки, очі мутніють, з роззявленого дзьобу витікає жовта, липка рідкіст з частинами корму. Иноді на слабих нападає частий пронос. Через недовгий час у хорої починають ся корчі, вона перекидає ся навзнік і здихає.

Вратувати слабих на холеру дуже трудно, бо й ліків певних на сю пошесть не вигадано, та й сама хвороба протікає так хутко, що не встигнуть і почати гоїти хорих, як вони вже здихають. Тим то треба більше дбати не про те, щоб вигоїти слабих, а щоб не допустити пошести в господарстві. А для сего треба додержувати таких правил: ні коли не закидати купованої птиці вкупі з доморослою, не допускати чужих людей ходити по курниках, особливо-ж не слід дозволяти тинятись по дворі усяким перекупщикам птиці та яєшникам.

Коли де поблизу пічне ся моровиця на птицю, — а буває вона найчастійше в літі, — треба відразу свою птицю позакидати по кучах і кучі зверху понакривати рядниною чи яким полотном. Крім того, у пійло всій птиці доляти соляної, або карболової кислоти. Коли яка курка заслабне, — її негайно слід зіставити саму, а дужу птицю закинути в нову кучу. Здохлих курей слід закопувати в землю, повітки, де вони нездужали, — повичищати, гній попалити, а кучі та стїни й до лівку в повітці чи курнику треба облити горячим лугом та вапняною водою.

В тім же разі, коли пошесть дуже поширить ся по окризі, — найкраще відразу порізати всю птицю на мясо. Як що-ж у господарстві є дуже коштовна заводська птиця, то слід вдатись до ветеринарного лікаря, щоб він зробив їй прищіпку проти курячої холери.

Куряча холера — дуже заразлива пошесть і, коли вона вже минеться, то все таки скрізь по оселі зістаєся багато зарази, з якої може знову прикинутись хвороба на новій купленій птиці. От через те, як в господарстві була ся пошесть то краще з півроку або й довше зовсім не заводити птиці, бо здебільшого вона неминуcho поздыхає від холери.

Пронос часто нападає на птицю з застуди, або коли вона переїсться якого недоброго корму, як от шумової браги, зацвилого чи прілого зерна, трави з снігом, то що.

Коли такий пронос разом нападе не на одну, а на багатьох, то слабих загнати в тепле затишне помешканє, годувати просяною або рижовою кашею, а индиків — гороховою кашею чи ячменем. Крім того до теплуватого пійла треба додавати відвару дубової кори, або рострву залізного купервасу (1 частину купервасу на 300—400 частин води). При великомуж проносі годить ся залити $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ чайної ложечки рицинового олію кожній курці, а годин через 3—4 — по 2—3 краплини опійних кропель (малим птицям $\frac{1}{2}$ —1 краплину). Долівку в тих помешканях, де слаба птиця, слід часто вичищати та посипати вапном. Останніми часами тямущі люде дізнались, що коли давати птиці вкупі з кормом перетертого вугля, то в неї ніколи не буде проносів. Дають його двічі на тиждень по дві ложки на 10—12 курей. Особливо годить ся примішувати вугля в зимі, коли птиці доводить ся пити зимну воду.

Закріп свідчить, що в птиці заслаб живіт. Причини хвороби можуть бути усякі: нездоровий корм, глистюки, то-що; а в курей иноді закріп трафляє ся й тоді, як їх довго годують вівсом.

Гоїти треба насамперед рициновим олієм, курам — $\frac{1}{2}$ —1 чайної ложечки, великій птиці 2—3. Крім того годить ся обмивати літною водою задній проход, а коли там поздіпаєть ся піре — слід повідрізувати його вожицями. Так само не вадить робити й при проносах.

Нежит у птиці найчастійше прикидає ся з застуди або від липкої лемішки, яку дають птиці під час годування її на заріз. Хорій тече з носа та з очей, вона раз-у-раз треть ся дзьобом об усякі річи та крутить головою.

Коли хвороба не минає ся сама собою, то доводить ся слабим мастити ніздрі та дзьоб розчином галуну або таніна (1 частину ліків на 50—100 части води.) Иноді-ж годить ся робити так: налити на сукнину окропу, пократати поверх дьохтем і підставити птиці під ніс, об вона дихала тою парою. Роблять так разів по дв. щодня.

Глистюки в горлянці заводять ся найбільше в курей та индиків. Птиця кашляє, тяжко дихає, все крутить головою та що-далі — то дужче кощавіє.

Довідатись, що птиця нездужає від глистюків, найлегше можна тоді, коли розпатрати здохлу птицю.

Хсрим слід давати дихати парою з дьохтю, або карболевої кислоти. Крім того треба всіх непевних повідлучати від дужих, бо слаба птиця легко може передати свою неміч і дужій.

Нагла смерть (удар) — то така хвороба мозку, що у птиці найчастійше трафляє ся або з великої спеки, або з набоїв по голові. Хвороба частійше буває у молодой та дуже ситої птиці.

Спочатку слабі дуже знесилюють ся, ледве стоять на ногах, хитають ся, закидають на бік голову, підкочують у гору очі, не влучають дзьобом корму і т. и. Иноді слабість нападає так нагло, що птиця раптом падає мертва.

Коли стане помітно перші ознаки хвороби, — слід негайно всю хору й непевну птицю загнати в холодильник і дати їй на очищення, а потім давати з пійлом соляної кислоти (1 краплина в день на 1 птицю). Коли два-три дні не помітно буде полекші — краще недужу птицю порізати на мясо.

Иноді кури навчають ся їсти яйця. Се, власне не хвороба, а негарна звичка, що пізнає її птиця під той час, коли їй випадково доведеть ся покуштувати потовчених або м'яких яєць (виливків).

Відучити птицю від такої звички дуже трудно, а через те раз у раз треба пильнувати, щоб вона її не зазнала зовсім. То-б то треба доглядати, щоб яйця вчасно були забрані з гнізда, а ту птицю, що вже придбала такої звички, — доконче слід негайно порізати, бо вона навчить лихого звичаю й своїх сусідів.

Так само иноді в птиці являє ся й друга негарна звичка — їсти піре на собі і на других. Найчастійше таке помічає ся тоді, коли багато птиці держить ся в тісному курнику та коли годують липкою замішкою. Ся замішка часто налипає на піре, курка починає його чистити дзьобом, якимось витягне одно-друге і, покуштувавши, пічне витягати і їсти.

Таких курей так само треба негайно порізати, бо вони навчать сего й інших.

Пархи звичайно заводять ся на гребінці у курей. Гребінь у хорих стає сіроватий або білий, вкритий струпами, що поволи переходять на голову, в'язи, а потім розходять ся геть по всьому тілу. Птиця починає миршавіти, піре в неї випадає й вона зовсім шолудивіє та кощавіє. Хвороба ся заразлива й з одної птиці перекидає ся на інших.

Гоїти пархи треба відразу, як тільки вони з'являть ся, бо застарілу хворобу трудно вигоїти, особливо коли на неї заслабне багато птиці. Спочатку, коли тільки ще почав біліти гребінь, досить буває кілька разів помастити його спиртом: коли-ж з'являть ся вже струпи, — то доводить ся вживати всяких мастей. Найзручнійше користуватись карболевою, дерматолевою або-ж іхтіолевою. Одною з сих мастей намащують гребінь що два-три дні.

Відморожуванє. Під великий холод, або хуртовину, коли птиця не має де сховати ся в тепло чи затишок, — у неї нерідко відмерзають гребінь, борідка і ноги. Ноги-ж найчастійше відмерзають у волохатих курей, коли вони десь ходять по мокрому. Тим-то по наших краях, де в зимі часто бувають великі морози, краще держати не волохатих, а голоногих курей.

Відмерзлі частини тіла спочатку роблять ся білі та тверді й стають такі крихкі, що можуть легко пообламуватись. Потім в теплі, вони стають червоносині, бурякові, набрякають і страшенно болять. Иноді трапляє ся, що й зовсім відмерзають та відпадають.

Гоїти птицю при нагоді слід так: спочатку відмерзлі частини треба поливати холодною водою або відтирати снігом, аж поки вони не розгріють ся, а потім мастити їх вазеліною, або, ще краще, ляноліном.

Вапняні ноги. Ся хвороба переважно нападає на курей. Залежить вона від особливого кліщака, що залазить курам в шкіру ніг, плодить ся там, розятряє шкіру на ногах; від того там роблять ся білі струпи, й нога стає така, ніби її обмазали вапном.

Хвороба ся заразлива, — кліщаки можуть від хорої птиці перелазити на дужу й особливо на курчат, й у них теж стають вапняні ноги.

Коли така неміч нападе на курей, треба хорих загнати в якийсь курник, щоб вони були осібно від дужих. Потім слід помастити їм ноги зеленим милом, а через день теє мило обмити літеплою водою, но-

ги витерти спиртом і потім помастити карболевою чи іхтіолевою мастию, або так званою рідкою віденською мастию, що робить ся так:— беруть по ложці зеленого мила та горілчаного спирту, додають по пів ложки сірки та доброго дьохтю й усе се гарненько перемішують. Мазі сеї вживають 1 раз на тиждень.

Коли вже струпи позлущують ся слід якийсь час мастити ноги глицериною.

Плюгавство. На птицю часто нападає всяка нечисть: воші та різні кліщаки. Се плюгавство або висмоктує з птиці кров, як от кліщаки — й тим її знесилює; або-ж дратує її, бігаючи по шкірі (воші), й через те курка не набирає тіла, або не хоче сидіти на яйцях.

Ранійше ми вже згадували, що коли квочки сидять на яйцях слід посипати гнізда порошком проти воший, а молодим птіченятм мастити голівки оливою. Тепер ще додамо, що коли по курниках заведеть ся плюгавство, — то треба ті курники добре повичищати, обмити стіни, долівку, сідала, то що, горячим лугом, а курам понасипати піску з попелом та вапном, щоб вони мали місце, де кублитись.

Одно слово, слід памятати, що там, де коло птиці ходять чисто та добре її доглядають, — здебільшого не заводиться ніякого плюгавства й птиця буває дужа.

ПРО ХУДОБУ.

К О Н І .

На світі є багато пород коней; мало не кожда сторона, кождий край мають свою породу. Є породи коний легких прудких, здатних тільки під верх; ті породи звуть ся верховими.

Є породи робочих коней, що розводять ся тільки для роботи; між ними є коні дуже великі на зріст, кріпкі та тяжкі; вони не можуть прудко бігати, зате помаленьку, ходою возять велику вагу; звуть ся вони взовими єи ломовими кіньми. З робочих пород є й невеликі на зріст, зате складом густі та кріпкі коні; вони бігають невеликою рисою і здатні найбільше до сільської роботи. Окрім тих сортів коней є ще породи шорних чи каретних коний; ті породи мало здатні під верх та до роботи, зате вони гарно ходять в шорах, в запряжці, з сих пород найкрасші рисисті коні.

З верхових пород найбільше всім відома — **арабська** порода коней.

Арабська порода виховуєть ся арабами в степах, що звуть ся аравійською пустинею. До роботи арабський кінь не годить ся, зате під верх він дуже здатний, він прудкий, лехкий, терплячий та гонкий.

Арабські коні не бувають на зріст більші, як півтора ярда, зате складні, головка маленька, весела, трохи увігнута в переніссі, очі великі, розумні, ніздра тонкі та широкі. Шия вигнута ободом, спина та зад рівні аж до хвоста, здухвини малі, ноги тоненькі, сухі. Масть найбільше біла та гніда.

Про розум арабських коней розказують дуже багато. Кажуть, що вони так привикають до свого хазяїна, що бігають за ним і слухають його, як собаки. Перше сю породу дуже любили і багато її виховували, а тепер вже покидають її.

Літ з вісімсот тому назад англійці почали привозити в свою землю арабських огерів і спускати їх з своїми кобилами. З того часу й виробилась у них порода коней, що стала тепер найкращою верховою породою. Тепер англійські скакуни вважають ся далеко красшими верхівцями ніж арабські коні. Вони не такі розумні, не такі гарні, як арабські, а зате більші, дужчі й прудкійші. Скільки раз робили пробу на перегонах, та раз-у-раз англійські скакуни випережали арабських.

Ростом англійський скакун найчастійше буває два ярди заввишки. Вишина коней виміряєть ся від землі до холки.

Голова у англійських скакунів не маленька, шия довга, спина рівна, а зад трохи спусковатий, чи звислий. Англійці помічають, що скакуни з спусковатим задом прудкіше бігають за тих, що мають зад рівний. В грудях скакуни вузковаті, передні ноги у них не розставлені широко. Ноги у скакунів тонкі, а зате сугасти на них широкі та кріпкі. Масть на них більше гніда та рижа. Треба ще сказати, що від англійських огерів та від простих, та широких кобил виходять дуже добрі шорні коні.

З взових пород коней найбільше відомі: **бельгійська, першеронська, суфолькська**, а найкрасшими взовими тепер вважають ся **клайдесдальські** коні.

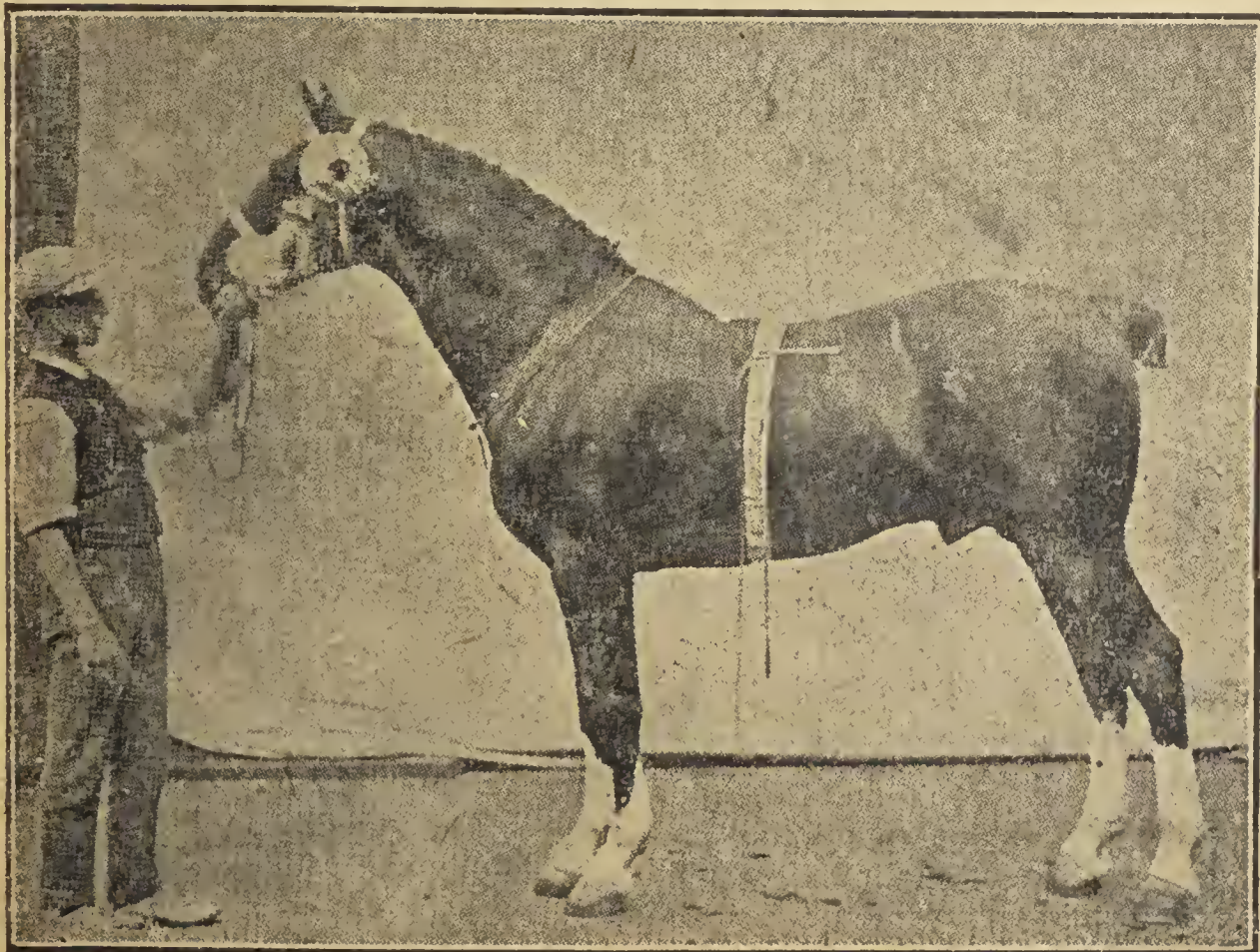
Клайдесдальська порода коней виховуєть ся в Англії, а називає ся так через те, що виробилась вона в долині річки Клайд в Скотляндії. Розказують, що літ триста тому назад англійці привезли в Скотляндію

Взірцева стайня.

бельгійських огерів. Від тих огерів та скотляндських кобил і виродилась клайдесдальська порода. Тепер та порода вважає ся за найкрасшу возову породу, а через те вона виховує ся по всіх краях. Росту вони великого, найчастійше вони бувають 5 1-4 фута заввишки. Голова у них не велика, та широка в лобі, шия товста, спина коротка й рівна, здухвини малі, зад трохи звислий, та широкий і роздвоєний. Ноги короткі, товсті і мало не по коліна обросли довгою м'якою мичкою. Хвіст та грива довгі, густі і трохи кучеряві. Масть найбільше гніда, а часом ворона, та у всіх клейдесдальських коней задні ноги трохи не по коліна білі, а на лобі невеличка лисина. До поправки вони дуже добрі, не вередливі на пашу, через те вони завжди повні і не скоро спадають з тіла.

Порода ся не ніжна, вона терпляча до холоду: в Англії клайдесдальських лошат до двох літ держуть в полі до пізньої осени, і тільки зимою беруть в конюшню. Від клайдесдальських огерів та наших кобил виходять дуже гарні коні до роботи й до їзди. Вони не такі великі, не такі тяжкі, як звичайні клайдесдальські, а зате далеко більші, ширші і

Кінь англійської породи.

дужчі як звичайні коні. Сими кіньми не страшно пуститись з вагою в до-рогу; не побоять ся вони ні гори, ні грязюки. Клайдесдальські коні дуже смирні, не норовисті і не ліниві. Треба ще додати, що клайдесдальські, як і всі англійські коні, складають ся і кінчають свій ріст на третім році.

З фармерських чи господарських пород коней найбільше відомі: арденська, шведська та датська породи. Арденська порода походить з Бельгії; звідтіль вона вже розповсюдилась по всьому світі і тепер арденських коней виховують скрізь. Ростом арденські коні найчастійше бувають п'ять фітів заввишки, а складом вони широкі круглі, та короткуваті. Голова у них невелика, гарна, так само увігнута, як і у арабських коней. Шия коротка, товста: груди широкі, так що передні ноги розставлені широко. Ребра круто вигнуті, спина широка, та сидлиста; зад теж широкий, роздвоєний, тільки звислий і завжди вище від передини. Ноги короткі та тонкі. Масть найбільше чало-гніда, чалорижа. Арденські коні дуже кріпкі до роботи і добре бігають. На пашу вони не вередливі і добре держать тіло. Натурою не гарячі, смирні і швидко привчать ся до їзди. Вони рано складають ся: в два і пів років вони вже кінчають свій ріст. Арденські огери як всі огери давньої немішаної породи, лошат удають в себе: з якою-б з наших кобил не спустили сих огерів, а лошата складом вдадуть ся в огера.

З шорних пород найбільше славить ся російська рисиста порода, або орловська.

Зветь ся та порода орловською через те, що вона виродилась на заводі графа Орлова в селі Хріновім. Назад тому літ сто з лишком граф Орлов почав спускати арабських та англійських огерів з голяндськими та датськими кобилами, з того часу і завелась та порода. Тепер рисаки виховують ся по всій Росії.

Голова у них велика, гарна, складом вона нагадує голову арабського коня. Шия довга та вигнута дугою. Спина і зад рівні, здухвина велика, ноги товсті з довгою та густою мичкою. Грива та хвіст довгі й трохи кучеряві. Масть найбільше ворона та сіра.

Коні першеронської породи в запряжі.

Натурою рисаки дуже горячі, через те вони не держать тіла й не здатні до роботи. Зате хід у них прудкий та гарний; на бігу вони високо піднімають ноги і забирають ними далеко вперед. Порода та, як сказано, виробилась недавно, усього сто літ, а через те рисаки не передають так добре свого складу дітям, як огери давних пород. Лошата від простих кобил та рисака часом удають ся складом в батька, а часом в матір, або в діда чи бабу.

Конюшню, або стайню для коний краще будувати на високім, сухім місци, бо на низьких мокрих ґрунтах коні часто слабнуть. Конюшня повинна бути тепла зимою, бо в теплі коні менче їдять, а швидче поправляються. Світла, ясна конюшня здоровіща для коний, ніж темна. Окрім того, коням дуже вадить, коли з темної стайні їх виводять на сонце; від сього коні роблять ся низькоокими, а через те й полохливими. Вікна й двері в конюшні треба робити так, щоби в ній не було протягу треба, щоб в стінах не було дірок, щілинок, щоб вітер не підвіяв коней. Краще вже держати коні прямо на дворі, у затишку, ніж в діравій конюшні. В діравих конюшнях і літом коні простуджують ся, а від того калічіють і здихають. Поставить хазяїн горячу, мокру коняку в таку конюшню, вітер підвіє її, от, гляди коняка й занедужала, а люди й кажуть тоді, що конюшня на нечистім місци поставлена.

Кінь клайдсделської породи.

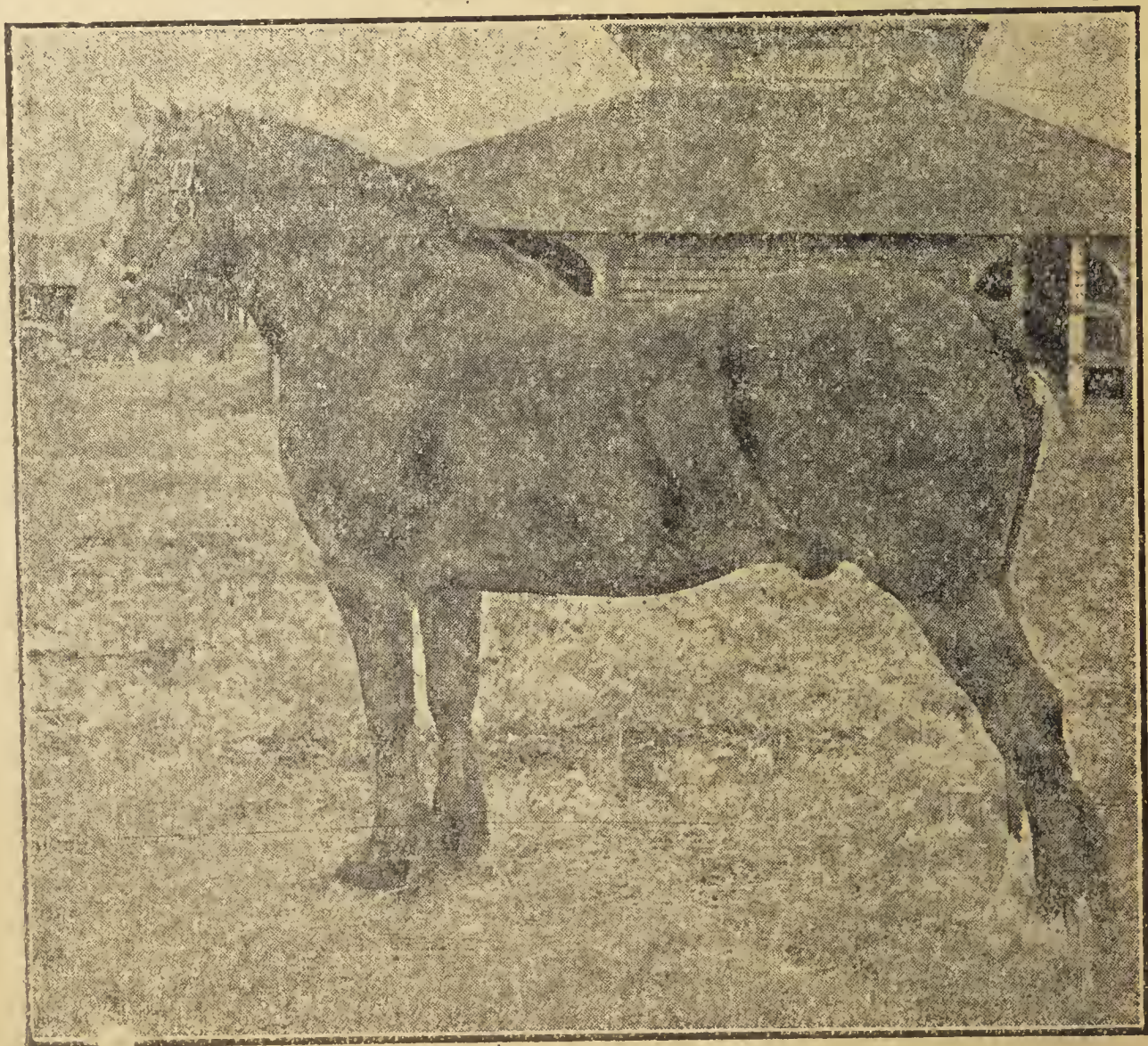
Ясла треба робити помірні, щоб коняка їла нагинаючи голову як у полі, та щоб не збивала колін об ясла, та щоб не вскочила в них.

Драбини не слід ставити, бо коні, витягаючи сіно, запорошують або й виколують собі очі.

Діл, де стоять коні, повинен бути рівний, добре вбитий глиною, або вистелений деревом, щоб не було ям та вибоїв. Каменем або цеглою ніколи не треба буркувати його, бо на такій долівці коні збавляють собі ноги. Треба щоб діл не був згористий від ясел, бо на такому косогорі кобили скидають лошат, а молоді коні не рівно складаються. Для стоку течі краще робити закритий деревом рівчак, по якому теч стікалаб у яму.

На ніч треба коням товсто стелити, щоб їм м'ягко і не холодно було лежати, а в день їм краще стояти без підстилки, тільки треба пантрувати, щоб під ногами було сухо, бо від мокроти гниє стрілка в копиті та під мичкою роблять ся мокреці. Конюшню завжди треба держати чисто, бо в загноєній стайні заводиться всяка нечисть, а від неї хвороби. Кожного ранку треба перетрусити підстилку, суху згорнути під ясла, а мокру з гноєм викинути на двір. Почистивши конюшню, треба вичистити й коні згреблом і щіткою, а коли ніколи воитись з чищенням, то треба хоч віхтем соломи потерти їх. Чищення розганяє кров, прочищає потові дірочки, а се дуже корисно для коней. Від чищення коняка робиться бадьорнішою, краще їсть, скоріше поправляється. Отже в конюшні ніколи не слід чистити коней, їх треба виводити на двір, бо коням дуже вадить, коли шерсть та лупа попадають в пашу.

Літом годить ся коней купати, а коли нема де купати, то хоч обливати їх з відра, аби тільки не горячих.

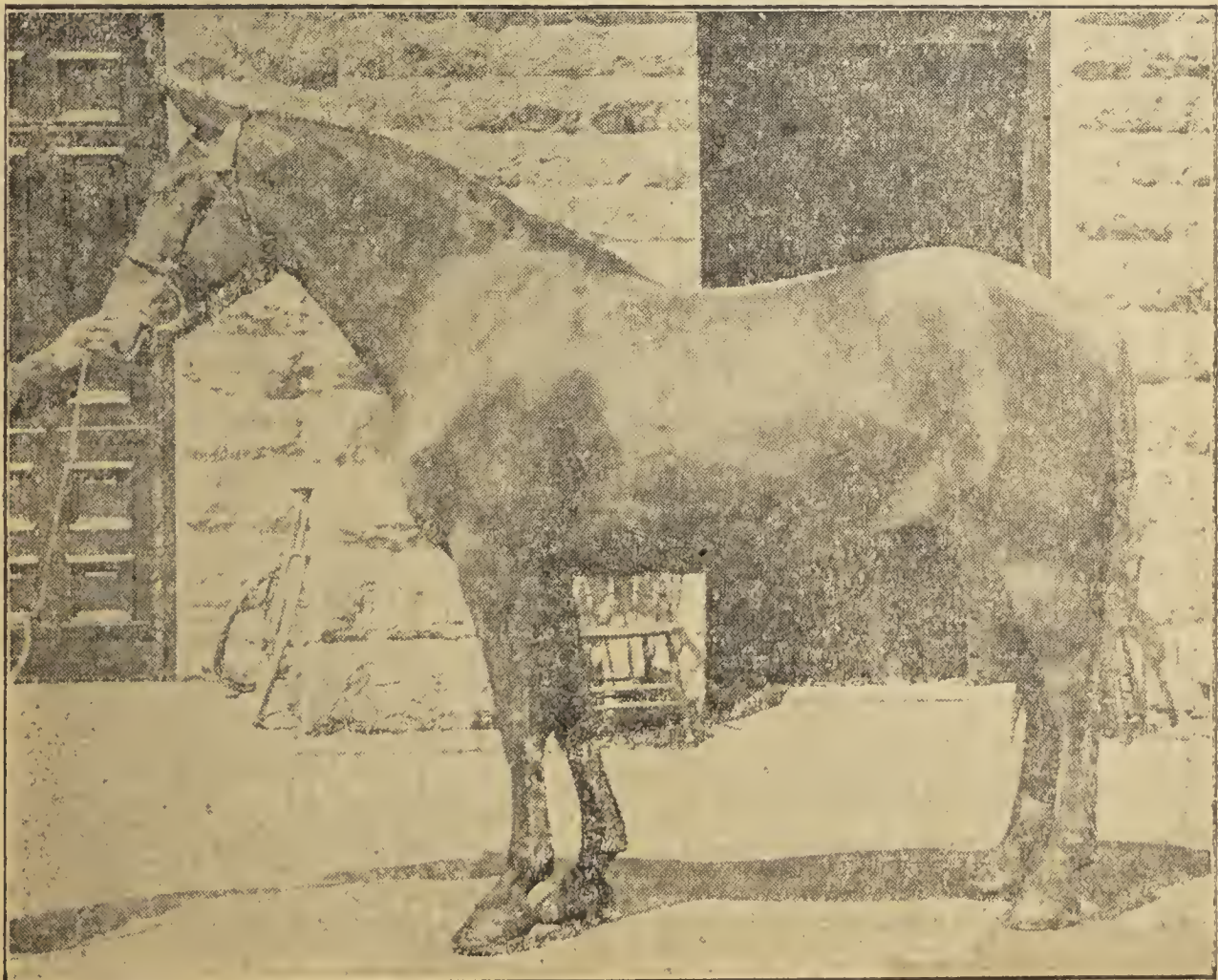

Кінь арденської породи.

Годувати коні треба розумно, не треба давати їм паші без путя. Неробочій коняці треба давати пашу разів три і не багато, щоб добре переїдала; разом не слід накидати паші. Робочих коней треба го-

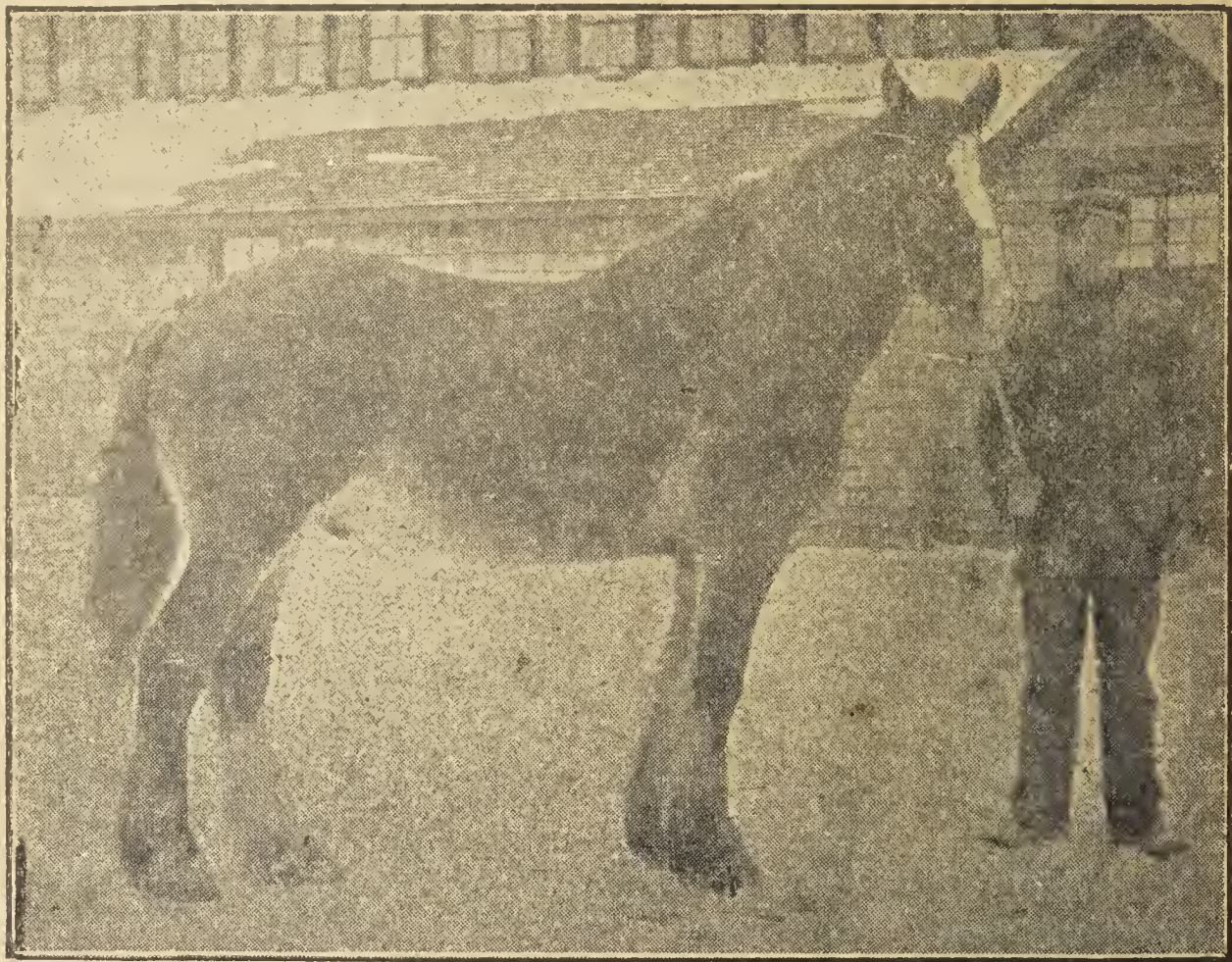

Кінь орловської породи.

Кінь мішаної породи, уживаний на фармах до всякої роботи.

дувати краще, окрім сїна та соломи їм треба давати вівса, а коли нема вівса, то то можна давати намоченого звечера ячменю, або ячмінної чи кукурузяної муки з сїчкою, або з половиною. Сухого ячменю та кукурузи не слід давати зерном, бо конї його не пережовують, а ковтають цілком, то воно так ціле марно й виходить, а часом ще й завадить, коли коня-ка обїсть ся. З мукою добре давати коням і льняну полу, а житньої по лови та соломи їм ніколи не слід давати, бо вони від житньої паші слабують на животі, а кобили скидають лошат.

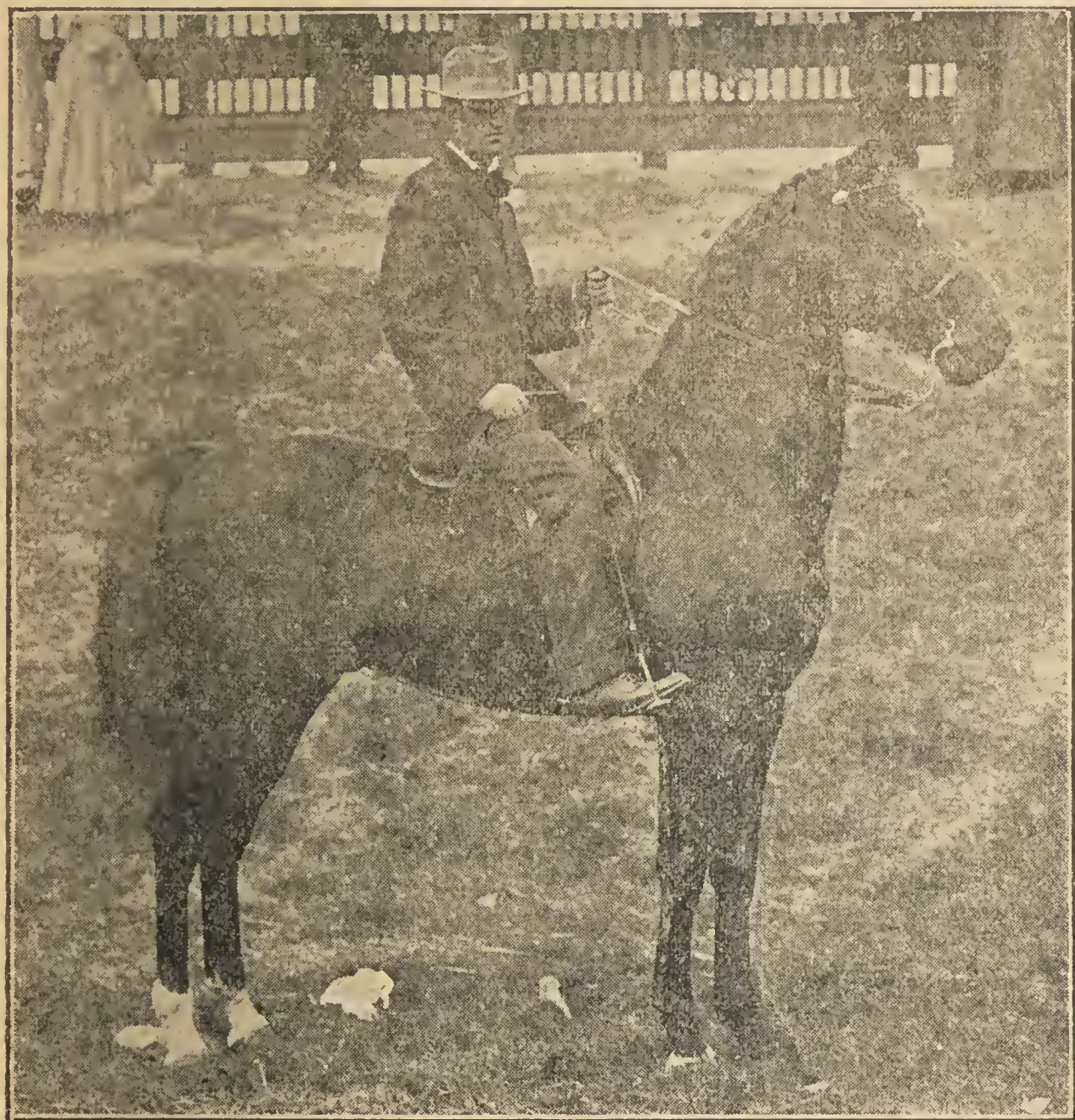
Кінь мішаної породи, уживаний на фермах до тяжких робіт.

Горячий, потний коняці не треба зараз після роботи давати їсти, а як остигне, обсохне, тоді можна її напоїти і дати паші. Гнилої, зацвилої паші або з іржою не годить ся давати, особливо кобилам, бо така паша вадить. Сухе сїно, або солону треба кропити ропою — тоді конї охотнійше їдять, тільки зимою не слід давати мокрої паші, бо вона швидко замерзає, а мерзлий корм дуже вадить коням. Коли в хазяйстві є всяка паша, то годить ся міняти її, щоб конї охотнійше їли. Навіть солону треба міняти: рано давати вівсяну, в полудень ячмінну, на ніч пшеничну, тільки житньої та просяної не годить ся давати.

За огером та за жеребними кобилами треба краще доглядати, як за іншими кіньми. Два Місяці до спуску треба огера почати годувати краще, треба йому давати по більше зерна, найкраще моченого напухлого ячменю та проїжджати його, щоб не застояв ся. З жеребними кобилами треба поводитись обережно, щоб не поскидали лошат. Не треба їх бити, шарпати, круто повертати; не треба брати в слизьку дорогу, в тяжку роботу. Ялових кобил не слід дуже розгодовувати, бо сита кобила швидче зостанеть ся яловою, ніж худа, а хоч і зажеребіє, то лоша вродить ся мале, не кріпке.

Коли конї ходять в поле на пашу, то не годить ся випускати їх ранками, коли бувають заморозки, бо мерзла, холодна паша дуже шкодить коням, а особливо жеребним кобилам.

Спускати оґера з кобилами найкраще з рук; тоді господар знатиме, коли кобила приведе лоша, бо вона носить його одинадцять місяців і скільки день. Ніколи не слід пускати жеребця в табун, як се робить ся по декуда. В табуні жеребець марно теряє багато сили, а часом і калічіє. Окрім того він відбиваєть ся там і з такими молодими кобилами, які ще добре не склались, а сего не треба дозволяти. Ранче трьох літ не слід спускати кобилу, бо молода кобила ще сама росте, складає ся, а

Кінь мішаної породи, уживани й в Канаді під верх.

коли вона зажеребіє, то найкраща сила її йде на лоша, а не на неї. Для спуску треба вибрати місце рівне, затишне від вітру. Перше треба підвести оґера до морди кобили, і коли вона в охоті, то доволі її спустити один раз. А коли кобила не має охоти, то силувати її не треба, бо вона хоч прийме оґера, а все таки зістанеть ся яловою. Молоді кобили, первістки, бувають часом такі полохливі, що хоч мають охоту, а боять ся приймати оґера: таких кобил треба тривожити. Коли спускає ся оґер, то треба дивитись, щоб не було других коней, щоб не було крику, гамору, кобила і від того може зістати ся яловою. Після спуску оґера треба поводити, а кобилу, поведивши, треба держати з день окремо від других коней, щоб вона не бачила їх і не знюхувалась з ними, тоді вона швидче зажеребіє. Девятого дня треба знов попробувати кобилу; коли вона в охоті, то знов спустити її, і так само держати її окремо. Через деякий день знов спустити її, коли вона в охоті, а четвертий раз вже не варт спускати, видно, що та кобила зістанеть ся яловою. Найкращі міся

ції для спуску се цвітень і май, тоді кобили будуть жеребитись весною в теплу погоду. Як ожеребить ся кобила, то на девятий день вона вже має охоту до жеребця. Неробочу кобилу можна що року спускати, а робочу що другий рік.

Огера теж не слід морити — більше одного разу в день не слід спускати, тоді він в одну весну зможе відбити з сорок маток. Молодому огерови треба менше давати кобил, та все таки огера молодче чотирьох літ не слід пускати до кобил, бо він скоро постаріє ся і не годитиметь ся на завід. Ще треба завжди пам'ятати, що не слід спускати огера з його рідню. Ніколи не треба спускати батька з дочками, матір з сином або брата з сестрою, бо, коли в огера та кобили є яка-небудь ганч чи фалш, то вона ще в більшій мірі передасть ся лошатам, і завід коней швидко переведеть ся нї на-що.

Коли огер трафить ся лїнивий до кобил, то йому замість вівса треба рано і ввечері давати по відру намоченого звечеря набухлого ячменю.

Так повинно виглядати добре доглядане лоша.

Як уродить ся лоша, то його зараз треба обдивити, часом молода кобила не може розірвати сорочки, в якій родить ся лоша, тоді треба самому розірвати, щоб лоша не задушилось. Часом нізdra й рот у лошати так замазані, що воно не може дихати, тоді треба обережно пальцем вигорнути той бруд з носа й рота та обмити тепленькою водою. Коли лоша не береть ся ссати, то його треба поплекати. Бувають такі лоскотливі первістки, що не дають лошати ссати; таких кобил треба тривожити і плекати лоша, поки вони не привикнуть. Новонароджені лошата ча

сто слабують на запір та не можуть каляти, тоді їм вставляють в зад шматочок мила, або впускають трохи оливи.

Ввесь час, коли кобила годує лоша, її треба добре годувати, щоб у неї було досить молока. Окрім того, треба зараня привчити лоша їсти овес та й давати йому що-дня по трохи з половою. Тільки на добрім кормі лоша добре росте й складає ся, а коли воно змалку замиршавіє, то вже з него не буде більше путящої коняки. Під маткою лошат треба держати не більше шести місяців, а потім їх треба відлучити від кобил. Перші дні лошата дуже сумують за матками, не їдять, а тільки пють воду разів по скільки на день, а перший рік лошатам треба давати як мож найбільше вівса.

В першу зиму треба годувати лошат добре, бо в перший рік вони найбільше ростуть, складають ся. Коли в хазяйстві мало вівса, то нехай краще старші коні обходять без вівса, а лошатам треба давати. Тоді тільки й можна сподівати ся з них добрих коней, коли в першу зиму вони зимувались в роскоші. Зимою треба що-дня випускати лошат на загін, щоб вони побігали, розімняли ноги, бо коням дуже вадить, коли вони раз-у-раз стоять.

Весною лошат треба постригти, порівняти їм копита та й пустити на пашу, тільки не допускати до огера, бо товстенькі лошички часом і зривають огера.

Многонадійні лошата породи клайдсдейл.

Півторароків треба на зиму взяти в хлів, їх можна вже й не годувати так добре, як лошат, вони вже можуть обійтись і без зерна, коли його обмалъ.

Двохлітних жеребчиків треба весною повичищати та й пустити в табун. Для них краще, коли їх ранче вихарашати, вони тоді не збігають ся не зморять ся в табуні.

Трохлітних кобилок, котрі вже добре склались, та товстенькі вийшли з зими, можна й спускати з огером. Воно краще-б додержати їх до чотирьох літ.

Трохлітків вже можна привчати до роботи, тільки не зразу, а помаленьку. Надівши хамут, треба привязати неука коло запряженого коня,

щоб він звик до хамута та до тарахкотіння повозки, а потім припрягати його на пристяжку, щоб привчавсь тягнути. Привчивши трохи до хамута, можна неука закладати і в плуг з старим конем, потім вже й в повозку і куди треба. Чотиролітню коняку вже можна брати скрізь, вона вже годить ся до всякої роботи, та все таки з нею треба обходитись з обережністю, щоб не збавити її.

Найлютіша кінська хвороба се носатина. Богато вона робить шкоди, бо дуже заразлива й переходить на других коней, навіть і на людей. У слабій коняки перше всього опухає під вилицями; опух той твердий, ніби приріс до вилиці, і ніколи не набирає гною. Потім з носа починає текти ріденький, а згодом густий, вонючий гній. Треба мати на увазі, що у хорої коняки тече найчастіше тільки з одного ніздря і під вилицями запухає тільки один бік. Буває й так, що по всьому тілу роблять ся чираки і з них тече гній. Лічити такої коняки не слід, бо ліків нема, тай самому можна заразитись і померти, а треба зараз дати знати ветиринарови.

Коли коняка здохне, то її треба з шкірою глибоко закопати в землю, щоб зараза не перейшла на других коней.

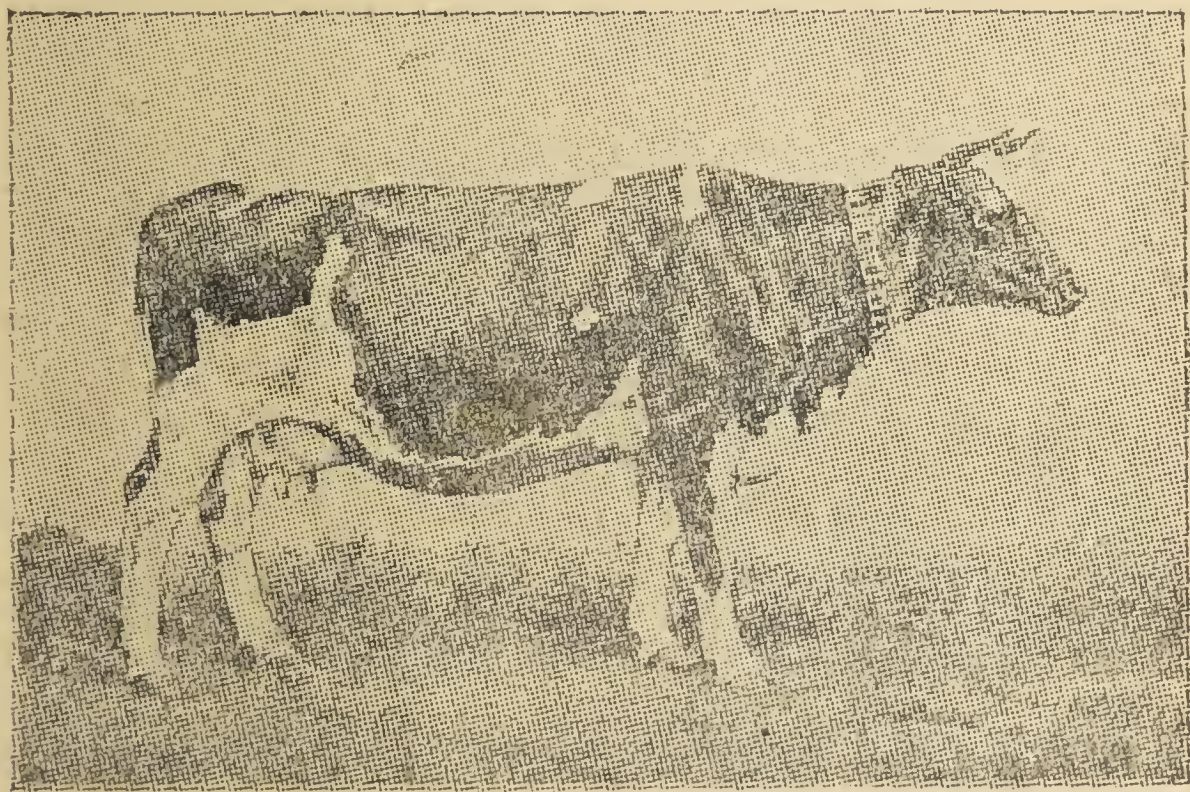
Залози трохи схожі на носатину; ся хвороба теж заразлива, та вона не страшна. На залози хоріють найбільше молоді коні, не старші трьох літ. При залозах теж тече з носа, але опух під лицями м'який і набирає гною. Коли опух довго не набирає гною, то треба прикладати до него теплі припарки з пареного льняного сім'я, а коли холодно, то треба обв'язати чим небудь тепленьким, шкіркою, або сукном, щоб не застудити. Як гній витече, то треба рану промивати теплою водою.

Друга страшна хвороба — се **телій або сибірська зараза**. Вона теж переходить від одної коняки на другу, переходить на скотину, на свиней, овець і навіть на людей; тільки собаки ніколи не хоріють на телій. Ся хвороба буває двояка. Буває, що коняка зразу занедужає і через який час вже нежива; після смерті у неї з носа і з заду слизиться кров. А буває й так, що у коняки опухає або бік, або груди або нога, опух той росте і через скільки днів коняка здихає. Здохлу коняку треба з шкірою закопати в землю, щоб собаки не розтягали кісток і не розносили пошести. Завдяки французькому ученому Пастерові, є певний спосіб супроти сибірської язви. Він перший раз почав прищеплювати отсю хворобу так, як прищеплюють віспу. Прищеплена сибірська зараза оберігає худобу на цілий рік від сеї страшної хвороби.

Окрім сих пошестних чи заразливих хвороб є ще такі, що прикидають ся від застуди та від інших причин. Часто коні хоріють на запал легких. Ся хвороба припадає від того, коли пітну, гарячу коняку підвіє зимний вітер або напоять її холодною водою, або їдуть нею прудко проти холодного вітру. Запалена коняка кашляє, тяжко дишає, водить і жолобить боками, мало їсть, а тільки воду п'є. Коли коняка заслабне на запал, то треба покликати ветеринара. Колька прикидає ся і від застуди і від того, що коняка обієть ся. При сій хворобі коняка перестає їсти, не каляє, не мочить, то ляже та качає ся, то встане та все оглядає ся на живіт. Проти кольки треба давати разів три на день глянберську сіль по чарці на фляшку теплої води, поки не прочистить ся живіт, натирати здухвини та проводити, щоб коняка не билась об землю. На ногах у коней часто з'являють ся костяні нарости, вони скоро розходять ся, коли їх припікати гарячим зелізом; отже треба, щоб се зробив ветеринар, бо так, не бачивши, трудно се зробити самому. Боляки роблять ся під мичками від того, що коняка стоїть завжди в мокроті. Проти боляків треба взяти в аптеці йоду і гліцерини, змішати їх порівну, тай мазати струпи. Від сеї мази боляки швидко гоять ся,

коли коняка стояти ме на сухім місци. Більма на очах скоро сходять, коли задувати в око цукор, ростертий на половину з каляфонією.

Усякі рани найкраще гоять ся, коли їх промивати що-дня креоліною або карболевою водою (ложечка креоліну або карболевої води на чарку теплої води) та засипати нафталіною або йодоформом; від сих же лікарств найшвидче пропадають в ранах черви. Рани, свіжо натерті хамутом, треба засипати тертим перепаленим хлібом, або помазати ляцісом, щоб побіліли, а потім мастити вазеліною або несоле ним смальцем з оловяним цукром. Коли рана задавилась і зробилась нориця, то краще удати ся до ветеринара. До наливів треба приклада ти парене льняне сім'я, щоб швидче прорвали, а як потече гній то рану треба що-дня промивати карболевою водою.

Голяндська корова.

СКОТИНА.

Всі породи скотини поділяють на три групи пород: молочні породи, м'ясні та робочі породи.

Молочних пород є дуже багато, та найкращими тепер вважають ся голяндська, англійська, джерзейська та альгауська породи.

Голяндські корови дають молока за рік до 3000 кварт кожда. Порода та здавна виробилась в Голяндії, там вона виховує ся на низинах, де ростуть великі, розкішні трави. Але тепер голяндських коров найбільше держать круглий рік в стайнях, годують борошном, буряками та сіяною травою і доять від теляти до теляти. На зріст вони великі, не менше півпята фута від землі до спини, тушою довгі, зад у них завжди ширше та вище від передка. Голова, костиста, очі великі, роги тоненькі. Шия довга, тонка, без підгорля, груди вузькі, живіт великий, ребра круті, здухвина велика, зад широкий і рівний. Шкіра й кости тонкі. Голяндська скотина завсїгди рябої масти: голова і шия чорні, а тулуб та ноги білі з чорними латками. Вим'я у коров велике з товстими жилами, дійки довгі, товсті і розставлені широко одна від другої. Голяндські корови, як я казав, дають дуже багато молока, та молоко у них не таке густе, як

у наших коров. Корови сі доять ся без телят. Як уродить ся теля, то його зараз беруть від корови; теличок випоюють молоком, а бичків ріжуть на мясо.

Воли голяндської породи не здатні до роботи, бо вони дуже тонкості, малосилі, непроворні, а корови тендитні, ніжні, їх треба держати в теплі та годувати добірною пашою. До того вони ще дуже часто слабують на сухоти на туберкульозу, як кажуть.

Джерзейські та альгауські корови дають молока не менше, як корови голяндської породи і воли сих пород не кращі за волів голяндських.

Англійська порода по складу, по масти і по вдачі дуже схожа на, так звану, німецьку породу, що розводить ся головню Німцями.

Як відомо, корови німецької породи дають багато молока, коли їх добре годувати та зимою держати в теплі, а на холоді та на пісній паші вони скоро переводять ся і тоді дають мало молока; воли від них далеко гірші на роботу і на продаж від волів канадійської породи.

Найкращою м'ясною породою вважає ся англійська шортгорнська порода.

Шортгорнську породу виховують тільки на мясо. Коров сеї породи на молоко не держуть, волами не роблять, а вигодовують тільки на мясо. Масти та скотина буває всякої: білої, червоної, морозоватої. Росту вона середнього, до півпята фута; голова у неї маленька, лоб широкий,

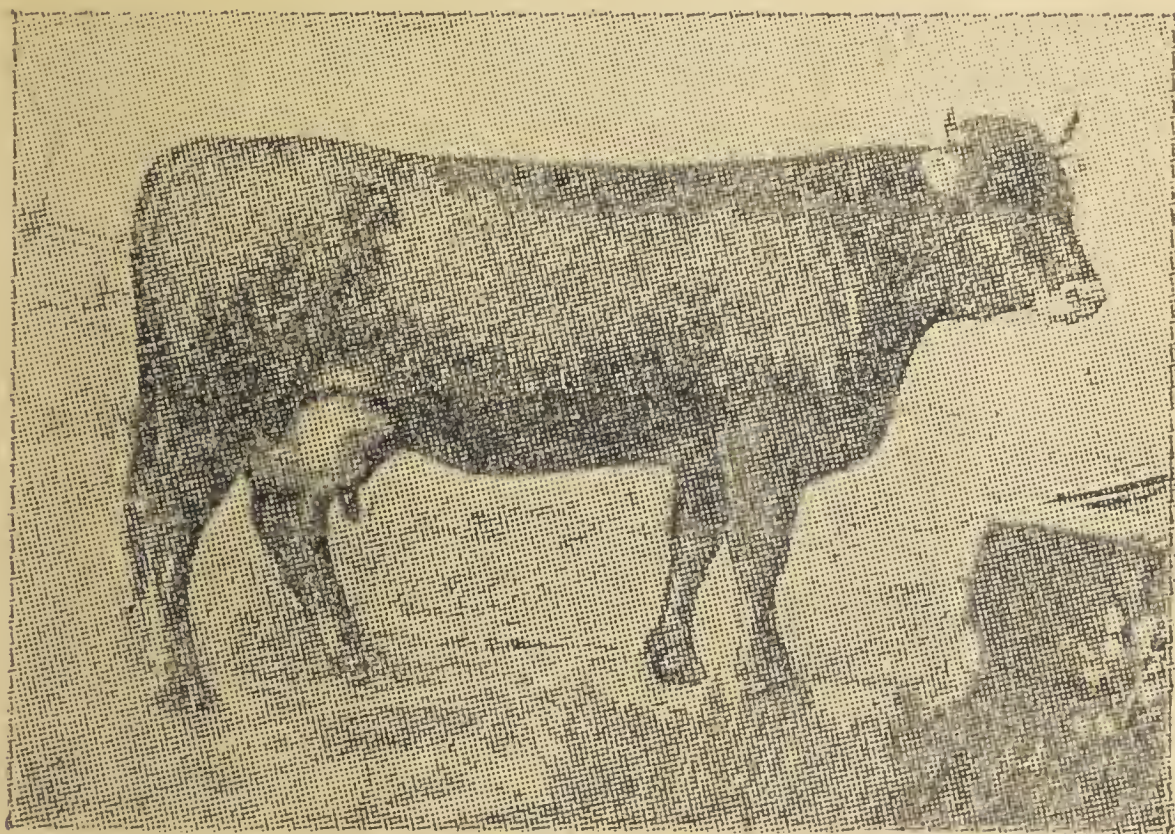
Шортгорнський бугай.

ріжки коротенькі. Шия товста, коротка, груди широкі й глибокі. Крижі рівні, широкі хоч лягай, здухвини маленькі, зад рівний і широкий. Середня частина тіла такої самої довжини, як передні та задні стегна, так що тіло шортгорнської скотини можна поділити на три різних частини: від підгорля до передньої лопатки, від лопатки до заднього клуба і від клуба до хвоста. Ноги у неї короткі, широко розставлені й рівні, як стовпчики. Шортгорнська порода виробилась Англійцями здавна і тепер вона росповсюднює ся по всьому світі. Скотина сеї породи дуже швидко виростає, в два роки вона вже кінчає свій ріст і склад. Англійці добились сего тим, що змалку дуже добре годують скотину. Вони кажуть, що краще недовго погодувати скотину та добре, ніж довго та погано. Англійці роблять кінями, їм волів не треба, а через те вони своїх

биків вигодовують на заріз двохрічними, зате сі двохлітки так виростають, що важать по 1500 фунтів.

Тепер подивимось на робочу породу.

Швайцарська порода з давних давен розводять ся в Швайцарії. Швайцарська скотина дуже кріпкого і широкого складу, на товстих, коротких ногах. Голова у неї невелика з короткими рогами, шия коротка, говста. Крижі та зад рівні, довгі й широкі, здухвина мала, кости та шкіра товсті. Масть темно - сіра з рудим волосом. На крижах, кругом очей та в ушах шерсть світліша, а ноги, груди й черево чорні. На зріст швайцарські корови найчастійше бувають не менче півпяти фута, а важать часом до 1900 фунтів. На молоко вони дуже добрі, на добрій паші вони дають по 2000 кварт молока на рік. Швайцарські воли дуже швидко вигодовують ся, важать багато й здатні до роботи.

Корова швайцарської породи.

Сіментальська або бернська порода родом теж з Швайцарії і звідтіля розповсюднилась по всім світі; Скотина сеї породи на зріст теж велика, не менче півпята фута, складом широка, довга. Голова у неї широка в лобі, шия товста, спина рівна, здухвина мала, ребра круті, зад високий, завжди вище від переда. Масть біла з жовтими латками; шерсть тоненька, блискуча, як шовк. Корови сеї породи дають на добрій паші по 2000 кварт молока річно. Воли дуже добрі до поправки, а на роботу вважають ся найкращими між заграничною скотиною.

Скотині треба закидати їсти не більше як три рази на день, бо після їжи їй треба якийсь час спокійно полежати, або постояти, щоб пережувати жуйку. Отже чим би не годувати скотину, а їй треба кожний раз міняти пашу, щоб вона не приїдалась, щоб скотина не набила собі оскоми. Коли скотина зимує ся на соломі та полові, то треба вранці дати кращої соломи, в полудень полови, а на ніч гіршої соломи. А все таки, зимуючи скотину тільки соломою та половиною, не можна сподівати ся, що скотина добре поправить ся, або давати-ме багато молока. Не можна сподівати ся, що й молодник на такій паші добре буде рости й складатись; на такій паші скотина тіль-тільки з голоду не згине, та якось, бідуючи, проживе до весни.

Бугай сіментальської породи.

Коли є бураки, то не треба й найкращого сіна. Ніколи від сіна скотина так не поправляє ся, як від бураків, і нічого вона так не любить, як бураки. Як прийде та пора, що дають ся бураки, то скотина не встоїть на місці, реве, оглядає ся на двері, пориває ся бігти на зустріч фермерови. Бураків теж не слід давати більше разу в день; вранці можна дати пареного корму, в полудень бураків з 10 фунтів на штуку, а на ніч соломи, або кукурузиння. Соли треба давати що-дня по трохи, або з бураками, або з пареним кормом, або окремо з висівками; тільки ледянки не слід давати лизати зимою, бо кажуть, що в морози скотина ранить собі язик.

Телят у нас не випоюють звичайно окремо молоком, а пускають їх до коров, коли вони доять ся. Щоб телята не захудали змалку, їм треба лишати більше молока, або підгодовувати дертею, вівсом. Зимою телят треба держати в теплом сухому хліві, доглядати їх добре та годувати найкращою пашою, тоді вони будуть швидко рости і добре складати ся.

Весною бичків харашають і пускають в череду, а теличок треба держати окремо, щоб вони часом не відполювали з бугаєм.

Ранче двох літ не слід пускати телиці до бугая, бо з нелітки не буде вже великої, складної корови. Тільна теличка перестає рости, погано складає ся і так обезсилює ся, що на другий рік зістане яловою. То краще вже телицю пускати до бугая в два роки, тоді телиця вже складає ся, тоді з неї можна сподіватись, кріпкої рослої корови.

Бугая не слід пускати до коров ранче трох літ, тільки тоді можна сподівати ся гарного здорового приплідку. В роботу теж не годить ся брати скотини ранче трох літ, бо вона змучить ся, не дасть доброго росту та складу.

Найгірша хвороба на скотину — се чума. Богато скотини пропадає на світі від сеї пошести, бо вона дуже заразлива та й ліків від неї нема. Коли скотина заслабне на сю хворобу, то перестає їсти, не ремигає; спершу каляє твердим, сухим кізьяком, а потім нападає її вонюче, криваве розвільнене. На губах, на язиці роблять ся червоні плями, а потім білі струпи, й через скілька день скотина здихає. Досі не знайде

но певних ліків на сю страшну хворобу, через те й не слід лічити скотини слабої на чуму, а зараз вбити і глибоко закопати. Друга заразлива хвороба — се ящур. Мало не що року наша скотина слабує на роги й на ноги, отсе єсть ящур. Хорова ся не смертельна, отже й вона дуже докучає, бо скотина через неї не їсть, мучить ся і худне. Коли у сусіда заслабне скотина на ящур, то вже ся біда не мине і вашої скотини; то краще тоді нарочно заразити ящуром і свою скотину. Взяти в миску слини від слабої скотини, налити води, тай, розколотивши добре, помазати в роті кожній скотині віхтем. Помічають, що тоді скотина не так довго й тяжко хоріє, тай разом вся перехоріє й видужає. Скотина часто боліє ще на сибірську пошесть. Скотині теж треба прищеплювати сибірську пошесть так само, як і коням. А коли згине скотина на сю хворобу, то треба її закопати в землю з шкірою, бо часом від шкіри зараза переходить на другу скотину. Літом часом трапляє ся, що скотина обість ся зеленої паші тай здує ся. Тоді зараз її треба прогнати та давати по чарці глявберської соли, розпущеної в фляшці води; де-хто в таких випадках дає скотині по чарці керосину. А коли скотина так здуєть ся, що реве від болю та не може ходити, тоді треба їй проколоти здухвину, щоб вийшов з кендюха газ (дух). Коло ти треба здухвину з лівого боку, відступивши на долоню від хребтових кісточок і від заднього клуба.

Телята часом хоріють на понос; в таких випадках треба прочистити їм живіт глявберською солюю (пів чарки соли розпустити в двох чарках горячої води, тай дати випити, як охолоне), а потім треба давати їм разів по три на день по чарці юшки з вареного льняного сім'я, або з молодой дубової кори, доки ає перестане понос.

Треба завсїгди мати на увазі, що скотину та й всяку худобу треба наповати чистою криничною водою, бо стояча гнила вода вадить, особливо літом.

ВІВЦІ.

Вівці як і вся худоба, бувають всяких пород.

Є вівці, у яких вовна тонесенька, як павутина, сї вівці звуть ся тонкорунними, або іспанськими, а є вівці з грубою, шерсткою вовною, сї звуть ся простими вівцями.

Є також вівці з короткою вовною і є з довгою. Вівці короткорунні, як шропширська, оксфорд - давнська, сафолк - давнська найбільше розводять ся в Канаді. З довгорунних тут найбільше плекають породи лейсестер.

Вівці породи лейсестер мають вигляд повний, голову білу а ноги не порослі вовною а ніжним волосем. Дорослі ягниці важать до 200 фунтів. Барани є троха тяжші за ягниць. Пересічна вага їх вовни виносить около 11. фунтів.

Вівці породи шрофшир є на вигляд низкі і кльоцоваті. Є вони зовсім порослі вовною з винятком кінця носа і ніг. Дорослі ягниці важать около 150 фунтів, а барани до 200 фунтів. Пересічна вага їх вовни (неполоканої) важить від 9 до 10 фунтів.

Вівці породи оксфорд - давн є на вигляд повні і не виглядають так кльоцовато як шропширські вівці. Писок і ноги є в них брунявої краси і не порослі від очий і понизше колін. Дорослі ягниці важать около 200 фунтів. Дають вовни пересічно по 12 фунтів.

Вівці породи сафолк - давн мають голову і ноги чорні порослі ніжним волосем місто вовни.

Баран породи «Лейсестер».

Дорослі ягниці сеї породи важать до 200 фунтів. Дають від 9 до 10 фунтів вовни.

Іспанські вівці дуже тендітні, вони потребують літом хорошої степової паші, а зимою сіна та теплої й чистої кошари. В нечистоті, в не догляді у них заводиться короста чи пархи.

Всі отсі породи овець схожі між собою. Не можна сказати, яка з них найкраща, бо всі вони мають в чім-небудь перевагу одна над другою. Одна порода краща на вовну, друга на смушок, третя на молоко, четверта на ливтарі. Всі вони непередливі на пашу, терплячі до холоду. Літкують ся вони і на такій толоці, де скотина і язиком не зачепить, а зимують ся на житній соломі, хиба тільки часом їм дають кращої паші. Правда коли їм завжди давати хорошу пашу, то вони будуть рослійші, більше давати-муть вовни, молока, водитимуть кра-

Вівці породи «Шропшир».

Баран породи »Оксфорд-давн«.

щиків ягнят, а коли немає хорошої паші, то все таки вони проживуть і на якій небудь і дадуть фермерови багато користи. Не дурно сказано, що »з вівці кожух та свита ще й губа сита«. З овець люде мають: молоко, мясо, лій, мають вовну, лінтварі та смушки. Коли нема в фар-

Баран породи »Сафолк«.

мерстві овець, то все се треба купувати, тай не мало на се треба грошей. Як розміркувати отсе все, то прийдесть ся сказати, що в фармерстві немає користнійшої худоби, як вівця. Отож треба і вам заводити овець.

Ягнята породи »Оксфорд«.

Про овечі хвороби можна ось що сказати. Вівці слабують на ті самі хвороби, що й рогата скотина: на чуму, на ящур, а найчастійше вони хворють і гинуть на сибірську пошесть, котра подекуди зветь ся телиєм, або горячкою. Ся хвороба прикидає ся найбільше літом, у спеку Вівця перестає їсти, тільки пє воду, голова і вуха у неї горячі, часом опухає вимня, або ноги; через день, через два, вона здихає, і після смерти у неї слизиться з заду кров. Здохлу вівцю треба глибоко закопати з шкірою, або спалити її, бо зараза від неї може перейти на других овець, на другу худобу, навіть і на чоловіка. Коли вівця заслабне на телій, то вже вона жити не буде, отже дорізувати та їсти такої вівці не слід, бо можна заразитись від неї і вмерти. Щоб вівці не пропадали від сеї хвороби, їм треба прищепити сибірську заразу так само, як і коням та скотині.

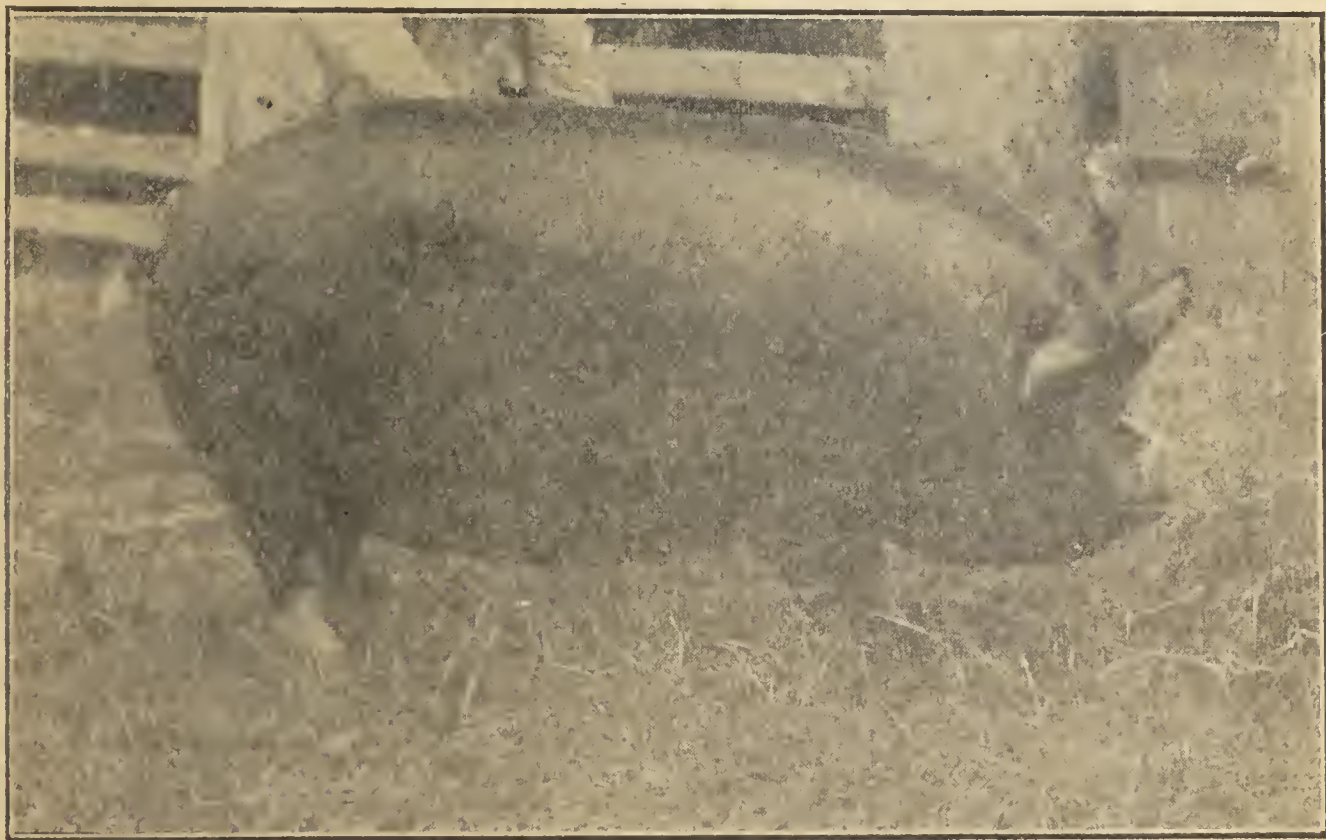
Окрім сих хвороб у овець бувають ще свої овечі хвороби, що прикидають ся від глисти. Коли зародок глисти заведе ся в голові, то вівця починає крутитись, голову зверне на бік, не держить ся гурту. Кручених овець треба різати, мясо їх можна їсти, а голову треба спалити, щоб ся хвороба не ширилась. Коли розрубати голову крученої вівці, то в мозку можна знайти невеличкий міхур з водою, ото-ж і є зародок глисти. Кажуть, що сї глисти розплodжують ся у собак в жолудку, а через те радять не держати собак коло овець. Часом глисти заводять ся у овець в печінках, тоді кажуть, що у них метелиця. Від сеї глисти вівця худне, її нападає понос, а потім по всьому тілу розливає ся жовч, се видно по очах, бо вони жовкнуть. Проти сеї хвороби вівцям дають пити по ложечці керсину в чарці води. Коли глисти заведуть ся в легких то вівці починають кашляти, з носа у них слизиться. Кажуть, що хвороби сї прикидають ся від того, що вівці пасуть ся на низьких, мокрих місцях і пють воду стоячу з ставків та калюж, а зародки сих глистів розплodжують ся в стоячій воді. Певних ліків проти сих глистів нема, отже кажуть, що вони минають ся від того, коли слабих овець переганяти через купки негашеного вапна, щоб вони дихали пилом з него. Чабани-ж кажуть, що вівці глистявють від того, що після води лежать; кажуть, що напоївши їх треба зараз гонити на пашу, то

ді вони не будуть хорувати на сю хворобу. Пархи чи короста заводиться від дрібнесенького кліща, що залазить під шкіру вівці і від того нападає така сверблячка, що вівця раз у раз чухрає ся, рве на собі вовну, не їсть, худне і, коли не вигоїти її, то й здихає. Щоб позбутись корости, треба взяти 1 фляшку дешевого спирту, $\frac{1}{2}$ фунта рідкого зеленого мила та пів чарки креоліни і все се добре розколоти і, постригши коростяву вівцю, вимазати добре всю її сею мастею, пильнуючи, щоб не помазати очей, а через час вимити добре вівцю в ставку чи в річці. Треба знати, що на семий день повилуплюють ся ті кліщі, що були під шкірою в яєчках, а через те обовязково треба через тиждень знов вимазати вівцю тою самою мастею; коли-ж через тиждень після першого мащення не вимазати у друге, то знов на вівці заведеть ся короста і перекине ся на інших.

С В И Н І .

Англійські свині найкращі на світі, вони бувають білої та чорної масти. Біла порода, зветь ся йоркширською.

Йоркширські свині дуже великі й довгі; коли вгодують ся, то важать 800 фнт. кожда, або й більше. Голова у сих свиней маленька, морда кирпата, вуха довгі, ostrі й стирчать наперед. Шия товста, спина рів

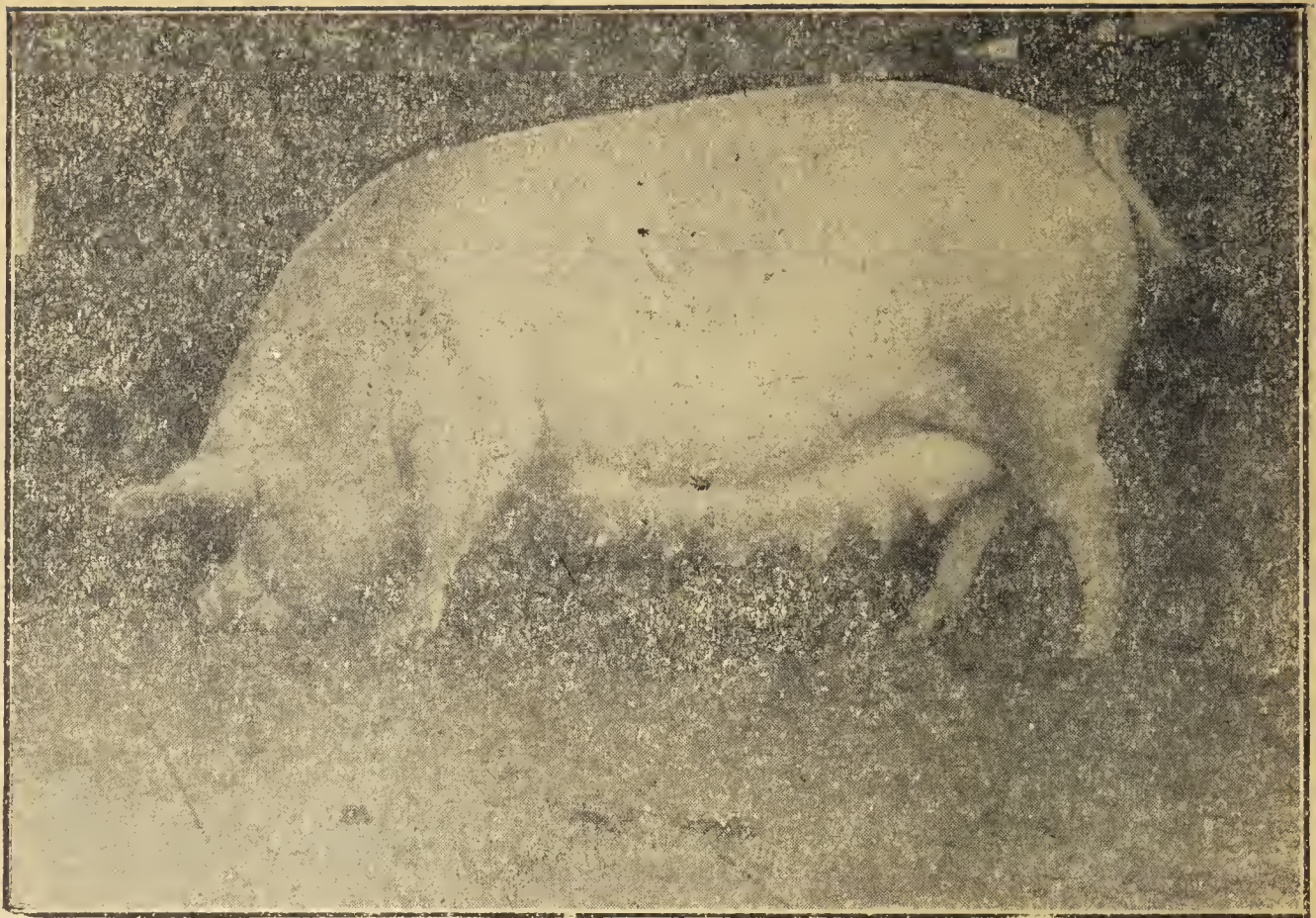

Безрога Беркширської породи.

на й широка, хоч лягай, ніжки коротенькі. Щетина довга, та мнягка і така рідка, що між неї просвічує ся червоне тіло свині. Проте, сї свині не боять ся холоду і розводять ся скрізь по холодних краях; вони більше боять ся спеки, бо на сонці у них часом лущить ся шкіра.

Беркширська порода теж родом з Англії.

Складом вона така, як і йоркширська, та ростом менча і чорної масти з білими ніжками і лисиною на лобі; другої масти беркширські свині не бувають. Хоч сї свині й менчі від йоркширських, та вони швидче вгодовують ся, невередливі на корм, не боять ся ні холоду, ні спеки; через се кажуть, що та порода більше підхожа для наших фармарів. Оби

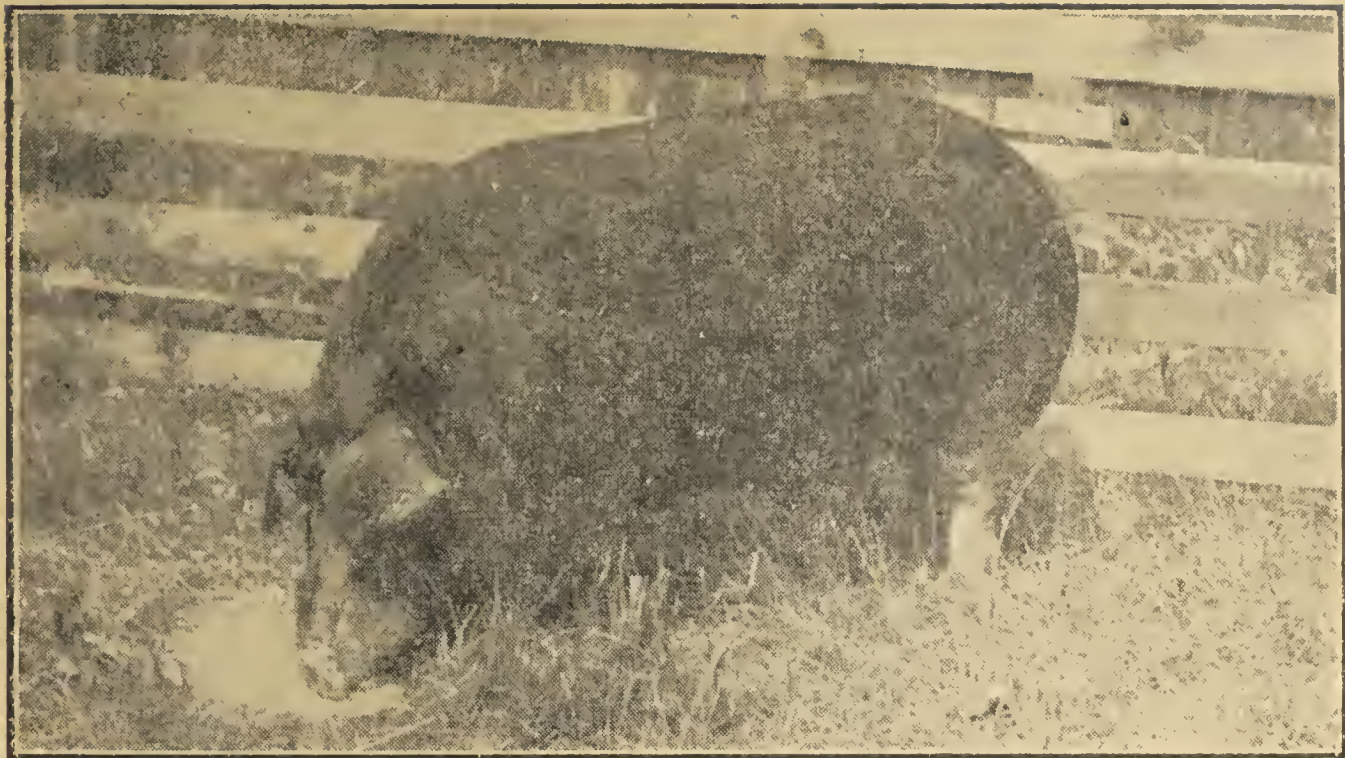
• Безрога Йоркширської поро ди.

дві сї породи дуже швидко виростають, скоро вгодовують ся і добре передають дітям склад, свою натуру. Тепер дуже вихваляють нову поро ду свиней, теж англійську, що зветь ся тамворською. Кажуть, що вона гиведена з диких свиней: і справді, щетина на ній густа й груба, а масть червоно - руда. Свині сеї породи дуже виносливі, скороспілі і швидко вгодовують ся

Безрога породи »Честер і ва. т«.

Свиней, котрі годують ся на сало, треба годувати добре. Спершу їм дають гарбузи, бураки, а коли вони вже розбехкають ся, тоді їм да ють ячмінь, кукурудзу, просо, а як сей харч проїсть ся їм, то треба давати вареного зерна та пареної дерти. Свиней треба раз-у-раз дер-

Безрога породи тамворської

жати в теплі та в чистоті, що дня треба чистити хлів, та стелити їм свіжу підстилку, тоді вони швидче вгодують ся. Ви сами мабуть, помічали, що свині люблять чистоту, вони ніколи не каляють, не мочать там, де лягають.

Корита, де даєть ся свиням корм, треба завсїгди вичищувати, викидати те, що там зісталось, тоді вони охїтнїйше їдять свіжий корм. В чистоті свині швидче поправляють ся і не так часто хоріють.

Свині найчастїйше хоріють і здихають на чуму. Хороба ся дуже заразлива, вона починає ся тим, що свиня перестає їсти й пити, ховає ся в темний куток. Потім в неї закисають очі, губи роблять ся синочервоні, на грудях, на череві теж зявляють червоні плями, зад волочить ся, наче перебитий, і через скілька день свиня здихає; найчастїйше ся хороба нападає молодник. Від сеї хороби у нас ще нема певних ліків, а через те треба пантрувати, щоб свині не заразились нею; коли в околиці почали гинути свині, то не слід своїх пускати в черідку, треба їх держати дома, та що дня чистити хлів і кропити його в середині чорною карболевою кислотою. Де-хто з учених людей називає сю хоробу сибірською заразою, а через те пробували прищеплювати свиням сибірську заразу, та се не помагає. Прищеплюванє помагає проти справжньої сибірської зарази, від котрої у нас теж часто гинуть свині.

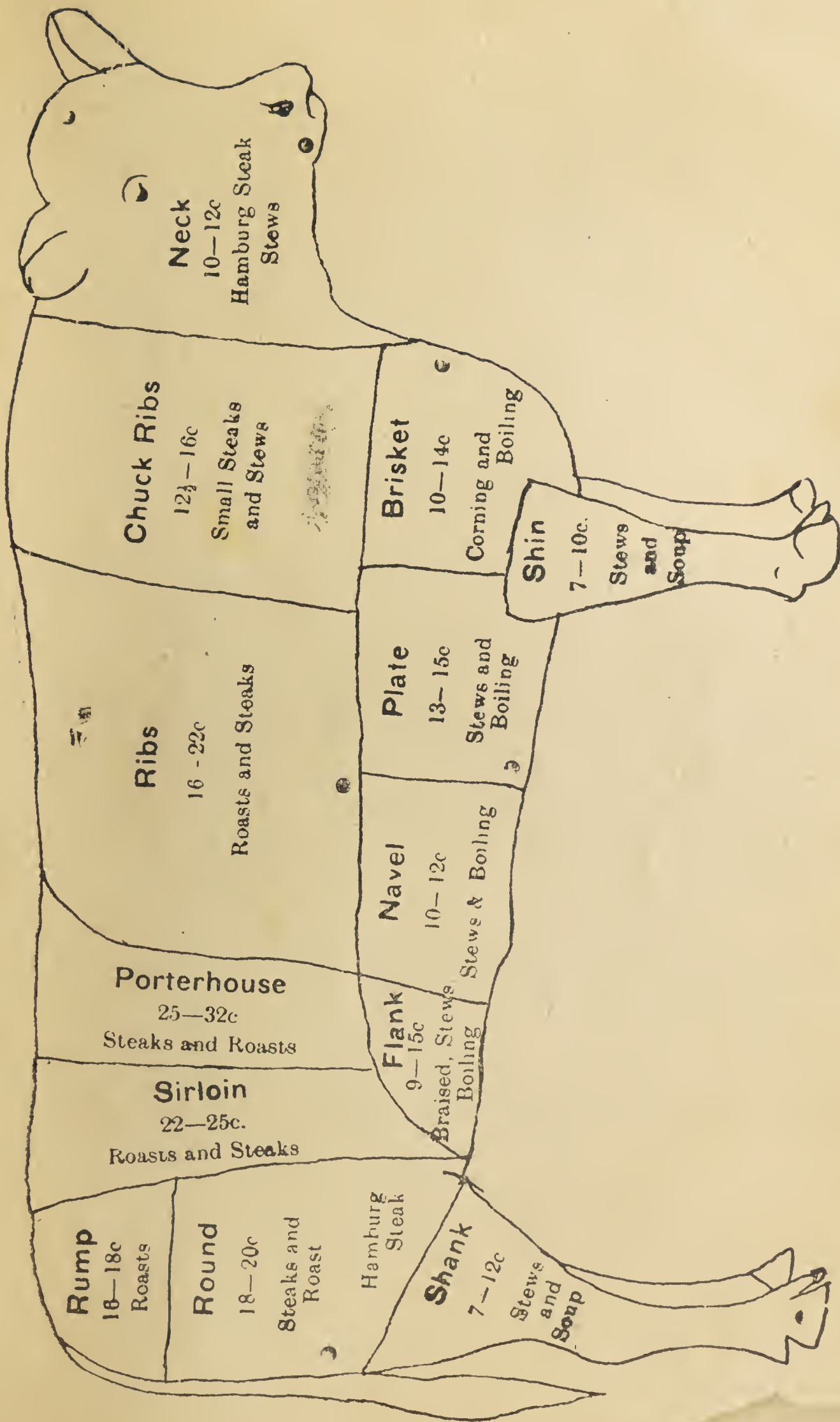
Окрім сих хороб, у свиней під язиком можна побачити маленькі прищики; у сих свиней в м'ясі подекуди є біленька крупка, завбільшки як конопляне сім'я. Учені люде довідались, що се зародки з глистів, що живуть в кишках. Коли м'ясо такої свині недоварять, або недопечуть, то у чоловіка в кишках з сеї крупки роблять ся глисти. Звісно, коли глисти заведуть ся у чоловіка, то вони йому дуже шкодять. Зародки сеї глисти з чоловічим калом знов попадають в живіт свиням, тут вони роблять ся глистами, перелазять в м'ясо і там знов роблять ся крупкою. Від сих глистів свині не здихають, отже глистуваті свині погано їдять, не вгодовують ся добре і м'ясо їх, як сказано, вадить людам. Ліків від сеї хороби нема, отже треба пантрувати, щоб свині не їли чоловічого калу, тоді в них nebude сих глистів.

Трихинна хороба прикидає ся теж від глистів, та сї глисти такі маленькі, що їх і не видно. Вони теж живуть у свиней в кишках, а по-

тім переходять в мясо і там кладуть свої зародки. Коли у свиней заводять ся трихини, то вони слабують на животі, погано вгодовують ся, отже не здихають. Коли-ж з свининою живі трихини попадуть в живіт чоловіка, то чоловік тяжко занедужає, а часом і вмере від тих трихин. Ліків на їх нема, а щоб вони не шкодили людям, то ніколи не треба їсти недовареної, або недопеченої свинини. Учені люде дізнались, що трихини заводять ся у свиней від щурів; коли нема поблизу щурів то свині не слабують на трихини. Тим-то треба пантрувати, щоб щурі не заводились по селах, бо окрім того, що вони роблять шкоду в господарстві, вони ще наділяють свиней сими глистами, а людей — чумою.

Огорода на худобу.

На образку подані ціни, по яких продають звичайно всякі часті рогатої худоби.

Господарські поради.

Коням можна примішувати до вівса пшеничного грісу і то до 1 кг. на добу. Більше як 1 кг. не можна примішувати, бо той збиває в кишках кольки і може коням пошкодити.

При купні коний треба завше жадати письменної поруки, що кінь не має ні правних ні не правних блудів.

Дерт з збіжа треба завше на сухо перемішувати з січкою, бо в таким разі худобина її ліпше вихіснює, як коли-би її помочену подало ся.

Коровам добре давати по трохи вівса та від того будуть ліпше молока давати.

Если коровам за много бараболі подає ся, то масло стає тверде і не добре, від много бураків прибирає воно гірковатий самк.

Як льоха первістка поросята скине, то не порадно її до дальшого хову употребляти.

Коротко перед роботою не порадно коням зерна подавати, бо то зерно піде марно в гній. Дві часті такого корму треба завсїгди по роботі давати.

Щоби кінські копита здорові удержати, треба їх перед всім в чистоті держати, то є часто мити та в воді вимочувати. Треба о то постарати ся, щоби коні завсїгди на сухій підстели стояли. А особливо правлять ся копита дуже добре, если кінь часто босий ходить.

Гнізда з торфу (млаковини), всипте в гніздо на спід попелу і насипте его товченою сіркою. Потім дайте з верхи торфу кільки треба. Та кі гнізда дуже добрі, бо нужда в них не плодить ся і яйця в них не висихають.

Трухи треба осібно від другої птахи держати, бо друга птаха скорше зерно зїдає і вони голодні зістають. Також о то треба старати ся, щоби трухи доста місця мали, бо в тісних закутках они дуже нидіють.

Як гуси дістануть бігунку, треба їм лише дати дерти з праженого ячменю або з праженого гороху.

На бігунку у телят є дуже добрим ліком дубова кора. Товченої кори возьміть жменю і зваріть в літрі води. Сим виваром заливайте теля за помочію довгої фляшки по два до три рази на день і бігунка в коротці перестане.

Як пізнати, чи ялівка ківна? Вдійте на руку молока від неї і возьміть его в пушки. Если то молоко є липке як карук, то ялівка на певне телна а если молоко рідке і ніраз не липке, то ні.

Если хто хоче знати (більше - меньше) кільки буде з живої худобини мяса, то най се собі запам'ятає: Худі корови, воли бугаї видають по ловину мяса, що сами важуть а товсті о четверту часть більше. З середно вгудованої безроги відпадає лише трета часть живої наги а дуже вгудованої то лише пята часть.

Вуши у курий. Курячі вуши суть дуже дрібні, жовті і сидять в скалубинах бант. В ночі вилазять они з тих скалубин і пють з них кров. Кури не можуть з болю цілу ніч спати, худнуть дуже ба навіть і гинуть. Сї вуши дуже трудно вигубити, бо вони дуже дрібні і ховають ся за найменшу скалубину. Банти треба кипячим лугом парити а як висхнуть нафтою намастити. Кури треба намастити по під крила анишевим олієм перемішаним з звичайною оливою. На одну часть сего олію дає ся 20 частий оливи.

Держіть крілики. Крілики може і найбільшій держати, бо для них знайде ся корму і в найменшій господарстві. Заходу коло них дуже мало а зиск великий, бо вони ростуть скоро і достарчають много і здорового мяса.

Солений корм. Надто соленого корму не добре куркам давати, бо вони від соли дуже тяжко несуть ся і дуже часто через то й гинуть.

Лік на лишаї у телят. Возьміть 1 часть карболового квасу і розпустіть его 10-ма частями ріпакового олію і понатерайте сим лишаї. Потім змийте другий день лугом з милом і намастіть на ново. Се повторчіте так довго аж доків лішаї не зчезнуть. Но при сїм треба на то особливо уважати, щоби теля в чистій соломі спало.

Щоби мухи з стайні прогнати треба лише взяти трохи хлорового вапна і положити в якій судині на сволок у стайні. Се вапно не лише прожсене всі мухи, але очистить її zarazом від всякого смроду.

Если корова первістка не дає ся з разу доїти, то підойміть її лише передню ногу і держіть і она тогди вже не зможе бити. Но кричати або бити не можна її на жаден спосіб.

Аби свині завалки не діставали радить оден господар, щоби свиням давати що ранку по пів ложечки товченого вітріолу, що шевці до чорнення шкіри употребляють.

Як рогова худобина здує ся, то треба перед всім не допустити, щоби она лягала, бо скоро ляже, то черевна болонка може легко пукнути і тогди вже нема помочи.

Пробами доконано, що свині найліпше зуживають бараболлю, если їм тую варену (душену) подає ся.

Аби вівці здорові були, треба їм до води, котрою їх напоює ся, додавати по трохи залізного вітріолу. Вітріол винищує всі зарази в воді.

Кольки у коней. Дуже часто лучає ся, що коні по тяжкій роботі кілька день відпочивають і при тім однакову порцію паші дістають, на кольки захоровують. Щоби се не лучало ся треба менше подавати паші тай то підлійшої, не злої, але менше поживнійшої. Потім треба їм подати пійло з грісу з примішком трохи глявберської соли.

В курнику має бути тепло, але не надто; 6 до 8 степенів. Як теплійше то кури на студінь дуже мягкі і часто простуджують ся. Як курник не мащений і на вільнім місці стоїть, то треба его загатою обікласти а в середині насипати грубо мерви або млаковини (торфу). Штучно ogrівати курник не треба.

Вівці, що часто мають по двоє ягнят треба старанно плекати і від них ягнята употребляти до хову, бо приносять господареві значний зиск.

Кілько теля потребує молока на день? Пересічно потребує теля сему часть молока, що само важить. Як теле важить 35 до 40 кгр., то воно потребує на добу 5 до 6 літрів молока. Від 10 літрів молока приростає на телята 1 кгр. мяса, після сего можна обрахувати кілька молока більше треба на день подавати. Як теля не має ся на заріз кормити, але лише для хову то треба єму через 4 неділі подавати не збиране молоко і аж по упливі сего часу можна збираного та иньших додатків примішувати.

Кози, що мало дають молока, найліпше зарізати на будженицю. Стару козу так вгодувати, щоби була сита, є велика штука.

Кріликам не шкодить студінь, вони тогди лише потребують більше їди і доброї сухої підстелі. Як з одної сторони в стаєнці дуже дує, то найліпше обкласти ту стіну снопами або матами з соломи.

Напір коня. Де які коні напірають на побічного або на двір. Сему зарадити є річ зручного фірмана. Кілька батогів з розсудком творять не раз чуда. Удар батога має бути на плече напіраючої сторони. На жаль сего багато фірманів не знає. Вони бють завше лише по клубах, по ногах та по під черево. Через таке поступоване виучують коня до биття ногами. Коли коня конче треба ударити, то бийте завше лише на плече.

Як гуси дістануть смотолоку і херчать, то треба їм дзюб вимити в літній воді а потім встромити в слабій роспусть, мангану (іберманган заурес калі) а потім накапати в носові дирки столової оливи. Підчас недуги, треба гуси тримати досить тепло і подавати їм сухого хліба або зерна та достатком свіжої води. Як воду незмінює ся часто, то й другі гуси нею заражують ся і гинуть. Найліпше відокромити таку гуску, що хирчить, від других.

Хто хоче скоро кури вгудувати, най гудує їх сонішником. Від сонішнику вгудовують ся кури дуже скоро і дістають красне блищуче піре тай несуть ся ліпше. Сонішник має в собі досить олію а від того стає курем в зимі тепло і вони будуть скорше від него, як від иньшого корму нести ся. Хто хоче свої кури дати на виставу або добре продати, най їх отже кормить сонішником.

Хорі і скалічені кури відокромить від здорових, бо здорові нападають на хорих і дуже їм докучають дзьобанем а особливо тогди, як хорі мають рани. Рани треба вимити намастити несоленим салом і завязати. Як завязати не можливо, то можна рану заліпити плястром.

Трушки можна кожного часу до сидження приневолити. Їх можна отже до виплоджування молодих качок употребити. Трушки сидять дуже щиро так що і до їди не хочуть вставати. Тому треба їх що дня здоймати з гнізда і дати на двір, щоби наїли ся і випорпали ся добре в попілі або піску.

Як у корови вимя затвердне, то укрийте єї аж до землі веренею а потім підложіть під вимя дійницю або путню з водою і вкидайте в ню розпечене каміне. Від каміня зробить ся пара і та змякшить вимя. Окрім того дайте корові пити вивару з чорної рожі. До води добре також додати жменю трини з сіна а вимя добре намастити салом або камфоровою мастею. Ся масть робить ся з одної части камфори а здевять частий сала.

Як корова не може відлітати ся, то тому може бути причина: сплав самиці; 2 занадте гудоване; 3. за богате держане корови в стайні. Щоби сему зарадити, треба: 1. сплав вилічити, 2. пашу зменьшити а 3. корову якийсь час держати коло бугая.

Піло для телят має бути таке за тепле як молоко в вимю. Тому треба видоїне збиране молоко трохи загірті або вляти єго до дійниці випареної окропом.

Не добре кури тримати в студених та вогких курниках, бо вони там легко простуджують ся тай хорують на всілякі слабости. Окрім того корм марнує ся, бо той зупотребляють кури на огріток а не на витворення мяса або яєць. Курник не треба штучно ogrівати (але за томість обложити єго загатою з трох сторін а від полудня вставити вікно, щоби сонце доходило і кури тогди против него вигрівали ся. Від сонця та сухого і здорового повітря будуть кури веселі і будуть добре нести ся.

Качки що ходять часто на воду рідко коли хорують. Де води поблизько нема, там найліпше не тримати. Їх з курми разом держати не по радно, бо вони занечищують курим воду, від чого кури часто хорують. Як качки мають закислі очи, то походить від не відповідного кормлення.

В такому разі треба їх кормити зерном або дертею та недуга скоро щезне.

Корову доїти зараз по вполозі не порадно, бо через то можна легко пологову горячку викликати. Через доєне стягає ся багато крови до задної часті тіла а в мозгу повстає малокровність, яка спроваджує дрімучий стан пологової горячки. Для того ліпше лишити корову не доєну аж доки теля голодом змушене до ссаня не возьметь ся. Скоро би з особливих причин конче треба корову доїти, то треба 4 до 5 годин зачикати і потім по трохи видаювати в 2 до 3 опади.

Як старша льоха малі і слабовиті поросята родить, які тупо ростуть, то є се ознакою, що льоха не є вже придатна до хову. Така льоха стає чим раз ситшою. Отже таку льоху треба пригодувати на заріз.

Щоби кури та качки добре несли ся, возьміть трини з під сіна або конюшини запарте її і перемішайте з грісом, мукою або макухом і дайте курим, щоби доволі наїли ся.

На кольки у коней помагає слідуєчий лік: 12 середних цебуль варить ся в однім літрі солодкого молока через 3 до 4 годині так, щоби цебуля гет розварила ся. Як остигне, зливає ся той плин до фляшки. В потребі дає ся сего плину третю часть літра і потім натирає ся коня солом'яним скрутлем і укриває ся коцом. Скороби від першого разу се не помогло, то треба дати по другім разі сего близько пів літра і знов витерти его, але не так надто, щоби кінь аж спотив ся.

Як курятка від зеленини рідко каляють, то давайте їм лише сухих крупів, бо иначе можуть вигинути.

Щоби льохи поросята не удушували, не треба в кучи довгої соломи стелити, бо поросята запутують ся в ту і не можуть з неї так скоро втечи.

Єсли коні в ночі дуже ногами стукають, то треба їм задні ноги на ніч щіткою добре натерти і від стукання в коротці відучать ся.

Кождий господар повинен дуже на то уважати, щоби ясла по кормленю завше добре вихарині були. То причинить ся значно до здоров'я худоби.

Овес повинен господар завше самий з комори видавати, бо слуги майже завше беруть більше як треба і через то много вівса марнує ся без ужитку.

Перед подаванєм ліків худобині треба завше єї рот літною водою виполокати, щоби при заливаню ліків останки з паші в гортанку не дістали ся.

На біль очий у коней. Жменю німиці зваріть в літрі води і як охолодне, вимивайте очі тим плином по кілька разів на день.

Скоро корова кроваве молоко дає, то возьміть яйце і видуйте з не го білок і жовток а на місци того наляйте терпентинового олію в ту шкаралупу, заткайте воском і всуньте корові глибоко в горло так, щоби воно там роздушило ся. При тім — розуміє ся — треба голову корови до гори тремати. Одно яйце вистарчає, два помагають на певне.

Скоро кінь при кованю не хоче стояти, треба лише єму вуха під капейтру заложити, та завше буде тихо стояти.

Більше як 30 кіль бураків не порадно коровам на добу давати, бо через то молоко зменьшає ся і масло гірше стає.

Сухоти у зарізаних свиний пізнати потім, що у них є на кишках гудзи, під спідною щокою мають затіч розлізлу подібну до сира так само виглядає і затіч горлянна. Також печінка, селезінка, як дреглі а ребра та хребет покорчені та гудзоваті.

Бігунка у телят. Як теля захорує на черево і біло йде на двір, то зараз відлучіть єго від корови і дайте єму клию з вареного рижу. Риж розваріть дуже на рідко і заливайте по горняти (чверть літра на раз) по 5 разів на добу. Дайте також і промивки (клистиру) з сеї води. Як бігунка вже задавлена, то додайте до рижового клию трохи (на кінчик ножа) саліцілевого порошку або 15 капель опії.

Як вівці дістануть кліщі, то треба їх всі обстричи, стайню добре вихарити, щілини позамащувати, стіни вибілити, підстїл спалити а землю в кошарі перекопати або удалити на гній а то місце навозити сьвіжої землі. Також і місце, де вівці стригло ся треба добре зачистити, щоби кліщі знов до овець не дістали ся. Вівці стрижені треба скупати і оставші кліщі потім змести мітлою драпакою.

Звичайні, прості крілики дуже добре крижувати з расовими. Найліпше пристарати одного расового самця до простих кріликів та рід в коротці значно змінить ся. Жясо з таких кріликів є смачнійше як з чисто расових.

Скоро у корови виходить матиця, то треба єї обережно обчистити від пороху (смітя), помастити чистим олїєм і назад засунути. В середній загинки вирівнати і поставити корову в стайни так, щоби она задною частею стояла висше. Скоро би корова дуже перла ся і матиця знов могла вийти, треба родові части (самицю) пробити на поперек острим шилом, засилити шнурок і завязати. Потім післати по лікаря, а той зробить відповідний бандаж і корові не буде нічо; инакше она згине за кілька день. Причиною тої недуги є, дуже часто напрасне тягненє теляти з корови. Длятого треба три такій помочи дуже обережно, поволи теля тягнути.

Скоро корова по полозі задержує молоко, треба лише дати їй товченого кміну з ялівцем і за кілька годин зможете єї вже цілком легко видоїти. Кміну і ялівцю возміть по жмени, потовчіть добре, перемішайте з грисом і запарте окропом.

Лік на лишаї у худоби. Натирайте лишаї при помочи щітки розпущеним креолїном (4 дека на літер води) по два рази на тиждень і лишаї злізуть.

Пробами dokonано що далеко ліпше подавати коням ціле зерно, як дерти. Ціле зерно зужитковують коні ліпше, бо розтирають єго зубами і при тім перемішують єго добре з слиною. Дерть поликають без тої примішки і через то майже половина тої дерти іде без користи. Лише дуже старим коням порядно дерти подавати.

Хто годує свинї хай їх часто змиває літною водою. Німецькі господарі вичісують та витирають свинї що дня і від того їх снині дуже скоро вгодовують ся. Підчас вичищування вигонюють свинї з хліва на обору, щоби ті вигрівали ся на сонци.

Хто через літо держить худобу в стайни, най єї бодай на ніч вигонити на пасовиско. Холодний нічний воздух причиняє ся значно до здорovia худобини і окрім того худобина призбирує собі достатком корму.

Щоби призначені на заріз кури в короткім часі скоро вгодувати, треба поступати в слїдуючий спосіб: На курники беріть старі скрині (паки). На одній стороні поприбивайте латя так, щоби курки могли через то лате витягати голови. На споді поприбивайте дошки рідко, щоби гній міг легко випадати. В одну таку скриню можна помістити 6

до 8 курій. Зі сторони, що є оббита латем прибийте коритце (жолобець) з дощочок. Найліпший корм для курій є кукурузянина і ячмінна мука перемішана з молоком або масляною. Сего корму дає ся курам по три рази на день, але лише тільки, що нараз можуть зїсти. За дві неділі будуть курки вже вгодовані. До годования не треба вибирати курки більше - менше однак в віку і з росту. Дуже вигідна річ є, як стелю такого курника можна здоймити, бо можна кожду курку легко зловити, тай курник легко чистити.

На запаленє розколеного рога є дуже добрий лїк алун. Грудку алуну завбільшки курячого яйця розпустіть в пів літра води і набризкайте спріцкою в скалубину рога. Звичайно вистарчає одноразове спріцюванє, щоби худоба виздоровіла на другий день.

Як кури несуть яйця з мягкою скаралуною, то примішайте їм до корму муки з випалених кісток, тай яйця дістануть міцну шкаралупу.

Як худоба лїнить ся, то вона тогди є слабша і легко може занедужати если єї не дозирає ся відповідно. Господарі, памятайте на се і корміть в такім разі вашу худобину добре, вчищуйте єї щіткою та згреблом а особливо уважайте на то, щоби худоба не простудила ся. Не пускайте отже єї підчас непогоди на пасовиска.

Також і кози треба вичісувати як і иньшу худобину, но не згреблом від корови або коний, але гребенем та щіткою. Кози дуже люблять чистоту і правлять ся ліпше.

Скоро лошата вуши присядуть, то возьміть 24 дека свинського сала, 6 дека рецинового олію, 24 капли карболевого квасу, 6 дека олію дехтового і розбивайте в склянці так довго аж доків каплі карболеві не буде видно. Сим натріть за помочію твердої щіточки хребет, шию і по під черево. В 2 дни потім намастіть лопатки а за дальших 2 дни ціле тіло. Від сего вигинуть не лише всі вуши але й гниди.

Ветеринарїйні поради.

Кожний добрий господар повинен хоч трохи розуміти ся на недугах домашних звірят. А вже що найменше, повинен дати собі раду в наглих випадках занедужання, доки прийде правдива поміч лікаря-ветеринаря. Кілько то буває страти і кілько то штук худоби марно гине з тої причини, що люди не вміють собі дати ради в таких випадках. Тому знанє першої помочи в наглих випадках у звірят є наукою, котрої основи повинні знати усі свідомі господарі.

Скоро отсе ми подаємо ради, як учить наука поступати в таких випадках, мусимо всеж таки перестеречи де в чім наших читачів. Не думайте, що Ви по перечитаню сих головних перших рад стали вже ученими лікарями - ветеринарами. Ой ні! Се не така легка річ. Ветеринарська наука є довга і тяжка і в кождім важнійшій випадку радимо шукати помочи ветеринаря. Зважте лише, що лекше є зашкодити як помочи, а страта усе буде Ваша.

ЧУЖІ ТІЛА.

Скоро в тіло впаде або вбе ся кусник якого предмету, тоді кажемо, що в тілі звірини є чуже тіло. Таке чуже тіло може бути в оці: тоді око плаче не зносить світла, болить і червоніє.

Буває се звичайно пісок, стебло соломи, цвітний пил, прутики травних ростин, кусники вапна і т. и. Треба відхилити долішну повіку і виняти чуже тіло кінцем хустки, пензликом або змоченим в воді пальцем. Вапно треба виполокати водою з цукром. Як не можна під долішною повікою знайти чужого тіла, то відхилити горішну. Прикладати зимну воду. Коли чуже тіло залізло до самого ока, (галини), не витягати його, лиш прикрити око ватою, завязати і закликати ветеринаря.

Горішну повіку відхиляє ся так: ловить ся рісницї великим і вказуючим пальцем правої руки і тягне ся їх до гори; відтак кладе ся мізинний палець лівої руки на горішнім березі повіки і вивертає ся єї.

б) в горлі: гляди удавлене.

в) в шкірі: при рухах і діткненю коле і кровавить.

Найчастійше вбивають ся коневі під шкіру тріски при удареню і зломаню дишля, також скло, цвяхи і т. и.

Скоро тріска сторчить з рани, треба єї взяти двома пальцями або кліщиками і витягнути, потім рану виполокати водою карболевою і засипатийодоформом.

г) в підошві або в стрілці на копиті: тоді звірина храмає значно, при утиску є копито в тім місці теплійше і болюче.

Найчастійше є то цвяхи, кинені на землю підчас відривання підкови, або лежачі на землі ostrі предмети, кавалки кременя, борони, грабель, скла і т. и.

Треба зараз вийняти сторчає тіло і як рана є незначна, можна виполокати водою карболевою і уживати звірину до роботи, підкувавши хорую ногу добре підковою і вложивши межі підошву а підкову кушник фільцу, сукна або грубого полотна. Скоро рана є значна, особливо в підошві коло стрілки або при її вершку, то треба закликати як найскорше ветеринаря з інструментами;

г) в усі: звірина звіщує ухо, трясє головою і є неспокійна.

Бувають се пацьорки, камінці, гузики зерна гороху, стебла соломи (нераз вкладають пастухи зі збитків), часто комахи або хробачки.

Не вільно виймати інструментами пр. щипцями, шпильками і т. п., щоби не зранити тарабанчика, або не запхати предметів ще дальше. Переполокати ухо стрикавкою з літною водою. Скоро є в усі комаха, вляти до него літної оливи, а комаха випливе. Ліпше зачекати хочби довго на ветеринаря, ніж самому маніпулювати в усі інструментами.

З Д У Т Є .

Лучає ся се у звірят пережувачів.

Звірина смутніє, непокоїть ся, ходить як одурена, слизні болони червоніють, живіт виповняє ся головню по лівім боці і щораз більше здуває ся. Стіни живота сильно напружені. Віддих прискорений з отвореним писком, получений зі стогнанєм, затриманє виділюваня мочи і калу, у самиць вагітних роненє (скиданє).

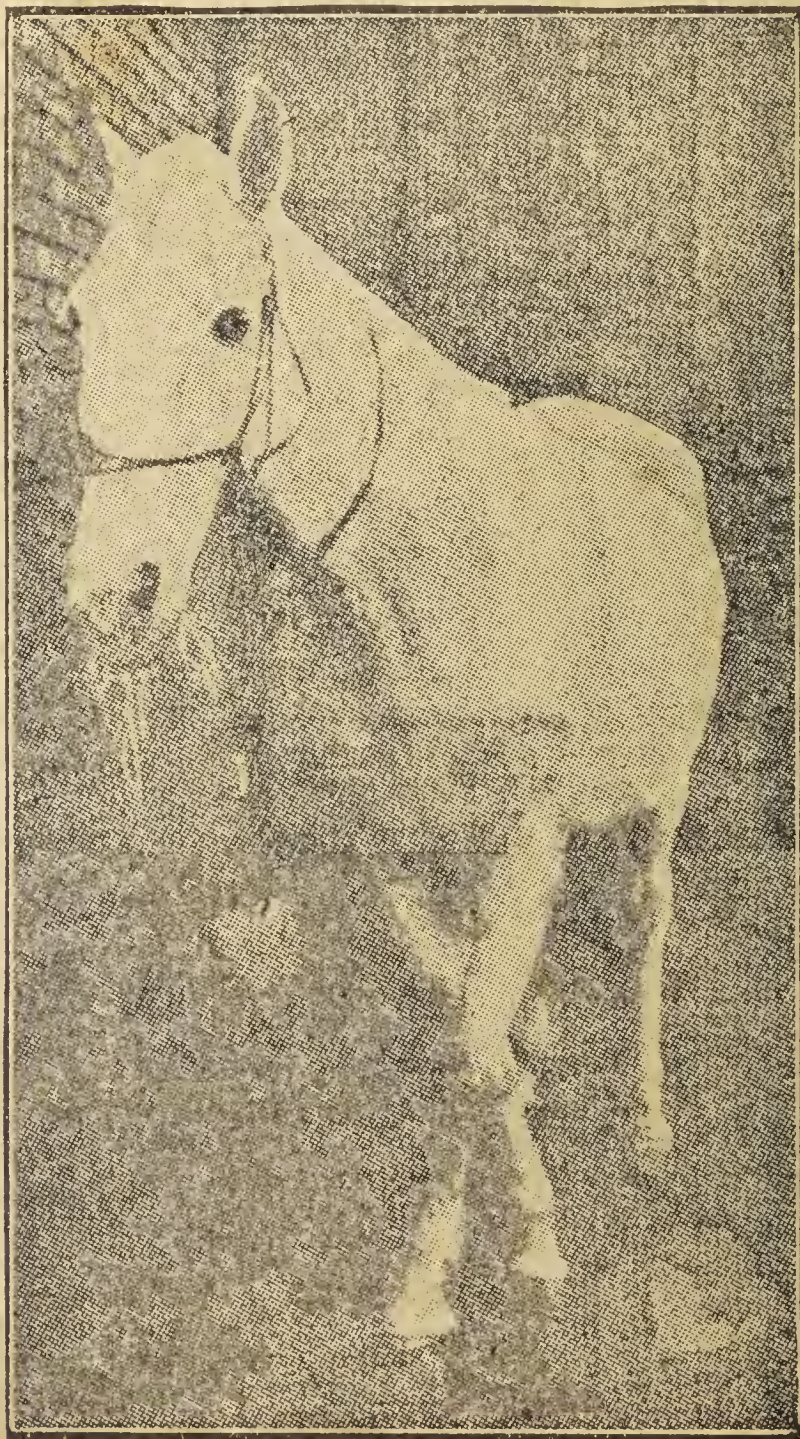
Коняка хора на чахотку.

Таке здуте приходить від їди зіпсутої паші (спліснїлої, зігрітої, зігнилої) або паші що витворює в жолудку скоро ферментацію і гази. До таких паш належить: конючина, особливо червона, ужита зараз по падіпсованю пасовиска, дальше вика і взагалі горошкові ростини, люцерна, еспарзета, квасні трави, ріпак, гичка з бараболі, козолець і т. и.

При заливаню ліками тримати звіряти голову піднесену до тори, заливати поволи і уважати на поликові рухи. Коли закашлює ся, перестати заливати. Добре є впровадити до жолудка гнучку і досить довгу руру Жонро-а писком понад язик, але треба старати ся, щоби кінець рури впроваджений до жолудка утримував ся на поверхни поживної маси, бо інакше вихід газів бувби утруднений, значить передну часть тіла треба уставити висше прим. під горбком. Скоро се не помагає то проколює ся трокарем перший жолудок (жувач), а при тім треба заховати ось які перестороги:

1) обстричи шерсть в місци, де хоче ся проколоти і обмити старанно шкіру карболевою водою; 2) очистити трокар і піхву дезинфекційним плином пр. карболевою або креолїною водою.

Операцію виконує ся по лівій стороні черева в так званий голодници в місци, що є точкою поділу лінії поведеної від бедрового клуба

Кінь хорий на носатину.

(лівого) просто наперед до послідного ребра.

Трокар (на котрий є заложена піхва) бере ся в ліву руку і уставивши його в вибранім місци, скісно вістрем до черева так, щоби то вістрє було звернене в сторону ліктового сугасту правої передної ноги, ударяє ся правою рукою в рукоять і вбиває ся до ями черева аж до двох третин довжини, почім всуває ся піхву ще глубше, а штилет виймає ся;

3) не випускати нараз всіх газів з жолудка, бо звіря моглоби зімліти, а навіть згинути. Треба випустити тільки певну часть газів, отвір піхви заткати на кілька мінут пальцем або корком; по якімсь часі випустити решту газів і заткати знов похву корком, а як по 2 годинах гази вже більше не збирають ся, можна піхву вийняти цілком;

4) при виниманю піхви з рани притримувати шкіру коло піхви пальцями лівої руки, щоб не відстала.

Для малих звірят треба ужити відповідно меньшого і коротшого трокара.

Скоро полишена рана не зростає ся і тече з неї ропа, помішана з змістом жолудка, то треба засягнути поради ветеринаря, бо ліченє такого рода хвороби є трудне; також і тоді, як мимо повисших старань рана від часу до часу отвирає ся і звіря не повертає до здоровля.

В лекших випадках:

- 1) перестати кормити пашею, що здуває;
- 2) перепровадити хоре звіря по подвірю;
- 3) натирати (масувати) стїни черева, особливо в околиці лівого боку, скропивши шкіру камфоровим спірітусом;
- 4) витягати від часу до часу язик;
- 5) вложити до писка перевесло з соломи, посмароване дегтем або смолою;
- 6) поливати холодною водою або впровадити (пр. стадо овець) до ріки;
- 7) вибрати кал з відходової кишки рукою, помащеною оливою, або дати леватину з сірого мила і кухонної соли;
- 8) внутрішню треба давати що 10 або 15 мінуть горівку (розпущений алькоголь), вапняну воду, воду з мила, легкий луг з попелу, свіжо палений, деревляний уголь розтертий на порошок.

ЗІМЛІНЄ.

Звірина тратить притомність. Слизні болони стають бліді. Скіра зрошена зимним потом. Віддих поверховний, слабкий. Живчик мало дає ся відчувати. Зріниці розширені. Звіря лежить спокійно без чутя. У мясоїдних появляють ся деколи блюваня.

Причиною сего є: нагла недокровність мозку, загальна недокровність або перешкоди в круженю і допровадженю крови до мозку, недомаганє серця, віддиханє воздухом переповненє газами, утрата значної скількості крови, над міру висияюча праця, перестрах, сильне горячо або зимно, випущенє нараз всіх газів з жолудка при одутю; у новонароджених звірят довготреваючий утиск пуповини або містиска при тяжкім породі.

При зімліню поступає ся так:

- 1) винести або випровадити сейчас звіря на свіжий воздух; малі звірята треба сильно трясти;
- 2) зняти упряж (хомути) і т. д.;

3) скроплювати виски і голову зимною водою;

4) розтирати ціле тіло на сухо або натирати шкіру подразнюючими ліками пр. оцтом, алькоголем, камфоровим спірітусом, каплями Гофмана і т. п.;

5) давати до вдихування (нюхання) етер або амоняк. Коли звіря вертає до притомности, можна дати зажити спірітусу з водою (горівку), пиво, каву і т. п.

Непритомне звіря не треба заливати ніякими ліками.

ОПАРЕНЄ І СПАЛЕНЄ.

Розрізняємо 4 степені опареня і спаленя.

I. ступень: осмаленє шерсти, напухненє і біль шкіри; у звірят з незакрашеною шкірою зачервененє.

II. ступень: цілковите спаленє шерсти дуже сильне зачервененє незакрашених місць шкіри і міхурі наповнені прозорою течію, виступаючі у великих звірят лиш на ніжних і м'яких частинах шкіри;

III. ступень: замерте шкіри і тканин підскірних з утворенєм струпа, рівнож розтягле напухненє сусідних тканин.

IV. ступень: звугленє шкіри і підскірних тканин.

Такі звірята є неспокійні, мають дикий зір, горячку, дрощі, живчик (пульс) неправильний, віддих прискорений, в писку є міхурі і надгризеня слизних болон.

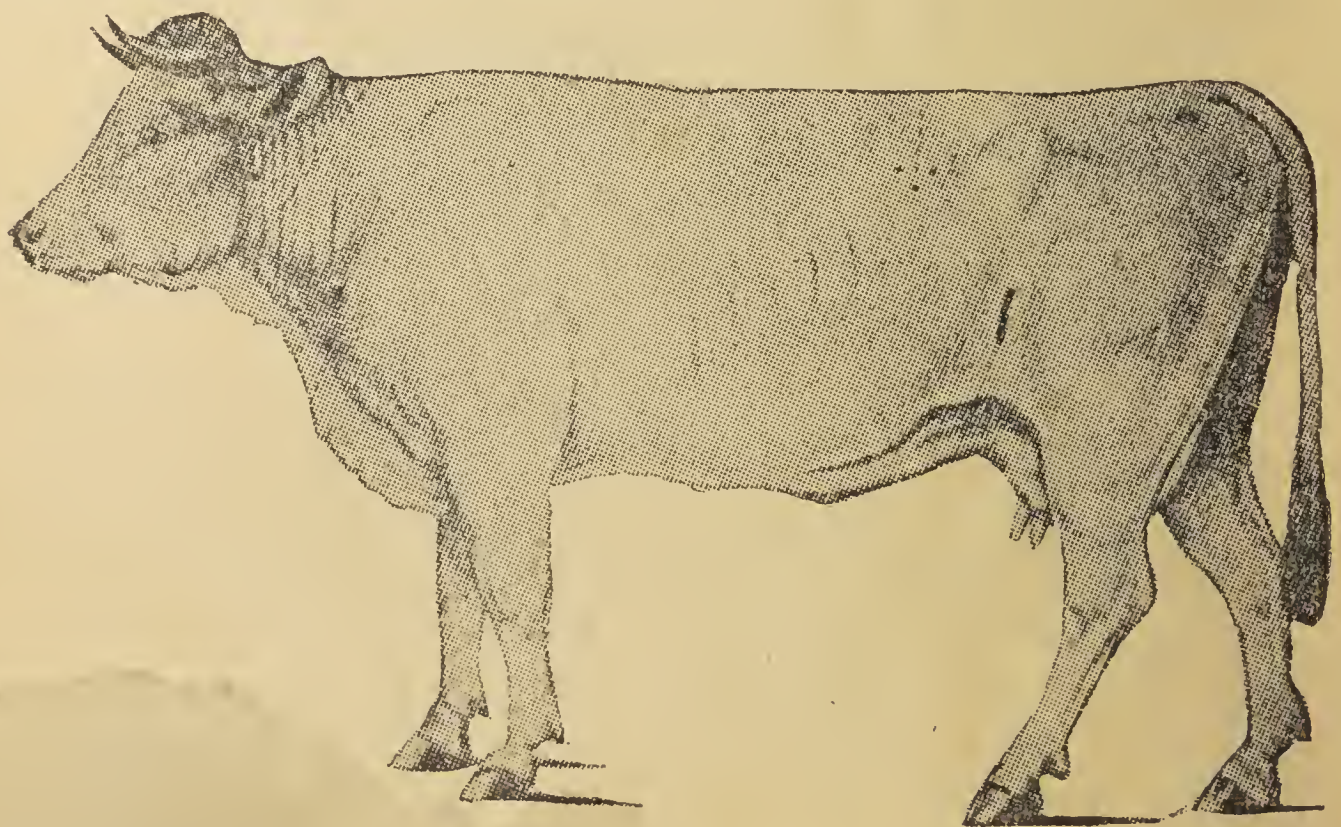
В таких випадках треба:

1) очистити обережно попарене місце, охороняючи притім наскіренє;

2) обмити звіря добре зимною водою, або занурити попарені часті тіла в зимній воді;

3) заложити перевязку, а іменно: а) при I. ступени: намастити оливою, олійом зі сметаною; у більших звірят мішаниною, зложеною з 3 частин вапняної води і 1 часті льняного олію і обложити тонкою верствою карболевої вати;

б) при II. ступени: проколоти міхурі іглою випаленою поперед у вогни, витиснути з них зміст, натиснути легко відстаючий наскіренє і наложити антисептичну перевязку;

Корова мішаної породи, яку подибує ся найчастійше по наших господарствах.

в) при III. степені: коли струпи відстануть від рани, треба робити літні оклади з $1\frac{1}{2}\%$ (процент) карболової води. Скоро ятрить ся, наложити антисептичну перевязку;

г) при IV. степені: антисептична перевязка;

Місця спарені квасами належить обмити милинем, вапняним молоком, магнезією і т. д.

Місця спарені лугами, обмити розпущеними квасами як: оцтом, лімонядою (водою з квасом сілним) і т. п. а потім заложити перевязку, як при звичайнім попареню.

Місця попарені вапном, обмити оливою, а не водою.

Не здирати наскірня по проколеню міхурів.

Не занечищувати рани мукою, павутиною, глиною, бульбою, листем з лопуха і т. п., бо може бути зле.

Причини випадку бувають такі: часом зіткне ся звірина з полумічю горючих предметів, з горючими газами, нафтою, бензиною, спіритусом, з розжареним вуглем, киплячою водою, горячою парою, розпаленими або розтопленими металами, їдкими квасами як: сірчанним, азотовим або карболовим, їдкими лугами як: потасовим або содовим, далше в наслідок удареня громом, експльо́зії (вибуху) пороху і пострілів з пального оружя.

РАНИ.

Рани повстають від врізання острими або тупими знарядями і бувають:

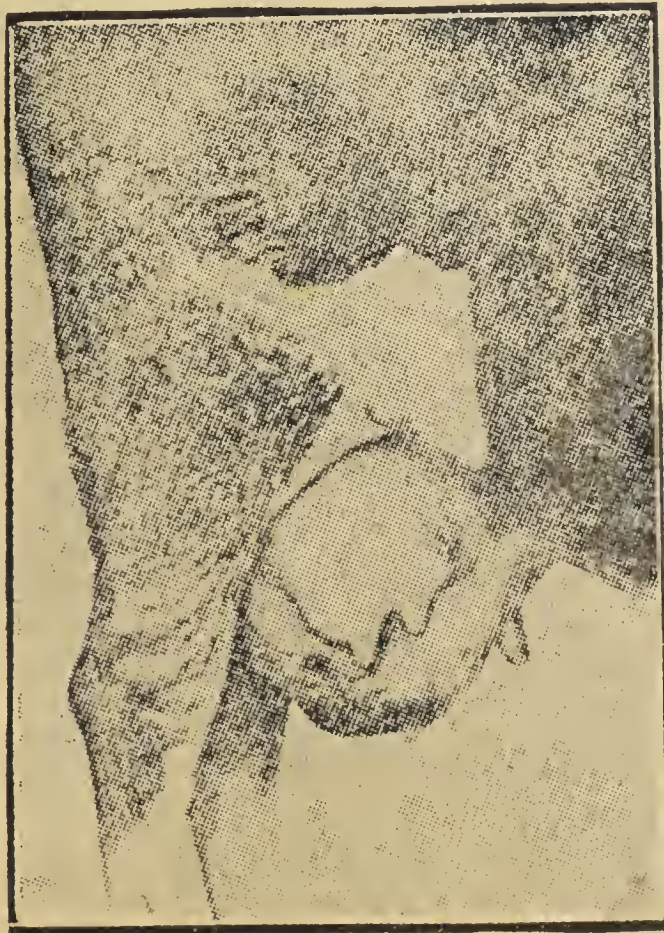
О гладких берегах: а) рубані; б) тяті; в) колені;

О берегах з стрипами: г) шарпані;

О згнетених берегах: д) з укушення; е) пострілові; є) з попареня, з) з відмороження; ж) затроєні.

В таких випадках поступає ся так:

1) загатити передовсім кровоток;

Корова слаба на виме.

2) умити собі руки теплою водою милом і щіткою, опісля плином антисептичним;

3) очистити околицю рани ватою, замоченою в антисептичній рідині;

4) обмити або переполокати рану за помочію поливача антисептичним плином;

5) посипати рану тоненькою верствою антисептичного порошку, (йодоформ, дерматоль;)

6) покрити рану в четверо зложеною йодоформовою або дерматоловою газною;

7) положити на то грубий поклад вати відтощеної (стерелізованої);

8) наложити полотняну опаску;

9) лишити звіря в спокою.

Не вільно усувати сціненілої крові з ран.

Антисептичні рідини є: 2% лізолева вода; 3% карболева вода; 1% субліматова вода; остаточно чиста переварена вода.

Не занецищувати рани пальцями. Як нема чим рани перев'язати відповідно, то ліпше лишити рану радше неприкрито, ніж ужити до того брудних шмат.

ПОРАЖЕНЕ ГРОМОМ.

У звірят ражених громом виступають такі прояви:

а) зімліне;

б) апоплектичний напад (шляг);

в) стрясене мозку, нервів, а крім того знаходять ся звичайно менше або більше значні стовчення на тілі, поломання членів або рани з попарення всіх трох степенів.

Треба ратувати так як при зімліню і попаренню, а крім того викликати транспірацію шкіри через розтирання і окрите тіла вовняними коцями і т. д.

С Т О В Ч Е Н Ё .

При стовченню є шерсть згнетена, матова, збита, часом навіть нема шерсті а навіть наскірня. На шкірі незакрашеній видно зачервонене або засинене.

Коли з'являть ся ознаки запальні, виступає пухлинини, підвищена температура, біль.

Причини стовчення бувають звичайно такі: вдарення тупим знарядом, затратоване, штриховане, стратоване ніг иньшими кінцями, стовчене підшви копита, відлежання, відгнетення сідлом, хомутами, оцилями, дишлем, орчиком, стовчення градом і т. п.

В випадках таких треба:

Розтирати поводи стовчений орган (частину тіла) долонею, або віхтями соломи на сухо, або по скропленню шкіри спирітусом.

Коли появлять ся: пухлинина, підвищене теплоти і біль, примінювати оклади з зимної води або леду, не допускаючи до замерзнення тканин.

В разі прищів або гангрени (завмертя) наложити антисептичну перев'язку і візвати ветеринара.

При підбиттях поступати треба як повисше; скоро стовчене недалеко вспорів, то підковує ся коня підковою без штолї (оцелї) або підковою о однім коротшим рамени. Затратовання треба гоїти як рани. В разі ятрення дати оперувати. Ушкоджену частку тіла уложити спокійно, а повиліченню охоронювати її від нових запалень, в місцях давних стовчень (пр. дати штрихульці).

СОНІЧНИЙ УДАР.

При сій недузї бувають такі появи:

Неспокій аж до шалу (гребанє ногами), сильне зачервленє слизних болон, скреготанє зубами, напруженє аж до блюваня, корчі. У мясоїдних блюванє.

Причини сего є: сильне діланє сонічних лучів на мозок і продовжений стриж. Занадто форсові марші (гоненє звірят) і напружена праця підчас великої спеки.

Удар з горяча появляє ся знов так: змученє (підчас праці), сильні поти, великий ляк, дуже сильне зачервленє слизних болон, страшене бите серця, з далека вже нераз дає ся чути, брак віддиху. Зріниці з початку розширені, пізнійше звужені. Живчик прискорений. Судороги, одуренє і утрата притомности.

Причини ті самі, що перше а то:

Занадто форсові марші (гоненє звірят) і напружена праця підчас великої спеки.

1) Треба перепровадити сейчас звіря до холодного, тінистого і спокійного місця.

2) Поливати ціле тіло зимною водою і робити оклади з леду на голову.

3) Подавати достаточну зимну воду до питя, а в разі непритомности леватину з води.

Скоро віддих устає, примінити штучне віддиханє.

ЗАДАВЛЕНЄ.

Задавленє у пса появляє ся так: пес стає неспокійний, не може знайти собі місця, слинить, блює, дістає душности, качає ся по землі, оказує охоту до кусаня, взагалі має появи подібні до скаженини, котрі уступають аж тоді коли чуже тіло видалить ся пр. з блювинами. Інші звірята перестають їсти, витягають голову і шию наперед, наче до блюваня, слинять, часто отвирають писок і рухають ним як підчас пережуваня, при тім великий неспокій, тривожний і скляний вираз очий. Віддих прискорений, душність, одуренє, напруженє у задній часті тіла; мимо того є часом можливість поликаня корму рідкого і плинного, коли чуже тіло не виповнить цілком входу до їжиці (пролику).

Часом затримає ся в їжиці корм, чуже тіло, а може то бути:

У товару: коріне ростин, куснів ріпи, бураків, моркви, овочів, бульби, куснів дерева, дроту, бляхи, цвяхв, ігли нераз перемішані з кормом.

У коний: кусні моркви і т. п.

У псів: кусні костий або різних иньших предметів.

Передовбсім треба оглянути за помочию обмацуваня шиї, чи чуже тіло всадило ся в їжиці при вході, в середині, чи в його часті грудній, памятаючи, що їжиця в початку своїм лежить над дишницею, а опісля звертає ся в ліву сторону.

Скоро чуже тіло лежить при вході до їжиці то треба:

1) вложити до писка розтвирач і витягнути язик лівою рукою, всувати праву руку зі скупленими пальцями по хребті язика просто до горла і вхопити сторчаче в горлі тіло; друга особа повинна з вні попихати тіло до пальців.

Коли чуже тіло стане глубше в їжиці, то треба:

2) вляти через писок оливу (товщ) і чекати, як нема нічого грізного через 12-24 годин, а через той час може те тіло розмякнути або стати слизьким під впливом напливаючої слизи і слини і при корчах їжиці впасти само до жолудка.

3) пробувати роздушити зїджене тіло за допомогою утиску руки із вні, розумієсь тоді, як є се тіло м'яке пр. варена бульба.

4) пробувати запхати чуже тіло до горла, натискаючи пальцями із вні в ту сторону, при рівночаснім зігненню голови звіряти на діл;

5) впровадити через писок понад язиком з тростини прит на 2 м. довгий, закінчений галинкою в виді грушки і старати ся помаленьку трутити чуже тіло до жолудка.

Остаточнo, як повисше ліченє не помагає, візвати ветеринаря з інструментами, щоби перетяв їжицю.

При всіх тих заходах треба тримати ся таких правил:

1) сильно прикріпити розтвирач до рогів або за ухами голови, бо випад його може спричинити розторощенє руки ратуючого;

2) впровадити руку або тростину завсїгди стоячому звіряти;

3) не впроваджувати з великою силою тростини, бо може наступити легко роздерте їжиці;

4) уважати при потовченню чужого тіла в їжиці, щоби не ушкодити перебігаючої шийної жили.

У Д У Ш Е Н Ї .

При удушенню звіря оказує великий неспокій і тривогу, рухає головою на всі боки, хапаючи за воздухом.

Очи витріщені. Слизні болони закрашені синяво.

Віддих з початку продовжений і дуже напружений, пізнійше короткий, уриваний, щораз слабший. Ніздря розширяють ся при кождім віддиху, писок широко отворений, шия витягає ся, голова вигинає ся в зад. Корчі і судороги цілого тіла, знечуленє, пораженє. Причиною сего бувають ріжні перешкоди в доступі воздуха до легких або забуреня в круженю крови легких, а особливо: стиск шиї (дишиці) ланцюхом, шнуром, уздою і т. п., впад до дишиці або гортани чужого тіла пр. бульби, бурака і т. п., галапасів крови (бактерий, мікрококів), новотвори віддихових доріг, хороби серця, легких і т. и. віддиханє отруйними газами.

1) Увільнити звіря з припони (від жолоба або дишля) і зняти душачий предмет.

2) Примінити штучне віддиханє, котре робить ся так:

а) вложити до писка перевесло з соломи;

б) витягнути язик і прив'язати його до долішної щоки;

в) дразнити слизні болони носа перцем, або помастити їх амоняком або оцтом;

г) угнетати п'ястуками на переміну послідні ребра і стїни живота, щоби о скілько можливо відтягнути ребра від ребрових хрищів і розширити тим способом грудну кліть;

г) вдмухувати до писка або ніздер воздух при помочи рури, мішка, або бальоника, при чім треба тиснути дишицю до гори коло їжиці, щоби запобігти доступови воздуха до їжиці;

д) розтирати ціле тіло на сухо, або натирати шкіру подразняючими ліками пр. спірітусом камфоровим, терпентиновим і т. п.

3. Спустити кров з шийної жили. Скоро причиною удушеня є отрійні гази, треба винести скоро звіря на сьвіжий воздух і ратувати як повисше; а коли удушенє повстало з проковтнення чужого тіла пр. бульби, ратувати як при задавленню.

ТРІЙЛИВІ УКУШЕННЯ.

Пр. скаженими псами, гадюками, їдовитими вужами, осами і т. п. Є то звичайні непозірні ранки. Покусана часть тіла скоро пухне при чім шкіра закрашує ся на червоно або синяво. Виступає неспокій, ослаблене, душність. Живчик дуже прискорений.

1) Стягнути скоро шнурком зранену часть тіла повисше рани, щоб їдь не входила дальше в тіло.

2) Натирати від стягненого місця шнурком ід рані, щоби тим способом витиснути їдь.

3) Випалити рану зелізом розпеченим в огни до білого, або їдкими квасами як: сірчанім, азотовим, сільним згущеним карболовим.

4) По випаленю зняти обв'язку.

5) Подавати побуджаючі ліки пр. спірітус з водою, вино, чорну каву і т. п.

УТОПЛЕНЄ.

Звірина не має звичайно притомности (слизні болони бліді, віддихи поверховні, слабі, живчик слабій).

В тяжких випадках: слизні болони сині, віддихи переривані (як при удушеню).

У мясоїдних блюванє і точенє піни з писка.

В такім випадку треба:

1) поперетинати посторонки, що утрудняють звіряти до впливання води;

2) примінити штучне віддиханє, малі звірята треба сильно трясти і вичистити їм писок і горло пальцем обвиненим в шматку;

3) розтирати ціле тіло на сухо, або ліками, що дразнять шкіру;

4) опісля, коли звіря прийде до притомности, прикрити тепло і дати до питя теплі напої.

Непритомному звіряти не заливати ніяких ліків.

ЗАМЕРЗНЕНЄ (ВІДМОРОЖЕНЄ.)

При замерзненю нема притомности, теплота тіла обнижена. Віддих поверховний, слабій. Живчик (пульс) ледво чутний. При відмороженю I-го степеня.

Мірна пухлина і біль шкіри; у звірят з незакрашеною шкірою зачервенене.

II-го степени: міхурі (у великих звірят лиш на ніжних і м'яких частинах шкіри) і поверховна утрата субстанції.

III-го степени: завмерте (гангрена). Шкіра прибирає краску сильно червону (пурпурову) з відтінком сивавим (попелястим) або чорним, а тканини є в дотику зимні.

Причиною є, як звісно: довге перебуванє звірят на морозі, особливо підчас сніговиці і дуже холодних північних або східних вітрів.

Замерзлих звірят не вільно переносити зі студени просто до тепла, лиш треба їх поступенно ogrівати і так: натирати сильно снігом на морозі, а опісля доперва перенести до зимної шопи (стодоли), викупати в зимній воді і накрити зимними коцями.

Скоро віддих устає примінити штучне віддиханє і подати внутрішню зимну, побуджаючі напої як: спірітус або амоняк, розведені в воді.

По якімсь часі доперва можна перенести їх до теплого місця і дати теплі напої.

Рани з відмороження лічать ся як рани з попареня.

Нагле ogrіте може спричинити зараз смерть звіряти.

КОЛЬКИ.

При кольках є такі появи:

Неспокій, трясенє, зачервлененє слизних болон, поти, прискорений віддих і душність; напруженє в задній части тіла, не рідко затриманє мочи і калу, діймаючі болі в околиці жолудка або в цілім животі, переступанє з ноги на ногу, звірина тупає ногами, часто оглядає ся на боки поза себе, стогне, вертить хвостом, згинає передні ноги, вигинає хребет, витягає голову і шию наперед, стягає задні ноги під себе. В декотрих випадках кидає ся раптовно на землю і лежить спокійно, або також качає ся по землі і бе ногами, часом лежить через довший час спокійно на хребті зі стягненими до тіла ногами.

Час від часу устають болі, однак вертають зараз назад. Лучають ся також випадки кольки, подібні до скаженини у звірят і кінчать ся судом рогами (конвульсиями) і смертю.

Причини кольки бувають дуже різнородні: Застудженє в наслідок сильного охолодження внішньої поволоки тіла, накармленє зимною, змерзлою пашею або напоєнє зимною водою; скорий перехід з одного корму до другого, накармленє велику скількстию паші тяжко стравної, за коротко порізаною січкою, за молодим вівсом, сирими бульбами, зіпсованою, спліснілою, занечищеною пашою, або пашою здуваючою пр. молодую конючиною, люцерною, викою і взагалі горішковими ростинами і т. д.

Дуже часто лучає ся колька у коний з причини перекручення, замотання, затиснення, або всунення кишок. Є то хвороба дуже небезпечна і около 40% коний, заболівших на сю недугу, звичайно гине. Появи сеї недуги є такі самі, як при иньшій звичайній кольці, лише, що є тяжші. Як проте вітри не відходять, звіря не успокоює ся і апетит не вертає, але противно неспокій змагає ся, віддих стає прискішений, звірина оказує великий ляк, то можна припустити, що має ся діло з сею хворобою. Скоро нема відповідної помочи, то хоре звіря стає обоятне, ослаблене, а в кінци наступає смерть, звичайно нагло, в наслідок пораження серця, або по довшій агонії.

Порадно проте є в кождім тяжшій випадку кольки закликати фахового ветеринаря, бо якраз може розходити ся о такий випадок перекручення або звуження кишок і всіляка поміч домашна не лише не поможе, але шкодить звіряти, бо через непотрібне довше розтиранє і подаванє прочищуючих ліків кишки лише гірше замотують ся.

В звичайних випадках кольки треба поступити так:

- 1) хоронити звіря від скалічення і в тій цілі:
 - а) умістити його в обширнім і замкненім місци;
 - б) настелити грубо сухою соломою.
- 2) Натирати ціле тіло віхтями з соломи, або вовняними шматами скропивши перше шкіру спірітусом камфоровим з додатком терпентинного олію.
- 3) Засхочувати звіря до уміркованого руху (не треба знов гнати кроком).
- 4) Видалити кал з відходової кишки, помастивши руку оливою.
- 5) Давати левативи з сірого мила і води (при кольках о острім перебігу і горячці: зимні, а о перебігу більше проволочнім: теплі).
- 6) Внутрішно можна давати при кольках повсталих з перекормлення або затканя прочищуючі ліки і так: 200—300 гр. соли глянберської розпускає ся в 1 літрі теплої води з додатком 15—20 гр. екстракту альоєсу, розпущеного в теплій воді. Змішати разом і уважно заливати. Можна також подати олій рициновий. Впрочім стримати ся від давання ліків внутрішно, бо з огляду на ріжні роди кольок у коний, з котрих

кожда вимагає осібного лічення, можна радше зашкодити, ніж помочти звіряти, треба проте засягнути поради ветеринаря.

1) До левативи не треба уживати більше як 10 літрів плину нараз.
2) Не позвѣлити, щоби звіря качало ся і нагло кидало ся на землю, бо легко може пукнути живіт або можуть перекрутити ся кишки і може наступити смерть. 3) при заливаню не тримати за язык. Заливати поволи з перервами. При захлисненю якийсь час вичекати. Уважати, щоб фляшка не дісталась між зуби, Не заливати через нїздря.

НАДВИХНЕНЕ СУСТАВУ (ВСТРЯСЕНЕ СУСТАВУ).

З початку надвихнення сугаву звірина лиш сильно храмає, доперва по 2 днях виступає звичайна пухлина сугаву. Сугав є мало движимий і болючий.

При встрясеню сугаву путового (висше копита) опирає ся звіря підчас руху передною чистію берега копитної підшви о землю.

При встрясеню сугаву бедрового згинає звіря сугав копитний, короновий і путовий правильно, але сугав бедровий і скоковий є майже цілком недвижимий.

Недуга ся лучає ся від незручного ступаня по нерівній дорозі, рідше безпосередний удар викликає встряшене сугавових поверхний, або розтягнене вязел, а навіть і мязів, або деколи розірване їх. Треба:

1) лишити звіря в повнім спокою і не уживати його цілком до праці;

2) робити часто зимні оклади на сугав, до чого найліпше надає ся глина розмішана з зимною водою і оцтом;

3) повиліченю через довший час єще уживати звіря дуже умірковано до праці, бо надвихнене сугавів є склінне до навороту.

ЗВИХНЕНЕ СУСТАВУ.

В короткім часі по звихненю, а найпізнійше в кілька годин творить ся вже значна пухлина довкола сугаву.

Звихнений сугав змінє свій вид в порівнаню до сугаву здорового і є дуже мало або й зовсім недвижимий, а натомисть видно рух в тім місци, де передтим не було.

При цілковитім звихненю бракує тріску, який є в здоровім сугаві.

Випадки такі бувають з причини упадку підчас праці, незручного скоку, удареня і т. п., в наслідок чого кінці костий, що входять в склад сугаву, змінюють своє положенє і розходять ся на невластивих місцях причім сусідні тканини роздирають ся.

При таких випадках треба тримати ся таких правил:

1) не вільно направляти звихнене;

2) поступати як при надвихненю сугаву;

3) в разі горячки дати почищуючі ліки як: глявберську сіль, рициновий олій і т. д.

4) в разі обнаженя і роздертя шкіри, заложити антисептичну перевязку.

При обнаженім звихненю, коли шкіра зістане передерта, найліпше є призначити великі звірята на убите, а до малих найліпше є заклика-ти ветеринаря, щоби відняти кінчину повисше звихнення.

ЗЛОМАНЄ КОСТИ.

Зломаний член пр. кінчина змінєє свій вид або скорочує ся (при зломаню скіснім або поперечнім), або видовжує ся (при скіснім зломаню), або також лишає ся незміненою (при зломаню повздовжнім і поперечнім).

Зараз по зломаню наступає значна пухлинина, а як і шкіра при тім перервана, менше або більше значний кровоток.

При тім відбуває ся подвижність в такім місци, в котрім здоровий член є не подвижний, а при поришеню чути тріск, подібний до звуку, викликаного тертем відломків каміня.

Такі ушкодження лучають ся з причини упадку, удареня, незручного скоку і т. п., наслідком чого кости тратять спійність і пукають або ломлять ся.

В разі зломаня костий поступає ся так:

1) перш усього треба уважати при підношеню і браню до руки зломаної кінчини, щоби відломки костий не перебили шкіри, бо тоді легко може повстати обнажене зломанє, котре є дуже небезпечне і вимагає звичайно ампутації (віднятя) кінчини.

Треба проте взяти обережно зломану кінчину обома руками і потягнути легко до себе.

2) Казати помічникови витягати (видовжати) зломану кінчину, сильно аж до заложеня перевязки.

3) Заложити тимчасову перевязку в той спосіб:

а) оwinути кінчину ватою, коноплями, мохом або сїном;

б) обложити зі всіх боків лупками, зробленими з дощенок, кори або галузя;

в) обвязати лупки мотузками, тасьмами, ремінями і т. п.

У великих звірят витягає ся кінчини при помочи двох пасів, з котрих один накладає ся петлею на корону копита, а другий під паху, або пахвину і давши кінці помічникови каже ся їм тягнути паси в противні сторони в наслідок чого кінчина видовжує ся.

При обнажених зломанях треба заложити антисептичну, а відтак аж лупки з дощок.

ЯК ОБХОДИТИ СЯ ЗІ СМЕТАНОЮ.

Пише Я. В. Мічел. комісар молочарства в Манітобі.

ЗРІСТ МОЛОЧАРСТВА.

З огляду на те, що молочарський промисл краю розвиває ся, тенденція у вироблюванню молочарських продуктів, є дуже схилена в напрямі ведення фабричного, або кооперативного молочарства. Так воно є в Манітобі.

Система збирання сметани дуже відповідає манітобським обставинам, бо раз, що доставлюванє до молочарень коштує мало, а друге, що в Манітобі є досить молочарень. Що иншого, наколи фармер хоче виробляти масло і його продавати. Тоді він мусить знати не тільки як виробляти масло але також і те, яке масло повинно бути, щоб його міг скоро продати.

Наколи молочар знає як обійтись зі сметаною, то і масло буде смачне; та масло ніколи не буде мати доброго смаку. наколи молочар не знає як треба обійтись зі сме

таною. Через те власне молочарні платять добрі гроші за добру сметану, а мало платять за таку, з якої не можна зробити доброго масла.

В останніх роках вироблюванє молочарського масла дуже скоро і сильно розвинуло ся. Року 1912 ми в Манітобі зробили не менше як три мільйони фунтів молочарського масла; в 1915 р. ми зробили близько півсть мільйонів фунтів.

Крім того, що спродаємо масло на домашніх ринках збуту, Манітоба висилає те пер молочарського масла досить багато, бо в 1915 р. вислала аж 50 до 55 карів або около півтора мільйона фунтів; і безперечно, що вивіз нашого молочарського масла зовсім природно буде збільшати ся з кожним роком. На молочарське масло є великий попит як в себе дома, так і поза нашими границями. Манітобські сторники знають, котрі

закуповують усе їх масло для наші молочарні є найліпші і консуції в Манітобі. Зі згляду на сей факт, наколи виробляє ся підлійше масло, то воно підлягає конкуренції на заграничних ринках, де продає ся лише найліпше масло. Наколи хочемо в конкуренції вийти побідонсно, ми мусимо робити усе можливе, аби скількість підлійшого масла зменшити до мінімум. Наколи сего не зробимо, будемо мусіли задовольтись тим, що наше масло будуть ставити на другім місци і низшою ціною.

Браки в сметані.

Я хочу коротко вказати на причини зіссутя сметани і як сему зарадити.

Всякі браки в молоці переходять до сметани, а там вже і до масла. Наколи приміром молоко не буде чисте, або наколи має злий смак, то се саме буде зі сметаною та з маслом. Тим бракам в молоці не так легко зарадити, але збільшити їх можна дуже легко при вироблюваню масла. Тому то отже по смакови масла ми розпізнаємо смак або браки молока і на відворот.

Причини браків.

Їх можна вичислити як слідує:

1. Нездорова корова і близкість її заперестаня доїти ся.

2. Корм і вода.

3. Вдихуване нечистого воздуха і їджене воняючих хопт.

4. Непожадані форми первнів. Сї малі форми ростинного житя є найбільшою причиною клопоту в молочарстві. Вони дістають ся до молока і сметани майже в тій самій скількості, що й порошок і бруд який дістає ся до молока також. В молоці або сметані вони скоро розмножують ся і вирастають наколи температура є для них відповідна. Чим теплійше молоко або сметана, тим ліпше для первнів або зародків. Через те у молочарстві є необхідна чистість і низка температура, холодний або зимний воздух.

Уваги на продукцію і обхожденє ся зі сметаною.

Сметана повинна бути солонка, чиста в смаку, гладонька і однакової рідкості коли посплає ся до молочарні. Слідуючі уваги треба запам'ятати і після них поступати наколи хто хоче мати певну користь з молока і сметани:

1. Тримайте здорові корови в здорових обставинах.

2. Не давайте дійним коровам такого корму, який відібе ся шкідливо на молоці. Що до сего ми згадаємо головню про те, щоб молочар не пускав коров на такі пасовиска, де росте ростина, т. зв. »стінк від«, щоби також не давав їсти ко-

рові такого сїна, чи взагалї корму, в якїм є щонебудь такого, яке може відбитись шкідливо на молоці. В нас звичайно так діє ся, що корови самовільно ходять по пасовищах і пасуть іусякого рода буряни, які заїдають зі смаком, та які роблять молоко не підхожим на впробленє масла.

3. Дайте своїм коровам по достатком чистої і здорової води та соли скільки вони хотять.

4. Уживайте путнів деревляних або бляшаних, які є добре зроблені і не течуть. Уважайте також, щоб путня була чиста. При митю путнів від молока (дійниць) найперше виполочіть теплою водою (не горячою) тоді вимийте горячою водою, до якої треба додати доброго т. зв. »вошіны павдер«, відтак ще раз обілляти горячою водою а опісля поставте в місце, де є досить ясно, або де паде світло сонця, однак воздух повинен бути чистий. Розумієсь путню теба ставити до гори дном аби вода стікала. Добре віпати на колику, однак не конечно на дворі, де недалеко находить ся стайня. хлів, курник або обірник. Уживайте доброї щітки, не шматка, коли вмиваєте путню від молока.

5. Дійте чисту корову, в чистім місци і в чистий спосіб. Вимийте добре вимя і дійки мокрою шматою перед доє-

нем, та дійте чистими і сухими руками. Наколи є конечним, то насмаруйте дійки васелїною замість змочування їх мокрою шматою.

6. По видоїню виносіть сей час молоко зі стайні або обори і перепустіть через »крім сеперейтор«. В сей спосіб отримаєте більше сметани, ліпшої сметани, та ліпше квасне молоко на годівлю поросят або молодих свиний.

7. Тримайте сепаратор в чистім місци і чистіть його кожного разу по уживаню, так само як се робите з кожною молочарською річю.

8. Беріть сметану лише таку, що має около 35 процент товщу, але ніколи таку, що має нижше 30 і висше 40 процент товщу, з якого повстає масло. Густа сметана довше постоїть як рідонька. Чим більше товщу в сметані, тим менше небезпеки о її зісцутє, а за то більше квасного молока для поросят і молодих свиний.

9. Як лише зчїдлите сметану, то сейчас зілляйте її в посудину, де температура повинна сягати 50 градусів або й вище, наколи можливо, уживайте доброго молочарського термометра при своїй роботі.

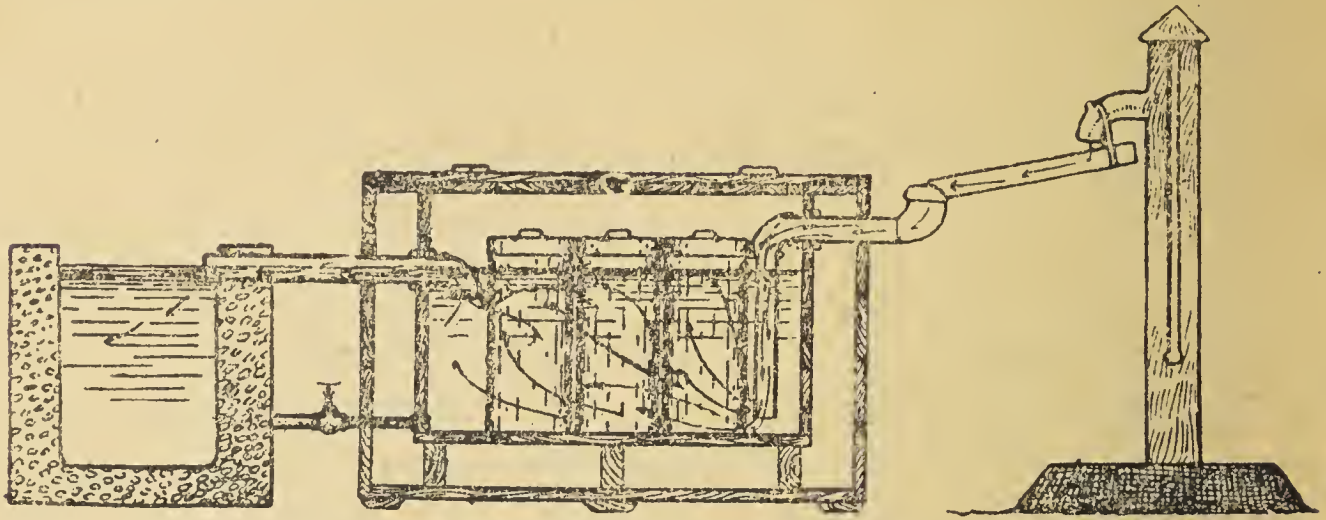
10. Затримайте ту саму низку температуру сметани в збірній коновці, і кожного разу, коли вливаєте свіжого молока, заколотіть, щоб квасне молоко не осіло на дні. На пе

редержуванє сметани на фармі, уживайте звичайної т. зв. »крімер кен«, якаб мала добру накривку і тримайте прикриту всегда.

11. На охолодженє сметани уживайте добре відосібнені

ров.

13. Коли везете коновки зі сметаною до стації, накрийте коновки чистим блянкетом. Наколи намочите блянкет, то се задержить зметану холодною.

ВІДОСІБНЕНА ОХОЛОДЖУЮЧА СКРИНЯ МІЖ КЕРНИЦЕЮ І КОРИТОМ.
СКРИНЯ МУСИТЬ БУТИ УСТАВЛЕНА ВИШЕ КОРИТА.

Опис скрині

Відосібнена охолоджуюча скриня між керницею і коритом, скриня мусить бути уставлена више корита.

Боки і дно скрині мають бути зроблені з дерева уживаючи де того 2 х 4 ц. »стодінг« і по дошках з середини і з надвору дати папір. Чотирималевий відступ заповнити трачином або гіблівками. Скриню тоді оббити гальванізованою бляхою. На споді скрині повинна бути три чверти цалева рура зі спустом, щоб випускати

воду. Скриня повинна бути глубока так, щоб коновки цілком ховались, однак так, щоб вода сягала трошки низше накривок. Верх скрині має бути з дощок (два рази), між які треба покласти папір, що не промокає, і з середини треба покрити шеляком. Дощки у верху або віку скрині треба прибивати раз поздовж а другий раз впоперек. Рура, котрою вливає ся до скрині воду, має бути уставлена близько верха скрині і снадати в діл майже до самого дна.

ної охолоджуючої скрині і охолоджуйте сметану через на помповуванє зимної води, яка втікає другим боком, або прямо наляти води і кинути трохи леду.

12. Посилайте сметану часто, не менше як два рази, а ліпше три рази на тиждень в літі. Не уживайте завеликих коновок до пересиланя сметани, ліпше уживати такі, які відповідають череді ваших ко

Усе, що тут було сказане, дасть ся сказати кількома словами, а се:

Сметана повинна бути чиста;

Сметана повинна містити багато товщу;

Сметана повинна бути зимна.

Сметана повинна бути солодка.

Сметану треба часто посилати до молочарні.

БЕЗ ЧОГО НЕ МОЖЕТЕ БУТИ?

Очевидна річ Ви зараз скажете, що без поживи, бо хто не їсть той не може працювати, ходити, поводити руками або іншими членами тіла. Без поживи отже чоловік чи й всяка тварина не може бути. — Рівнож не можете бути без води і без воздуха, бо не маючи їх недостатком — Ви можете умерти скоро хоч би мали як найбільше всякої поживи. — Се нам признаєте!

Але чи се все, що для життя Вашого є конечно потрібне?—Ні! Бож чоловік складається з душі і тіла. І коли тілови мусимо подавати поживу в роді хліба і т. и., так мусимо душі нашій подати потрібну поживу в роді читання ріжних книжок і часописей. Однак коротко сказавши чим є чистий воздух для Вашого тіла тим є для душі-ума Вашого добра українська часопись. Не можете жити без поживи і воздуха, не можете жити й

БЕЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЧАСОПИСИ

але без такої якраз, якою власне є, як се вже знають ті люди, що читають через послідних трийцять літ, і яка називається

„КАНАДІЙСЬКИЙ ФАРМЕР”

Чому? — Просто тому, що вона подає кожного тижня новинки з цілого світа, вісти з рідного краю, містить гарні оповідання, поучаючі статті, ріжні дописи з українських кольоній в Канаді, пише про справи фермерські і робітничі, має навіть окрему сторінку для женщин, взагалі се часопись яку варто читати і яку повинен читати кожний Українець і Українка.

“Канадійський Фармер” виходить кожного тижня в середу на 12 сторін великого формату і коштує на рік: — в Канаді \$1.50, поза Канадою \$2.00. — Кожний передплатник, що надішле цілорічну передплату — дістає гарну премію.

CANADIAN FARMER

293-295 Market Ave.,

Winnipeg, Man.